

helsinška povelja

uvodnik*Sonja Biserko*

Kosovo - završni čin 3

kosovo - završni čin*Nikola Samardžić*

Globalno i regionalno raskršće 5

Miroslav Filipović

Šaputanje gluvom 7

Ivan Torov

Prizivanje podele 9

Velimir Čurgus Kazimir

Stvarnost je negde drugde 10

Vladimir Gligorov

"Pregovorima do rešenja" 11

Vojislava Vignjević

Spirala nasilja 18

Stipe Sikavica

Srbija pod presijom vanrednog stanja 20

Teofil Pančić

Srbija u vreći 21

pravo i pravda*Bojana Oprijan Ilić*

Ofucana retorika kreatora mržnje 23

Tatjana Jovanović

Druženja sa klasicima 24

Bojan al Pinto-Brkić

Najbliži i oni još bliži 26

Kit Daut

Destruktivne tajne i destruktivne posledice 28

pismo iz crne gore*Igor Perić*

Daleka geografija 31

predsednički izbori u srbiji*Nastasja Radović*

Radikalno veselje 32

"lisabonski ugovor" eu*Mile Lasić*

Efikasnija i demokratskija zajednica 34

izazovi tranzicije*dr Desimir Jevtić*

Beograd radi u korist svoje štete 35

zajednički udžbenici i nacionalisti*Dubravka Stojanović*

Odbrana predmodernog sistema vrednosti 37

književni esej*Bora Ćosić*

Slave u Srba 39

prevodi*Milan Kundera*

Ne zaboraviti jedinstvo Evrope 41

povelja na licu mesta*Gordana Perunović Fijat*

Kikinda: Tupa sila 45

umesto eseja*Nenad Daković*

Teškoće 47

sport i propaganda*Ivan Mrđen*

Par lepih reči za Havijera Klementea 48

malo poznata istorija*Olga Zirojević*

Vrste naselja u vreme Turaka 49

Branko Pavlica

Sudbina Nemaca u Jugoslaviji 50

naša pošta*Rade Vukosav*

Fašizam/nacizam - šta je to 54

PIŠE: SONJA BISERKO

Kosovo – završni čin

Rešavanje statusa Kosova ulazi u završnu fazu koja je obeležena tenzijama i mogućim nepredvidivim reakcijama. To ponovo Balkan vraća u fokus međunarodne zajednice, jer se nanovo otvara pitanje bezbednosti i stabilnosti čitavog regiona. Beograd se ponovo pojavljuje kao faktor destabilizacije čime je međunarodna pozicija Srbije značajno uzdrmana. Kosovo nije izgubljeno samo zbog Miloševićeve represivne politike, jer su ga srpski nacionalisti otpisali još osamdesetih godina kada je, upravo na Kosovu, otvoreno srpsko pitanje u Jugoslaviji. Beograd od tada, u suštini, nema drugu ponudu osim podele Kosova koju je čvrsto vezao i za status RS. Destabiliziranje Bosne i Hercegovine usko je povezano sa rešavanjem statusa Kosova i koristi se kao poslednje sredstvo da bi se ostvario početni plan: prekrajanje granica na Balkanu. To, naravno, podrazumeva odlazak Srba iz enklava, odnosno onog dela Kosova koji bi pripao Albancima.

Poslednja runda direktnih pregovora između Beograda i Prištine nije dovela do pomeranja sa mrtve tačke. Brojni predlozi koji su došli iz Beograda, uključujući i status Olandskih ostrva u Finskoj, ne samo da su došli kasno nego su pokazali da Beograd u suštini i nije imao ozbiljnu ponudu. Polaganje prava na Kosovo nije pratilo ozbiljno obraćanje državnog vrha Srbije albanskoj većini. Insistiranje na širokoj autonomiji za Kosovo nisu pratile nikakve mere, niti je uloženi napor da se dve zajednice približe u poslednjih osam godina. Čak ni novi Ustav Srbije ne računa na Albance. Polaže se samo pravo na teritoriju bez Albanaca kojih nema ni na izbornim listama.

Postavlja se pitanje zašto Beograd igra siključivo na jednu opciju koja je, imajući u vidu međunarodnu konstelaciju, dugoročno pogubna za Srbiju i za njenu evropsku budućnost. Zašto Beograd nema opciju B, odnosno rezervnu ponudu za rešavanje

kosovskog pitanja. Osim podele, Kosovo se koristi i za sprečavanje priključivanja Srbije EU i NATO. Politička klasa nije postigla konsenzus o tome, uprkos činjenici da se više od 70 odsto građana izjašnjava za evropsku opciju. Kosovo je, između ostalog, i pokriće za mnoge tajkune (uglavnom povezane sa Moskvom) za odlaganje i opstruiranje pravne države.

Neprihvatanje realnosti na Kosovu najviše ugrožava budućnost Srba u enklavama. Jer, njihov egzodus poput Srba iz Hrvatske (1995) i onih iz Bosne i Hercegovine nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma (1995), znači trajni poremećaj u njihovim životima i neizvesnu budućnost. Ni nakon svih poraza, opsesija teritorijama nije nestala. Lična sudbina pojedinaca koji će sutra krenuti u kolonama ka destinacijama koje im odredi Vlada Srbije ne dotiče se političkog vrha. Odluka Beograda da Srbi ne mogu živeti sa Albancima, svedoči o žrtvovanju vlastitog naroda u ime neizvesnih i nerealnih ciljeva.

Beograd je nakon NATO intervencije sistematski radio na produblivanju jaza između srpske i albanske zajednice. Osim toga, Beograd se ni najmanje nije angažovao na sprovođenju Rezolucije 1244, što dodatno jača poziciju Albanaca. Naprotiv, Beograd je uradio sve da obezvređi Rezoluciju 1244. Nije priznao međunarodnu administraciju na Kosovu (nije priznavao njihova dokumenta – vozačke dozvole ili putne dokumente), instalirao je i finansirao paralelne institucije na severnom Kosovu. Dislocirao je bivšu kosovsku administraciju, policiju, sudstvo i školstvo po raznim gradovima Srbije, izneo je svu arhivu, matične i katastarske knjige. Opstruirao je povratak Srba na Kosovo i zabranio im učešće u kosovskim institucijama i podgrejavao njihovo nezadovoljstvo. Ne isplaćuje penzije za više od 100.000 Albanaca, kao što im nije

vratio ni njihove devizne uštedevine. Nije pokazao interes za dijalog između Beograda i Prištine.

Na poslednjim, kao ni na prethodnim kosovskim izborima, Srbi nisu učestvovali zbog odluke Beograda da to ne rade. Međutim, mnogi predstavnici Srba sa Kosova su ipak izneli svoje neslaganje sa odlukom Beograda, kao što je bio slučaj poslanice G17 plus. Ona je za podmetanje bombe, nakon što je javno rekla da će izaći na izbore, optužila Srbe. Taj slučaj nije razjašnjen, ali je indikativan za atmosferu u kojoj Srbi donose odluke. Bojkot izbora trajno ugrožava njihove interese, posebno one na lokalnom nivou. Međunarodna zajednica je ipak produžila mandat Srbima u opštinama gde su u većini iako nisu izašli na izbore.

Opstanak Srba na Kosovu je moguć samo kroz uključivanje u kosovske institucije i stalnu komunikaciju sa albanskom zajednicom. U poslednjoj deceniji, uprkos opstrukcijama Beograda, na nivou civilnog društva učinjeni su ogromni pomaci u toj komunikaciji: između nevladinih grupa, novinara, mladih, studenata, ženskih grupa. Ali i na individualnom nivou. Normalizacija situacije na osnovu institucionalizovanog partnerstva između Srbije i Kosova dovela bi do značajnog smanjenja bezbednosnog rizika, razvoja tržišta i povećanja investicija, poboljšanja perspektiva za integraciju u EU, znatnu ekonomsku obnovu Kosova i trajni prosperitet u Srbiji.

Bilo bi važno, pre svega zbog budućeg položaja Srba na Kosovu, da se Beograd skoncentriše na suštinska pitanja njihovog opstanka. Da im da podršku da ostanu i da bude njihov garant. Time Srbija ne bi pomogla samo Srbima, već bi ubrzala razvoj i regiona, ali i svoj vlastiti.

Ipak, politička klasa Srbije odbija sve ponude koje se tiču njene budućnosti. Savet bezbednosti UN je razmatrao izveštaj „trojke“, odnosno međunarodnih posrednika. Kako u tromesečnim pregovorima između Prištine i Beograda nije postignut kompromis, Savet bezbednosti se vratio Ahtisarijevom predlogu koji će biti osnova za rešavanje statusa Kosova. Rusku opstrukciju donošenja nove rezolucije, Savet bezbednosti će rešavati postupno. Očigledno se ide na etapno rešavanje kroz novo tumačenje Rezolucije 1244. SAD i EU izričito zahtevaju što skorije rešenje, jer je, kako kažu, „sadašnja situacija neodrživa“, te da novi „pregovori ne bi imali svrhe“.

EU već priprema svoju misiju za Kosovo koja će biti politička i operativna, kako bi se podstakla reforma koja bi Kosovu pomogla da ostvari što bržu evropsku perspektivu. EU u odnosu na Zapadni Balkan ima dva prioriteta: rešavanje statusa Kosova i približavanje Srbije EU. Status Kosova je istovremeno bio i tačka kristalizacije za EU kada je u pitanju njena zajednička spoljna politika. Volfgang Išinger, predstavnik EU u „trojci“ je svoju misiju takođe razumeo, pre svega kao „postizanje

jedinstvene politike EU prema Kosovu“, u čemu je i uspeo. Rekao je da je EU po prvi put, kada je reč o statusu Kosova, postala nezavistan akter, odnosno akter sa najviše odgovornosti.

Premijer Vojislav Koštunica je nakon sednice Saveta bezbednosti poručio da Srbija neće prihvatiti nijednu jednostranu odluku kojom se zaobilazi SB i krši Rezolucija 1244. Tomislav Nikolić, potpredsednik Srpske radikalne stranke, ne samo da je Rusima ponudio mogućnost izgradnje vojne baze u Srbiji kao balans NATO bazi na Kosovu, već je inicirao i novu rezoluciju u Skupštini Srbije kojom se potpisivanje Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) sa EU uslovljava priznavanjem suvereniteta Srbije na Kosovu.

Srbija je okružena susedima koji su se opredelili za EU i svi oni očekuju Srbiju u istom društvu. Slovenački ministar spoljnih poslova Dimitrije Rupel (Slovenija predsedava EU od 1. januara 2008) traži hitno potpisivanje SAA sa Srbijom, bez obzira da li će Ratko Mladić biti uhapšen ili ne. Ovaj zahtev ima veliku podršku u okviru EU (osim Velike Britanije i Holandije) uprkos zahtevu Karle del Ponte da se taj sporazum ne potpiše sve dok Ratko Mladić ne bude u Hagu. Očigledno je da Karla del Ponte nikada nije razumela pravu prirodu beogradske politike, jer je uvek išla na ruku antievropskom bloku.

Najnovija dinamika koja se stvara oko rešavanja statusa Kosova ne isključuje nova iznenađenja u samoj Srbiji. Pre svega neka vrsta interne agresije prema političkim neistomišljenicima (LDP i delu civilnog sektora, NVO koje su stalno upozoravale na opasnost jednosmerne politike). Po svemu sudeći, Srbija se nalazi pred još jednim porazom aktuelnog rukovodstva, što može dovesti do unutrašnje nestabilnosti i lomova koji bi mogli biti usmereni na potragu za „unutrašnjim neprijateljem“.

Globalno i regionalno raskršće

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Kosovo je nakon NATO intervencije 1999, postalo nezavisno od Srbije. Rezolucijom 1244. Saveta bezbednosti pripalo je upravi UN, dok je Srbija vremenom uspjela da uspostavi delimičan neposredan uticaj na području severno od Ibra sa severnim delom Kosovske Mitrovice. Nastao u pregovorima o budućem državnom statusu Kosova, plan Martija Ahtisarija, specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN, potekao iz posredovanja Kontakt grupe pod pokroviteljstvom UN, predvideo je neku vrstu kompromisa. Inače, Beograd i Priština, usredsređeni na radikalizovano stanje unutrašnje politike, nerado pominju pomirljivu prirodu tog dokumenta. Budući da je Ahtisarijev plan iskoristio prostor između očekivanja Albanaca da im se prizna puna nezavisnost, i zahteva zvanične Srbije za povratkom suvereniteta koji bi prepustio teritorijalnu autonomiju kosovskim Albancima, koja ne bi podrazumevala njihovo učešće u republičkoj administraciji. U tom smislu, naročito, Ahtisarijev plan ne odgovara dominantnoj srpskoj i albanskoj kosovskoj politici, kojoj su verovatno zajednički nesklonost sporazumevanju i prezir u odnosu na vrednosti demokratske kulture.

Ahtisarijev plan, između ostalog podseća da se i intervencija iz 1999, okončala kompromisom koji je konačni državni status Kosova prepustio odlučivanju u Savetu bezbednosti UN (SB). Sve izrazitije razlike SAD i EU i Rusije, koje su se produbljivale u vremenu koje je nastupilo, to odlučivanje učinile su malo izvesnim. SAD su evropska pitanja unutrašnje politike i bezbednosti preneli na EU, gotovo u potpunosti. Nova autoritarna politika Rusije upotrebila je pregovore o budućnosti Kosova kako bi u Srbiji, koja se jedina u regionu koleba u odnosu na svoju evropsku budućnost, podstakla antievropska osećanja. Kohabitacija, u Srbiji, Tadića i Koštunice, koja je potonula u saglasje s radikalskom opozicijom, postala je postrana osnova ruskim interesima. Ubistvo prvog demokratskog premijera dr Zorana Đinđića zaista je odvelo Srbiju na antievropsku i antidemokratsku stranputicu. I dok je negde od vremena ubistva novinarkice Ane Politkovskaje, kojom je najavljeno potpuno gušenje kolebljive i nejake demokratije u Rusiji, predsednik Putin počeo da se, u Srbiji, promalja u svetlosti obnovljene slavjanofilske mitologije, zvanična Srbija se počela sama podmetati nudeći svoju teritoriju,

ekonomiju i kulturu kao neprijateljsku enklavu u evropskom okruženju.

I kao da je, kad se prelama na Kosovu, svaka politika neuspešna. Prvo je propala namera Rusije, time i Srbije, da se oko Kosova izazovu podele, u stavovima i odlukama, u samoj EU. Naročito je rusko uplitanje tu zamisao izvelo do njene suprotnosti. Slično tome, Rusija je pretnjom vetom u SB, i blokiranjem donošenja nove Rezolucije koja bi međunarodnopravni status Kosova približila stvarnosti, samu sebe izolovala iz procesa odlučivanja koji će se odvijati bez obzira na neodlučnost u vrhu svetske politike.

Budući status Kosova jedno je od pitanja te politike koje je ukazalo na njeno ozbiljno raslojavanje. Liberalne demokratije suočavaju se sa sve odlučnijom opstrukcijom Kine i Rusije kao stalnih članica, i antidemokratskog karaktera neke od budućih nestalnih članica SB UN. Zasad je izvesno da, u takvom odnosu snaga, SB UN neće opozvati Rezoluciju 1244 koja je priznala načelni suverenitet Srbije (tadašnje SRJ) i uspostavila Misiju UN (UNMIK). Niti će odobriti Ahtisarijev plan koji predviđa uslovnu nezavisnost Kosova. U SB nema ni saglasnosti o autorizaciji misije EU koja bi plan primenila.

Kosovo je, ipak, samo simbolična tačka razlaza svetske politike. Kosovski predsedan biće, pri tom, uobičajena etapa u budućem razvoju međunarodnog prava, koje ponekad u sebe uključuje naročite slučajeve, poput kosovskog, ali i važno raskršće koje će međunarodne odnose, sa globalnog odlučivanja, vratiti u sfere nesporednih interesa, tamo gde se oni mogu ostvariti. U političkom, institucionalnom i bezbednosnom domenu EU će, uz podršku SAD, najverovatnije primeniti Ahtisarijev plan na velikom delu kosovske teritorije. Pitanje je da li će biti uspostavljena i koliko će trajati podela Kosova, kojom će Srbija možda pokušati da kompenzuje gubitak pokrajine u celini. Na drugoj strani, koliko će snažni i uporni biti pritisci evropeizaciji kosovskog tradicionalnog društva, uključujući autoritarnu politiku, nacionalizam i organizovani kriminal. I u kojoj će se meri preostali Srbi i kosovske manjine integrisati u kosovsko društvo. Takođe se može pretpostaviti da će odluke EU imati pravnu snagu na osnovu jedinstvene evropske politike, koja je u toku usaglašavanja i u odnosu na kosovski predsedan, i na podršci saveznika, pre svega SAD. EU će u tom smislu postati neka vrsta novog, alternativnog domena međunarodnog prava, privremeno potisnutog, opstrukcijom Rusije, iz SB UN.

Kosovsko pitanje bilo je pokretač, i postalo poslednja etapa raspada Jugoslavije. Nimalo slučajno, budući status Kosova i odjeci tog procesa ostaviće dubok trag u regionu. Institucionalni i bezbednosni karakter budućeg kosovske administracije biće određen, između ostalog, stavovima zvanične Srbije. Kosovska napetost, podvučena tokom pregovora obeleženih nepostojanjem jedinstva u stavovima posredničke trojke, odrazila se u susedstvu. Kao neka vrsta kolateralne štete, pojavile su se albanske naoružane grupe u severnoj Makedoniji. Dok su trajali neposredni pregovori, Beograd i Moskva su pokušali da ih iskoriste kako bi destabilizovali region, pre svega Bosnu

i Hercegovinu. Beograd i Priština iskoristili su priliku da ukažu na svoje prekogranične uticaje. Republika Srpska napustila je pregovore o reformi centralnih institucija Bosne i Hercegovine. U jednom trenutku osetila se pretnja daljem sprovođenju Dejtonskog mirovnog sporazuma i jedinstvu zemlje. Kosovski predsednik se u zvaničnim beogradskim krugovima, uključujući premijera, počeo tumačiti u svetlosti budućih istovetnih prava Republike Srpske, mada je Srbija potpisnica Dejtonskog sporazuma. Republika Srpska ipak nije nastavila da se određuje u smislu budućeg ostvarenja takvog načela, otkrivajući da u njoj ne postoji spremnost na takvu pustolovinu koja bi je udaljila od evropskih integracija i uvukla u prostor nove izolacije, naročito zapadni deo s Banjalukom. Ali je Rusija osporila pravo visokog predstavnika da u BiH rukovodi procesom evropskih integracija.

Pregovori Beograda i Prištine, okončani 9. decembra, prepustili su međunarodnopravni okvir odnosima Vašingtona i Moskve, da bi institucionalnu brigu, ustvari, protektorat nad Kosovom, preuzela EU. Pošto je posrednička uloga trojke iscrpljena, na samitu Evropske unije 14. decembra doneta je odluka da se na Kosovo uputi civilna misija EU koja bi zamenila UNMIK. Nadgledana nezavisnost, predviđena Ahtisarijevim planom, podrazumeva obezbeđivanje vladavine prava i primenu Evropske bezbednosne i odbrambene politike (ESDP), i uspostavljanje Međunarodne civilne službe (ICO). Generalni sekretar UN je sa Briselom u saglasnosti da misija EU zapravo radi na daljoj primeni Rezolucije 1244, ali je, kako bi se taj odnos konkretizovao, zbog protivljenja Rusije, neophodno usaglašavanje stavova svih članica EU. Premijer Srbije Vojislav Koštunica odgovorio je da je dolazak misije EU nelegalan i suprotan Rezoluciji 1244, založivši se za nastavak pregovora.

Budući da je albanska kosovska strana odbila da dalje pregovara, preostalo je da NATO, UNMIK i kosovske institucije donesu bezbednosni plan koji bi obezbedio mirnu tranziciju na osnovama Ahtisarijevog plana. U tom smislu je izvesna institucionalna nestabilnost, dvovlašće na Kosovu kao evropskom protektoratu, i nejasan međunarodni položaj. Neprestajanje Srbije da istovremeno uđe u proces sopstvene evropske integracije i sa EU saraduje u smislu ostvarenja svojih interesa na Kosovu, onemogućuje pristup Kosova međunarodnim institucijama, a Srbiju vratiti u politiku izolacionizma. Opstrukcija Rusije čini protektorat EU donekle ilegalnim, zaoštava odnose u SB. Najzad, ispostavilo se da SAD, EU i NATO nisu u stanju da na nivou UN institucionalizuju politiku prema Kosovu koju su povelili 1998. i 1999, a da Rusija dovodi u pitanje svoj spoljnopolitički uticaj koji ne proističe neposredno iz energetske ili ucenjiivačke moći.

Zvanična Srbija vratila se na političke vrednosti prethodnog režima. Predsednik SPS Iвица Dačić se o tome otvoreno izjasnio, komentarišući predlog Rezolucije Skupštine Srbije o Kosovu koja je usvojena većinom glasova 26. decembra 2007: "Rezolucija je verifikacija svega onoga što je državno rukovodstvo radilo pre 2000. godine"; "Kada vidim sve ovo što ste napisali, nije mi jasno zašto ste nas uopšte rušili."

Nova kosovizacija srpske politike odigrala se u okvirima nedovršene države, usporene tranzicije, i nedostatka političke potrebe za suočavanjem s najnovijom prošlošću. Nisu reformisane obaveštajne službe koje su organizovale i sprovele ubistvo prvog demokratskog premijera. Nisu se odigrale denacionalizacija, demilitarizacija, denacionalizacija i decentralizacija. Dominantni slojevi u vlasti i opoziciji ostali su složni u odnosu na ključna pitanja, poput budućnosti Kosova, Crne Gore, celovitosti Bosne i Hercegovine, uzajamne uloge Haškog tribunala i srpskog društva. Novi ustav, nastao iz kompromisa dominantnih elita, čiji važni slojevi u sebi nose zločinačku i kriminalnu prošlost, Srbiju je ostavio kao autoritarnu, centralizovanu i nedovršenu državu. U spoljnoj politici grotesknu i neefikasnu.

Na stvarnost u kojoj od 21. decembra više od 400 miliona Evropljana živi i slobodno se kreće u Šengenskoj zoni koja obuhvata 24 zemlje bez kontrole na unutrašnjim granicama,

Srbija je deklaracijom skupštinske većine uslovlila, priznanjem sopstvene celovitosti, potpisivanjem Sporazuma o asocijaciji i stabilizaciji, koji je već "parafirala". Time se opredelila u smislu izolacije i zaoštavanja odnosa sa EU, uključujući sve svoje susede koji su evropski opredeljeni, a Kosovo i svoje kosovske interese prepustila neizvesnosti zamrznutog konflikta. Na drugoj strani, EU je, pred potrebom da je integriše, kako se u regionu ne bi opterećivala Srbijom kao teritorijalnom i institucionalnom preprekom, i pretnjom stabilnosti i bezbednosti, ostala suočena s primenom kiparskog predsedana, ali i nuždom da u srpskom političkom društvu podstiče one snage koje smatra demokratskim, ili manje zločudnim i više sklonim saradnji. Inače se kiparski predsednik ne odnosi samo na celovitost teritorije, dok je severni Kipar i dalje pod turskom okupacijom. I Kipar i Grčka, potom i Rumunija i Bugarska, uključeni su u evropske integracije, bez obzira na izvesne praznine i nedostatke u institucionalnom domenu i demokratskim kapacitetima.

Kako, bez obzira na nepostojanje dogovora u SB, zvanična Srbija ne može da računa na ozbiljno pogoršanje odnosa SAD, EU i Rusije, njoj je zasad preostalo da, na osnovu modela iz devedesetih, pre svega manipuliše kosovskim Srbima. Beograd je pozivanjem Srba na bojkot kosovskih izbora 17. novembra 2007. još jednom osporio legitimitet kosovskih institucija, a većinu u srpskoj zajednici ostavio u praznom institucionalnom i političkom prostoru. Na Kosovu južno od Ibra, u enklavama, time je stvorena mogućnost da se pokrene poslednji srpski egzodus, i time dovedu do usijanja nacionalna osećanja i strasti, naročito ukoliko pojedine grupe u albanskoj zajednici, uključujući naoružane bande, ili srpske službe bezbednosti, budu namerno izazivale pritiske i nasilje. Na severnom Kosovu Srbija je, u međuvremenu, utvrdila svoje paralelne institucije. Zaustavljanje evropskih integracija, spoljnopolitički oslonac na Rusiju i netransparentan priliv ruskih ulaganja, takođe su simptomi nove antidemokratske politike i njene putinizacije.

U takvom svetlu, neuspeh direktnih pregovora Beograda i Prištine nije potekao samo iz suviše međusobno udaljenih stavova. Beograd je zadržao etničku i kulturnu distancu u odnosu na kosovske Albance, nije ih pozvao na zajedničko odlučivanje o novom ustavu, a kosovske Srbe prisilom ostavio izvan kosovskih institucija, kažnjavajući neposlušne, kad je to bilo moguće. Na isti način, Priština nije uspjela da, u odnosu prema pregovorima i srpskoj zajednici, uverljivo potvrdi svoja evropska opredeljenja. Albanske političke partije imale su koristi od srpskog bojkota, a albanski ekstremisti pokazali su da su spremni da iskoriste svaku priliku u kojoj bi vladajuća koalicija u Prištini iskazala nedovoljno odlučnosti ili snage. Ponovo su se organizovale, u Srbiji i na Kosovu, paravojne jedinice, mada, zasad, samo kao farsa koja podseća na nedavnu prošlost. Radikalni nacionalizam zatrovao je omladinu na obe strane. Albanski kosovski i srpski mediji drugu stranu označavaju ekstremističkom u svakom smislu. Preti se nasiljem. Ministar spoljnih poslova Srbije podsetio je da bi bilo “teško očekivati ...neprekinut protok robe i usluga” u slučaju jednostranog proglašenja nezavisnosti. Nova kosovska vlada imaće teškoće da objasni odlaganje nezavisnosti duže od prve četvrtine 2008, i mogla bi se izložiti izazovima oružanih grupa.

Kosovo je postalo globalno i regionalno raskršće. Srpska nacionalna mitologija je, u tom smislu, pokazala nesumnjivu sposobnost dalekog predviđanja. Na samom pragu institucionalne i kulturne evropeizacije, raspolučeno je srpsko političko društvo. Podvučene su sve albansko-srpske razlike, tradicionalne i indukovane: obostranog doživljaja prošlosti i kolektivnog identiteta, razumevanju međunarodne politike, oživljeni su stari mentaliteti i predrasude, etničke, rasne, bezbednosne. Svaka od strana doživljava onu drugu kao arhetipski manje vrednu i opasnu. U svetskoj politici, izgledno je da će rezolucija 1244 ostati na snazi, i postaviće se pitanje na koji će način SAD, Rusija, EU, NATO i generalni sekretar UN biti politički opredeljeni da Rezoluciju smatraju pravnim osnovom evropske misije. Rusija je u stanju da zaustavi pokušaj povlačenja Rezolucije 1244, ali ne i reinterpretaciju koja generalnom sekretaru UN dopušta da na Kosovu pošalje novu misiju. Inače, Rezolucija 1244. ne garantuje trajni suverenitet Srbije nad Kosovom, nego ga ograničava do nove rezolucije koja će odrediti konačni status. Na taj način će nezavisnost Kosova ući u međunarodno pravo, koje se sastoji i od predsedana, po samom osnovu priznanja na koje se budu odlučile neke države. Mada će takvim priznanjem ostati bez određenih državnih atributa, poput stolice u UN, o čemu odlučuje SB, s pravom veta kojim raspolažu pet stalnih članica. Smatrajući Kosovo neodgovarajućim predsedanom, pojedine značajne države, uključujući Rusiju, odbijace da priznaju stvarnost kosovske nezavisnosti. Sticajem okolnosti, ili upravo zato, svejedno, sve države koje će odbijati da prihvate kosovsku nezavisnost pripadaće antidemokratskom, autoritanom i manje uspešnom delu sveta. Srbija se i u tom smislu približila svojoj nedavnoj prošlosti. ■■

Šaputanje gluvom

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Mudri ljudi, a ja pokušavam da budem takav, već odavno izbegavaju da prognoziraju tajming događaja na Balkanu, a naročito izbegavaju da kažu kada će Kosovo da dobije nezavisnost. Prema svojevremeno najpesimističnijim prognozama, to je trebalo odavno da se desi, ali, eto, nije. Sada su palanački berberi sa obe strane zadali novi datum, prvu nedelju februara? Ko zna? Ipak, čini se, da se nešto promenilo. Američke i evropske diplomate su se najzad složile u tome da je nezavisnost Kosova neizbežna. Problem je u tome što kada to kažu evropske diplomate to znači da treba sačekati da se to dogodi samo od sebe. Kad to kažu američke diplomate, to onda znači da je došlo vreme da se to i dogodi. Ko će u narednih nekoliko nedelja nadvladati, to malo ko zna, ali svi znaju da Srbiji ističe vreme da, ako želi, uradi bilo šta na Kosovu i *a propos* Kosova. Međutim, u opštem nacionalističkom paranoidnom mraku niko se ne usuđuje da upali svetlo, pa se ono malo mudrih reči upućenih ljudima u Nemanjinoj ulici svodi na namigivanje ćoravom ili šaputanje gluvom.

Drugim rečima, politika beogradskih nacionalista na Kosovu neodoljivo podseća na „intervencije“ srpske države u ostalim „srpskim krajevima“, naročito prekodrinskim. Svagde je nacionalistički Beograd najpre nagovarao i hrabrio tamošnje Srbe da se suprotstave lokalnoj vlasti, čak i da se pobune, ne retko im delio oružje, slao svoje vojne i policijske oficire i dobrovoljce, dostavljao hranu, naftu, struju i novac, imao za te tamo svete srpske zemlje zvanično ili nezvanično ministarstvo i ministre. Prevara je, naravno, trajala neko vreme a epilog je poznat i više nego porazan – gde god su srpski nacionalisti iz Beograda “intervenisali”, tamo Srba više nema. Beogradskim kleronacionalistima istorijske pouke odavno ništa ne znače. Oni, ohrabreni i osveštani blagoslovom čuvara mita o nebeskom narodu koji samo permanentnim ratom može biti na dobitku, nastavljaju sa suludom politikom sevapa i teranja inata međunarodnoj zajednici, politikom koja će kosovske Srbe, ako se u zadnjem trenutku ne otmu obneznanjenom Beogradu, ponovo naterati na traktore i tužne kolone ka severu. Uporno i do besmisla stupidno istrajavajući na onome što, *a propos* Kosova nikako ne mogu da dobiju, beogradski kleronacionalisti propuštaju da na Kosovu lako dobiju ono što mogu. Ali, njih nimalo ne interesuju ljudi na Kosovu, njihova imovina, prava i interesi, beogradske kleronaciolaiste interesuje samo i jedino produžavanje onog suludog mita o potrebi stradanja u većitom ratu sa

mного nadmoćnijim protivnikom.

Na Kosovu je odavno napravljena država potpuno nezavisna od Srbije. Devojke i mladići koji danas imaju 16 godina tek se maglovito sećaju vremena kada su Kosovom vladali Srbi. Ako se ko i seća, jedine asocijacije su užas i apokaliptičan, parališući strah. Malo ko mlađi od 30 godina zna srpski jezik, a apsolutno svi smatraju da su kosovski Albanci dobili slobodu koju su tražili. Za njih je socijalistička ili kleronacionalistička, svejedno, Srbija, otišla na sever i u nepovrat. Kosovo sada uz posredovanje međunarodne zajednice čeka da dobije svoj status koji ne može da bude ispod današnjeg realnog stanja. Svaki albanski građanin Kosova nestrpljivo želi i sanja nezavisnost i većina je spremna da za to ratuje i pogine. Potrebno je zaista imati IQ daleko ispod 80 pa tim ljudima nuditi ono što im beogradski mudraci nude i pri tome se vređati i čuditi kako to oni, i zašto, neće.

Sa druge strane, veliki broj Srba je legalno i za velike pare prodao svoje kuće, stanove i imanja na Kosovu, napravio kuće i zaposlio se u Šumadiji i Pomoravlju, njihova deca završavaju osnovne i druge škole u Kraljevu, Kruševcu, Leskovcu. Sa retkim izuzecima, kosovske Srbe iz Srbije život i budućnost na Kosovu nimalo ne interesuju. Oni koji su ostali na Kosovu polako atrofiraju i lude od straha, bede i beznađa, stešnjeni u medvedem zagrljaju srpskih tajnih službi i korumpiranih kosovsko mitrovačkih deesesovaca. Vlada i Skupština u Beogradu poslovično prete i psuju i donose prazne i stupidne rezolucije, navodno, utemeljene na međunarodnom pravu, to jest, ni na čemu. Nisu pročitali „Travničku hroniku“. Jer, odavno je Ivo Andrić napisao da „nije najveća budala onaj koji ne ume da čita, nego onaj koji misli da je sve što je pročitao istina“.

Ali to nije sve. Taman kad smo pomislili da naši predvodnici ne mogu da nas izbrukaju više nego što već jesu, iz Nemanjine ulice stiže novi mudar spasonosni plan. Beogradski kleronacionalisti su odlučili da Kosovo hermetički zatvore. Kao u Srednjem veku kad vojska opsedne grad ne bi li glađu naterala one unutra na predaju. Kada kosovski Albanci proglase nezavisnost i kada veći deo sveta tu nezavisnost prizna, Beograd će Kosovu odseći struju, uskratiti naftu, prestati da prodaje hranu i lekove. Da Ibar koji slučajem teče ka Prištini, sproveli bi i sve džerize u reku. Ovako...?! Kosovski Srbi će imati struju iz stotina rekviriranih dizel-generatora skupljenih po celoj Srbiji, ješće hranu iz robnih, a grejati na nafti iz ratnih rezervi. Umesto sadašnjih 50.000, Srbi iz Srbije će plaćati 150.000 činovnika koji „spasavaju Kosovo“.... Kao da Evropa i svet nemaju jače generatore i svoje veće robne i ratne rezerve, i kao da već nisu razradili plan snabdevanja kosovskih Albanaca poput svojevremenog snabdevanja zapadnog Berlina. Tako ćemo se opet brukati pred svetom i tako će naša deca opet crveneti kad ih u belom svetu pitaju „are you from..?“ I opet će ih biti sramota da kažu da su iz Srbije i Beograda. I opet će najbolji Srbi plaćati zbog gluposti najgorih.

Beograd i Srbija mogu ponovo da vladaju Kosovom i kosovskim Albancima samo posle nekog velikog rata

u kome bi Rusija kao srpski saveznik pobedila Ameriku i Evropu i isterala NATO sa Kosova. Svako drugačije nadanje i plan je glupost lišena svake realnosti. Da li će Rusija da zarati sa Amerikom zbog sna nekoliko časnih otaca i sevapa i inata nekoliko političara? Teško! Ali, ako neće Rusija, zar ne može da zarati Srbija, nema veze što je sto puta slabija i što će da dobije po nosu i da izgubi rat. Pa zar silovana žena treba da se preda samo zato što je napasnik jači? Ali, ne. Beogradske kleronacionaliste ne interesuje Kosovo u tom smislu. Sa izuzetkom jednog jedinog čoveka, oni neće istinski da se bore za tu zemlju niti za te ljude. Njima Kosovo nije sveto. Njima Kosovo nije ništa, ili je čak i manje od toga. Ono je za njih jedna velika glasačka kutija pomoću koje misle da mogu ostati na većnoj vlasti a po neki se spasti sramote i zatvora. Njima je Kosovo jedna velika nekontrolisana kovnica novca sa basnoslovnim dnevnim prinosisima. Vidite li da traže nove pregovore pokušavajući da na svaki način odlože utvrđivanje statusa, a onda odlažu izbore „za posle Kosova“. Kao ni u periodu između Maričke i Kosovske bitke, srpsko Kosovo, bez obzira na gorljive izjave sa kojekakvih govornica, nema ko da brani i niko neće da brani. Bar ne na način na koji može da ga odbrani.

A, još uvek ima vremena. Malo, ali ga ima. Za kosovske Srbe, a i za Srbe uopšte, najbolje bi bilo da Beograd odmah prizna realnost i počne da saraduje sa Kosovom i svetom i da rešava ono što može da se reši. Da odmah počne kontakte sa kosovskom vlašću i da zajedno sa njima potraži puteve koji vode do mirnog i bogatog života za kosovske Srbe. Ali, da bi Gračanica imala prijatelja u zvaničnoj Prištini, ta ista Priština mora da ima prijatelja u zvaničnom Beogradu. Isto važi i za srpsku Crkvu, Akademiju, Univerzitet... Ne znam zašto je beogradskim kleronacionalistima teško da to shvate. Srpske istorijske spomenike i drugu srpsku imovinu na Kosovu mogu da zaštite samo institucije Vlade Kosova. Niko drugi. Da bi se to desilo Crkva, Akademija, Univerzitet i svi drugi moraju da budu lepo sa tim institucijama. Ili, ako hoćete drugačije, u vitalnom je srpskom nacionalnom interesu da Vlada odmah bez odlaganja počne da gradi prijateljske odnose sa Kosovom i kosovskim institucijama. To je težak, ali jedini način da se Kosovo i sve na njemu na jedan drugi, virtuelni način zadrže, ako ne u Srbiji, a ono uz Srbiju i pored nje.

Kada Kosovo dobije konačan status, Beograd će biti inostranstvo, susedna neprijateljska država i ni na koji način neće moći da rešava bilo koje pitanje na Kosovu. Za sve će morati da se obrati Prištini. Jadni kosovski Srbi, jer, kako sada stvari stoje, sva ta pitanja će se pokretati diplomatskim notama i demaršima. Ali, beogradski nacionalisti na te ljude i ne pomišljaju. Njih interesuje samo teritorija kao hrana za mit o nebeskom narodu, žele vlast koja predstavlja veliki novac, i žele novac od sivih kosovskih trgovinskih tokova. Patnje, suze i krv kosovskih Srba njih ni malo ne interesuju. ■

Prizivanje podele

PIŠE: IVAN TOROV

Po svemu sudeći, samo su balkanske nacionaliste ostavili ravnodušnim prizori razdražanih i raspoloženih ljudi u Sloveniji, Mađarskoj i ostalim novim članicama EU, koji su u predvečerje novogodišnjeg slavlja rušili poslednje ostatke nacionalnih i državnih granica. Evropa bez viza, čak i pasoša, stigla je do same granice Srbije i kao da je blagonaklono opominje da samo od nje zavisi da li će se i kad naći u tom društvu.

Tog istog dana, u "Politici", u maniru i stilom ozloglašanih »Odjeka i reagovanja« s kraja osamdesetih i tokom devedesetih, novinar i publicista Jaša Almulji napisao je sledeće reči: "Sada znamo da će čupanje Kosova iz tela Srbije da vrši bratska slovenačka ruka zajedno sa Evropskom unijom i Amerikom." Uz podsećanje na izostanak "slovenačke zahvalnosti" za sve što su Jugoslavija i Srbija pružili Slovencima od vremena nemačke okupacije pa sve do danas, autor je već presudio agilnom ministru Rupelu da će se od 1. januara, kada Slovenija preuzima predsedavanje Evropskom unijom, isključivo baviti time kako da napakosti Srbima, a udovolji Albancima. Druge nema. Nekadašnji srpski bojkot slovenačke robe očigledno nije opametio "angažovane" Slovence.

Ta već viđena, kvazipatriotska, ponajviše paranoična propagandna matrica, koja ne vidi rušenje graničnih barijera i ozarena lica, ali nepogrešivo prepoznaje sve "antisrpske" urote, ponovo je udarila u talambase. Podgrejavala je svojevrstnu nacionalnu paniku najpre od 10, pa od 19. decembra, a kako se tih "sudbonosnih" dana "D" ništa nije desilo, osim što su se srpski političari dobro prosvadali zbog "jednostranog" Dulićevog raspisivanja predsedničkih izbora "kad im vreme nije", sada su joj preko potrebni novi podsticaji ne bi li političke i nacionalne strasti povodom Kosova držali u kontinuiranom stanju opšte pripravnosti. Unapred smišljena slovenačka "izdaja" je idealan povod, zapravo, poligon na kome ćemo, ako i kad zatreba, isprobati snagu "misterioznih" vladinih akcionih planova za slučaj "jednostranog proglašenja i priznavanja nezavisnog Kosova"...

... A da će takvih i sličnih prigoda i te kako biti i narednih dana, nedelja ili meseci pokazalo se 19. decembra u Savetu bezbednosti UN potpunim "saglasjem u nesaglasju" da se statusna (kosovska) drama ne primiče preterano brzo kraju i da su još oštrije konfrontacije, u svetskim, evropskim, balkanskim i unutar srpskim razmerama tek predstoje. Hoće li se one okončati u bilo kakvom obliku čim saznamo ko je 3. februara postao predsednik Srbije, u martu ili aprilu, a možda se sve protegne do kraja 2008, ustvari, jeste enigma čije bi odgonetanje trebalo da pokaže samo - koji će oblik i nivo nezavisnosti Kosovo dobiti i šta učiniti da pravno-legalističko preganjanje Moskve i Beograda, s jedne, i Vašingtona, Brisela i Prištine, s druge strane, prođe bez jakih regionalnih i širih međunarodnih potresa.

Dakle, sve je još na stolu: i (vrlo verovatna) mogućnost da Albanci već 4. februara unilateralno proglase svoju državu, i da će generalni sekretar UN Ban Ki Mun u januaru pozvati EU da zameni UNMIK i time izazove nove Putinove kontrareakcije i bes ovdašnjih nacionalista, da se Kosovu "dozvoli" nezavisnost, a da rezolucija 1244 ostane na snazi po onoj narodnoj "i vuk sit i ovce na broju". Ipak, ma koliko to paralo uši beogradskim "kosovobraniteljima", samo su dve opcije, čini se, neizvodljive: da će se direktni srpsko-albanski pregovori, makar i u nekom modifikovanom obliku, nastaviti i da će Srbija ponovo, posle povlačenja 1999, uspostaviti državne ingerencije nad Kosovom. Beogradski zvaničnici (koji i dalje sebe smatraju pregovaračima) su - uprkos upornom opstajanju na zapaljivoj "zavetnoj" retorici, koju, pre svih, u najekstremnijem obliku forsira Vojislav Koštunica - ipak svesni da se jednom (ratom) izgubljena bitka, ma koliko se upinjali, ne može dobiti za "okruglim stolom." Pa i ako će se nesmanjenom žestinom nastaviti političko i medijsko patriotsko ispiranje mozgova bilbordskom parolom "Kosovo je Srbija", to još neće značiti i da se iza kulisa ne valjaju i neke druge kalkulacije i ambicije.

Nedavno otvaranje, uprkos protestu UNMIK, kancelarije vlade Srbije u severnom delu Kosovske Mitrovice ukazuje da je mogućnost teritorijalne podele Kosova, bez obzira na zvanično odbacivanje te ideje, bar kad je reč o srpskoj strani, i te kako realna. Sam čin albanskog proglašenja nezavisnosti, uz očekivani blagoslov Vašingtona i Brisela, biće, nema sumnje, jasan signal za povlačenje sličnog poteza druge strane, odnosno otcepljenje severnog Kosova sa većinskim srpskim stanovništvom. Time bi se, zapravo, formalizovalo dosadašnje faktičko stanje na terenu. Srbija bi ovim namirila bar deo svojih teritorijalnih ciljeva, ali bi, na drugoj strani, preostale Srbe u izolovanim kosovskim enklavama gurnula u krajnje tešku situaciju da biraju između tri izlaza: da ostanu tamo gde jesu i budu meta moguće albanske osvete zbog gubitka severa, da se priklone eventualnom "humanom" preseljenju stanovništva ili, pak, da spas od svega potraže bilo gde van Kosova. Sve ovo, naravno, pod pretpostavkom da jedan takav "poduhvat", prećutno, aminuju velike sile, SAD i Rusija. Da Buš ubedi Albance da se, "u interesu globalne i regionalne stabilnosti", moraju zadovoljiti teritorijalno okrnjenom nezavisnošću, Putin ili Medvedev (svejedno) srpske političare da je podela više od onoga čemu je Beograd mogao da se nada.

No, kako su srpske i albanske reakcije, po pravilu, nepredvidive, podela bi mogla poslužiti i kao model za neke "drugачije opcije", obostrano podsticanje i održavanje tenzija i regionalne nestabilnosti na duži rok. Albance bi gubitak dela "planirane" teritorije mogao da motiviše da "zamenu" potraže aktiviranjem starog projekta ujedinjavanja svih Albanaca u jednu državu, što podrazumeva stvaranje ili otvaranje kriznih žarišta na jugu Srbije, u zapadnoj Makedoniji i delovima Crne Gore. Srbiji bi, pak, podela bila alibi za forsiranje teze kako je, zapravo, sve, pa i podela, "samo privremeno", da ne namerava da odustane od čitave kosovske teritorije. Što znači, održavanje Kosova kao zamrznutog konflikta na duže staze, odnosno njegovo "odmrzavanje" u "istorijskom" trenutku kada se za Srbiju

stvore mnogo povoljnije međunarodne okolnosti za puni povratak na Kosovo. Ta (moguća) strategija je, zapravo, logičan nastavak sadašnje državne platforme o "suštinskoj autonomiji", kojoj prioritet nije kosovsko stanovništvo, već da, makar formalno, zadrži kakve takve ingerencije nad granicama Kosova, kako bi se, u bližoj ili daljoj perspektivi, zadržala prilika da se srpska vojska i policija vrate i uspostave kontrolu nad čitavim Kosovom.

Veliko je pitanje, međutim, da li su i koliko Evropska unija i SAD spremi da dobro protumače i prihvate rizike jednog takvog čina. I jesu li uopšte svesni činjenice da bi zadržavanje rezolucije 1244 na duži rok praktično omogućilo Srbiji, bez obzira na model statusa koji bude određen ili nametnut, da Kosovo i dalje, formalno-pravno,

Stvarnost je negde drugde

PIŠE: VELIMIR ĆURGUS KAZIMIR

O čemu se u Srbiji najviše piše? Bez sumnje – o Kosovu. Od početka 2007. do prve nedelje decembra, u nacionalnoj štampi (dnevним i nedeljnim novinama) objavljeno je više od 14.000 novinskih članaka. Prethodne godine o Kosovu je štampano oko 9.000 članaka. Porast broja tekstova rezultat je koliko rasprava o statusu toliko i približavanja konačne odluke. Konačna odluka je nešto što se pretpostavlja i najavljuje kao neka vrsta spskog Armagedona. Kako će se pisati, i govoriti, o tome kada se i to desi možemo samo da pretpostavljamo.

U svakom slučaju, Kosovo je kao jedna ogromna tema sasvim potisnulo drugu veliku temu – Haški tribunal. O Haškom tribunalu napisano je ove godine oko 4.500 tekstova. (Prethodne godine Hag je bio mnogo jača tema sa ukupno objavljenih 6.500 tekstova.) Hag je, međutim, jedna prilično jednodimenzionalna oblast života. Istorija Haškog suda nije samo istorijski kratka već i žanrovski mnogo siromašnija.

Kosovo kao medijska tema ima neke vrlo zanimljive karakteristike. Kosovo je, naime, daleko prisutnije kada je reč o statusu, politici i incidentima, nego kad je reč o svakodnevnom životu. Svakodnevni život je potpuno marginalna pojava. Kao da ga uopšte i nema. A i kad se pojavi najčešće je reč o pritisku i teškom životu. Informacije o nekim drugim aspektima svakodnevnog života kao da su potpuno nepoznati. Postoje li na Kosovu uopšte neki nealbanci koji vode neke poslove, koji se venčavaju, dobijaju decu, školuju...? Utisak o teškom i nesigurnom životu na Kosovu svakako je dobrim delom odraz stvarnosti ali je prilično indikativno da se neka druga vrsta stvarnosti, koja je takodje sigurno prisutna, nikako ne pojavljuje. Možda je odgovor na ovakvu sliku o Kosovu u medijima u informaciji koja se na čudan način probila do nekih medija o tome kako se prate i isledjuju Srbi koji su izašli na poslednje kosovske izbore. Srpski državni koordinatori koji na Kosovu prate šta se na njemu dešava izgleda da najveći deo energije troške na nagledanje i kontrolu tamošnjih Srba. Zašto je to tako nepoznato i

smatra svojom teritorijom. Možda će Evropskoj uniji taj (nepromenjeni) dokument pripomoći da već početkom naredne godine preuzme odgovornost za Kosovo i na poziv kosovske vlade i Ban Ki Muna pošalje svoju misiju, izvesno je da prave stabilnosti na samom Kosovu i oko njega neće još dugo biti. Ne samo zato što se Srbija i Rusija žustro opiru takvom "kreativnom" tumačenju rezolucije 1244, već i zbog realne opasnosti da proces državnog osamostaljivanja Kosova po Ahtisarijevom planu o nadziranoj nezavisnosti bude opstruiran i "iznutra": nezadovoljstvom kosovskih Albanaca što nisu dobili "sve i odjednom" (pogotovo ako se priča o podeli pokaže relevantnom), ali i nesaglasjem unutar Evropske unije, koja, istini za volju, i nema baš mnogo iskustva sa gašenjem "požara" u sopstvenom dvorištu. ■

udaljeno u Srbiji kod tolikog broja novih medija? Biće da ova tema prevazilazi potrebe našeg novinarstva. A možda je u toku intenzivna obnova tzv. patriotskog novinarstva.

Ako je Kosovo u prvom planu kao unutrašnja spoljašnost, šta je na prvom mestu kao unutrašnja unutrašnjost? Tu su, pre svega, naše stranke – naš politički život, naša demokratska stvarnost. Demokratska stranka, sa 5.000 novinskih članaka, predvodi kratku stranačku listu na kojoj su još DSS – sa 4.500 i SRS sa 3500 članaka. Što se tiče političara – na prvom je mestu Boris Tadić sa 1900 izjava, za njim Vojislav Koštunica sa 1500, a na trećem mestu je Božidar Djelić. Kad, međutim, pogledamo koliko su Tadić i Koštunica teme za novine, otkrićemo da su mesta izmenjena – na prvom mestu je Koštunica a na drugom Tadić.

Impresivan broj dnevnih novina koje izlaze u Beogradu, ukupno 15 (ovde nisu uračunate dnevne sportske novine) dosta govori o put kojim idemo. U pitanju je nekoliko izazova: prvi – predsednički izbori, drugi – proces prdruživanja Evropskoj uniji i treći – status Kosova. Kada tome dodamo i bolno suočavanje sa monopolima i tajkunizacijom Srbije kao ozbiljnom političkom izazovu, onda je prilično jasno da ovoliki broj novina može značiti samo jedno: razbuktavanje novih političkih strasti i zataškavanje starih finansijskih afera.

Naravno, ovoliki broj novina dovešće do dalje kanibalizacije javnog prostora i medija. Potreba za senzacijama će se povećavati bez obzira na političke i ekonomske prilike srpskog društva. Praga osetljivosti jednostavno više neće biti. Srpsko pravosuđe biće, verovatno, prva direktna žrtva takvog stanja stvari. U nemogućnosti da obuzda podivljale glodure i njihove gladijatore pravosuđe će verovatno upasti u stanje hibernacije i moralne paralize. Čekaće se bolje sutra bez nade da će se ono odigrati danas. U tom pogledu će i budućnost velikih medijskih sistema – poput RTS, „Večernjih novosti“ i „Politike“, biti od presudne važnosti za prihvatanje stvarnosti.

Generalno gledano, mediji u Srbiji imaju najveći problem upravo u pogledu suočavanja i prihvatanja stvarnosti. Bilo da je u pitanju gledanost ili tiraž, bogatstvo ili politički uticaj, stvarnost je negde drugde. Mnogo je lakše lagati i montirati nego ispričati priču onakvu kakva jeste. ■

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

“Pregovorima do rešenja”

Predstavnici Srbije traže pregovore koji neće biti ograničeni „unapred utvrđenim rešenjem i rokom“, kako bi moglo da se dođe do kompromisa. Šta bi taj zahtev trebalo da znači? Pođimo od zahteva da „nema unapred utvrđenog rešenja“ i ostavimo za sada rokove po strani. Jedno tumačenje zahteva da „nema unapred utvrđenog rešenja“ jeste da su za obe strane sva rešenja prihvatljiva, pod određenim uslovima. Na primer, nezavisnost Kosova je prihvatljiva za Srbiju, pod određenim uslovima. Ili, suverenost Srbije na Kosovu je prihvatljiva za predstavnike Kosova, pod određenim uslovima. I tako za sva druga moguća rešenja, kako kada je reč o sporu o suverenosti tako i o svim drugim sporovima.

Ako bi tako trebalo razumeti zahtev da pregovori nemaju unapred utvrđeno rešenje, tada nije nepoznato koji bi dodatni uslovi trebalo da budu zadovoljeni da bi pregovori doveli do sporazuma. Ukoliko bi pregovarači bili, u specifičnom smislu te reči, racionalni (recimo vrednovali bi sve moguće ishode kao bolje ili gore) i ukoliko najbolje rešenje za jednu stranu ne bi bilo najgore za drugu (na primer, da za predstavnike Kosova ima nešto gore od suverenosti Srbije ili da za predstavnike Srbije ima nešto gore od nezavisnosti Kosova), tada bi sukobljene strane mogle da se dogovore. U tom slučaju, vremensko ograničenje ne bi igralo neku posebnu ulogu (osim u tehničkom smislu ako bi bilo suviše alternativa pa bi trebalo jako puno vremena da se sve dobro razmotre i uporede).

Pregovaračke pozicije i jedne i druge strane, međutim, nisu u skladu sa tim tumačenjem, dakle da su svi ishodi prihvatljivi pod određenim uslovima. Ako bi bili to bi, na primer, podrazumevalo da je i Ahtisarijev plan prihvatljiv za obe strane pod određenim uslovima. Ali srpska ga je strana odbacila, bezuslovno. Takođe, kao što sam već rekao, ovakvo tumačenje stava da nema unapred utvrđenih rešenja, podrazumeva i da je nezavisnost Kosova prihvatljiva, pod određenim uslovima. I to nije u skladu sa stavom srpskih predstavnika. A naravno, i predstavnici Kosova ne bi bili spremni da prihvate suverenost Srbije na Kosovu, sva je prilika takođe bezuslovno.

Dakle, najverovatnije ne bi trebalo razumeti zahtev da „nema unapred utvrđenog rešenja“ tako da znači da su za strane koje pregovaraju svi ishodi prihvatljivi, pod

određenim uslovima. Ovo je u skladu sa izjavama obe strane da suverenost nema cenu ili da se o nezavisnosti ni pod kojim uslovima ne može pregovarati.

Ukoliko to nije značenje zahteva da nema unapred utvrđenog rešenja, šta jeste? Moguće je da se misli na to da kada se ostave po strani ona rešenja koja nisu prihvatljiva za obe strane, da su tada sva preostala rešenja prihvatljiva, pod određenim uslovima. To se može razumeti na više načina. Jedan je možda najviše u skladu sa idejom o kompromisu. Moglo bi da se kaže da nema unapred utvrđenih rešenja u tom smislu da su sva rešenja koja uvažavaju postojeće stanje prihvatljiva, pod određenim uslovima. Ovo je u skladu sa idejom o kompromisu, ili specifičnije sa idejom o dobrovoljnom kompromisu, gde se misli da bi obe strane trebalo da poboljšaju svoj položaj, jedino se pregovara o tome ko šta i koliko dobija.

Kakvi su izgledi da se na taj način dođe do kompromisa? Ovo zavisi od toga kako se definiše postojeće stanje. Kontakt grupa je bila definisala postojeće stanje jednim nizom načela: da, na primer, nema povratka na stanje od pre 1999, da nema podele Kosova, da Kosovo ne može biti pripojeno nijednoj drugoj državi i da se mora uvažiti volja građana Kosova.¹ Srpska strana je dodala uslov da se mora poštovati suverenitet Srbije na Kosovu, a kosovska strana je dodala uslov da je srpski suverenitet na Kosovu nelegitiman. Budući da se srpski suverenitet na Kosovu ne može primeniti, osim ako ga građani Kosova ne prihvate kao legitiman, inače ne bi imalo o čemu da se pregovara, ovakva definicija postojećeg stanja je kontradiktorna, što onemogućava dolaženje do rešenja. Ovo je i bio razlog što nikakav stav o suverenosti nije sadržan u određenju postojećeg ili zatečenog stanja Kontakt grupe. Naravno, ukoliko nema saglasnosti oko toga šta se uzima kao postojeće stanje, nije moguće doći do kompromisa koji poštuje postojeće stanje i gde obe strane nešto dobijaju. Drugim rečima, nije moguć dobrovoljan kompromis.

Dakle, najverovatnije se zahtev da „nema unapred utvrđenih rešenja“ ne može shvatiti kao traženje kompromisa polazeći od postojećeg stanja.

Moguće je da se misli da ne bi trebalo da postoje unapred utvrđena rešenja u tom smislu da bi njih trebalo naći tokom pregovora uz pretpostavku da se tek tokom pregovora mogu utvrditi, otkriti zapravo, i moguća rešenja i eventualna spremnost da se ona prihvate. No, to ipak pretpostavlja načelnu otvorenost za sva rešenja, a videli smo da je nema, ili načelnu spremnost na kompromis, koja takođe ne postoji. Iz toga bi se moglo zaključiti da taj zahtev srpske strane izražava spremnost da se prihvati faktičko stanje, *de facto* stanje, kao kompromisno rešenje ili, možda bolje rečeno, kao prinudno kompromisno rešenje. Jer ako nema sporazuma, ostaje na snazi postojeće stanje sa sve sukobom oko suverenosti.

Ovo poslednje tumačenje zahteva da „nema unapred utvrđenog rešenja“ ima smisla ukoliko jednoj ili obema stranama postojeće stanje više odgovara od svih dostupnih alternativa. To je najverovatnije tačno za Srbiju, ako se sudi po shvatanju, koje od početka zastupa Radikalna stranka, ali sada i Demokratska stranka Srbije, da, na primer, članstvo u Evropskoj uniji (zapravo – ništa) nije dovoljna

kompensacija („nema cene“) za pristajanje na nezavisnost Kosova. Isto je i stanovište Demokratske stranke, mada ga ona izražava naizgled suprotnim stavom da ta stranka teži istovremeno i članstvu u Evropskoj uniji (ili bilo čemu drugom) i suverenosti Srbije na Kosovu.

Prema tome, bar kada je reč o srpskim pregovaračima, uslov da „nema unapred utvrđenog rešenja“ može da se shvati tako da je postojeće stanje bolje od svih drugih rešenja do kojih bi se moglo doći dobrovoljnim kompromisom.² Ili da je „unapred utvrđeno rešenje“ u vidu postojećeg stanja bolje od „unapred utvrđenog rešenja“ koje je sadržano u načelima ili proističe iz načela Kontakt grupe.

Ova ocena ima kratkoročnu i dugoročnu stranu. Kratkoročno posmatrano, postojeće stanje je bolje od dostupnih rešenja zato što je to politički korisno svim većim srpskim strankama. Demokratska stranka bi imala još veće koristi od rešenja kosovskog spora, ali kada bi se za to zalagala, morala bi prvo da pređe u opoziciju. Za Demokratsku stranku Srbije to je apsolutno odlučujuće za sam opstanak stranke, o udelu u vlasti da i ne govorimo. Za Radikalnu stranku je to jedino političko pitanje koje je može u nekom času dovesti na vlast. U izvesnom smislu, vodeće srpske političke partije crpe političku podršku, a njihovi lideri vlast, iz onog izvora moći koga je otkrio Slobodan Milošević na Kosovu na početku svog političkog uspona. Velike i male političke karijere se još uvek prave na Kosovu.

Ovo shvatanje o uticaju pregovora na kratkoročnu stabilnost srpske vlasti je prihvaćeno i u međunarodnoj zajednici, posebno u Evropskoj uniji, što se jasno videlo iz njihovog odnosa prema poslednjim izborima i iz stava prema sastavljanju vladajuće koalicije. Mnogo je važnije pitanje dugoročnih posledica pristajanja na postojeće stanje. Ovde ključnu ulogu igraju očekivanja o tome kako će se dve sukobljene strane ponašati i kako će se ponašati međunarodni činioци. Tu je sada značajan taj zahtev da „ne postoje rokovi“.

„Nema rokova“

Uzmimo da pregovori traju neograničeno dugo, sve dok se ne dođe do poželjnog rešenja. U međuvremenu, nema promena postojećeg stanja, recimo onakvog kako ga definiše rezolucija 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Pretpostavimo da obe strane očekuju da će protokom vremena njihovi zahtevi dobiti na snazi, zato što će postojeće stanje postati neprihvatljivo za drugu stranu ili zato što će se promeniti međunarodne okolnosti. Tu su sada važne činjenice, to jest ne može se izbeći realistično sagledavanje stanja stvari i očekivanja o verovatnom razvoju.

Očekivanja srpske strane, onako kako su izražena u javnim istupanjima, jesu da će građani Kosova iz ekonomskih i političkih razloga pristati na suverenost Srbije ako do nezavisnosti Kosova ne dođe u relativno kratkom roku. Pogotovo ukoliko izgube međunarodnu podršku. Ovde se mogu nazreti dve ideje na kojima se ta očekivanja zasnivaju. Jedna je da će Evropska unija

odustati od podrške nezavisnosti Kosova i da će težiti da spor između Srbije i Kosova reši njihovom integracijom u Evropsku uniju. Sa protokom vremena i sa integracijom, Evropska će unija, očekuje se, izgubiti interes da podržava nezavisnost Kosova. A jednom kada Srbija postane član, Evropska unija će morati da poštuje stav Srbije. To je, čini se, strategija koja bi mogla da se oformi u Demokratskoj stranci.³

Druga ideja je da bi u najgorem slučaju došlo do podele Kosova. Budući da je to rešenje koje je u skladu sa ideologijom krvi i tla svih nacionalističkih partija, a i ishod je koji priželjkuje sve veći broj stanovnika Srbije, politička šteta je relativno mala. Čak i Radikalna stranka bi bila spremna da to prihvati na negativan način, to jest navodno nevoljno, budući da bi za to mogla da okriviti demokratske stranke. Problem sa tim očekivanjem jeste u tome što se, po svemu sudeći, računa da će ostatak Kosova dobiti nadgledanu nezavisnost, dakle da će se neka varijanta Ahtisarijevog plana primeniti na ostatak Kosova, dok će se severni deo jednostavno pripojiti Srbiji.

Dakle, zagovaranje pregovora koji ne bi bili vremenski ograničeni zasniva se na očekivanjima da će to ili dovesti do nestanka međunarodne podrške nezavisnosti Kosova ili do podele Kosova, a i jedno i drugo se smatra boljim od bilo čega što bi se moglo ostvariti pregovorima.

Kosovski pregovarači očekuju da bi pregovori sa ograničenim rokom bili za njih bolji od dugoročnih jer računaju da je tako bliže ostvarenje cilja, koji je nezavisnost Kosova. To je, naravno, i u interesu trenutnih političkih lidera Kosova. Politička istorija Kosova od polovine šezdesetih godina prošlog veka okarakterisana je stalnom delegitimizacijom i uklanjanjem rukovodstva koje nije u stanju do povećanja kosovsku autonomiju ili obezbedi nezavisnost. Nema naznaka da bi kosovska javnost odustala od nezavisnosti ukoliko bi pregovori trajali duže, ali bi svakako mogla da smeni sadašnje rukovodstvo. I u tom slučaju, postojeće stanje, u kojem Srbija nema nikakvu stvarnu suverenost nad Kosovom, prihvatljivije je za kosovsku stranu od bilo kakve političke integracije Kosova sa Srbijom. Ovo, između ostalog, i zato što eventualno produženi proces osamostaljivanja Kosova otvara niz novih političkih mogućnosti. Među njima, dve su verovatno najvažnije.

Prva je da duži proces osamostaljivanja podstiče politički razvoj koji bi ojačao unutrašnju suverenost Kosova. Da je tako vidi se iz najava kosovskih političkih partija da je potrebno ubrzati proces političkog konstituisanja države. Izbori su ojačali legitimnost kosovskih predstavnika, a potom će biti donet i novi ustav, koji će se uglavnom zasnivati na Ahtisarijevom planu. Time će se učvrstiti pregovaračka pozicija kosovske strane. Potom sledi težak put postizanja međunarodnog priznanja, ali se očekuje da će konačni ishod biti u skladu sa ciljevima građana Kosova.

Druga posledica neoročenih pregovora jeste da će iz razloga bezbednosti, a i privrednog razvoja, doći do daljeg približavanja Kosova i Albanije. Osim toga, doći će i do dalje integracije albanskog političkog, privrednog i

kulturnog prostora. Jasno je da ako okolina ne pokazuje razumevanje za interese kosovskih građana da će doći do zbijanja redova nasuprot te okoline. Dugoročno posmatrano, doći će do ujedinjenja Kosova i Albanije, a i do njihovog zajedničkog snažnog uticaja na sve one zemlje ili regije gde Albanci predstavljaju značajnu manjinu.

Dakle, postojeće stanje bi moglo da se razvije u pravcu dodatnog političkog i privrednog udaljavanja Kosova od Srbije i do približavanja Kosova i Albanije.

Ovo je utoliko verovatnije ukoliko se *de facto* ili *de iure* Kosovo podeli. U slučaju sporazumnog ili nametnutog razdvajanja severnog od južnog Kosova, nadgledana nezavisnost bi u potpunosti izgubila smisao. Ovde je možda momenat da se ukaže na osnovnu motivaciju Ahtisarijevog plana, odnosno da se vidi zašto je nadgledana nezavisnost sadržaj toga plana. To je zato što taj plan polazi od načela Kontakt grupe, među kojima je i onaj da neće biti podele Kosova. S obzirom na nepoverenje koje vlada između različitih nacionalnih zajednica, kao posledica duge istorije sukoba i posebno sukoba iz 1999, i s obzirom na to da privremene institucije Kosova nemaju kontrolu nad severnim delom Kosova – što sve upućuje na postojanje neprijateljstva između albanske većine i srpske manjine, što utiče i na neprijateljstvo, a i pod uticajem je neprijateljstva, između Srbije i Kosova – potrebna je odgovarajuća decentralizacija vlasti na Kosovu i međunarodni nadzor da ne bi izbila neprijateljstva između različitih nivoa vlasti. Još više od toga, potrebna je međunarodna odgovornost za bezbednost Kosova. Budući da je za bezbednost trenutno nadležan NATO, on se zadužuje da se stara o bezbednosti nezavisnog Kosova.

Ukoliko, međutim, dođe do podele Kosova, gubi se potreba za neposrednim prisustvom NATO snaga ili bar za njihovom neposrednom odgovornošću za bezbednost Kosova. Utoliko pre ako u neposrednoj budućnosti Hrvatska, Albanija i Makedonija postanu članice NATOa. U tom bi se slučaju staranje o bezbednosti moglo prepustiti kosovskim vlastima. Evropska bi unija i dalje imala ovlašćenja u oblasti izgradnje institucija i u obnovi Kosova, ali ni ona više ne bi morala da ima visokog predstavnika i uopšte sve one ustanove koje liče na ono što postoji u Bosni i Hercegovini.

Dakle, podela Kosova čini Ahtisarijev plan i čitav koncept nadgledane nezavisnosti bespredmetnim.

Iz svega ovoga bi se moglo zaključiti sledeće: ukoliko se pregovori vode dok se ne dođe do dogovora, s tim da obema stranama odgovara postojeće stanje više nego bilo koje kompromisno rešenje, i ako nema arbitriranja posrednika ili Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija kada je reč o mogućim rešenjima, dakle ako se vode pod uslovom da „nema unapred utvrđenog rešenja i rokova“, tada je vrlo verovatan spontan ishod, znači ishod do koga će doći evolucijom postojećeg stanja stvari, koji može da dovede do podele Kosova, ako ostane bilo šta da se deli, budući da nije lako predvideti demografska kretanja posebno među Srbima, i do integracije podeljenih delova sa Srbijom odnosno Albanijom.

Suverenost i legitimnost

Razlog zbog čega nema, kako sada stoje stvari, kompromisnog rešenja jeste naravno spor oko suverenosti i legitimnosti. Stanovište srpskih predstavnika jeste da rezolucija 1244 potvrđuje suverenost Srbije na Kosovu. Takođe, da tu suverenost potvrđuje i novi ustav Srbije. Iz toga bi trebalo da sledi da to ne može da bude predmet pregovora. Nasuprot tome, predstavnici Kosova se pozivaju na činjenicu da je rezolucijom 1244 Srbija lišena svih suverenih nadležnosti na Kosovu. Međunarodna zajednica je nadležna za spoljašnju suverenost, a kosovske institucije sve više za unutrašnju suverenost. Uz to valja primetiti da tu, nazovimo je tako, suspenziju suverenosti Srbije na Kosovu rezolucija 1244 opravdava brigom za mir i ljudska prava. Drukčije rečeno, Srbija je načinom na koji je vršila suverene nadležnosti na Kosovu ugrozila mir i ljudska prava. Dakle, Srbija je izgubila legitimnost na Kosovu.⁴

To otvara pitanje odnosa suverenosti i legitimnosti koje je od ključnog značaja od samog početka krize na Kosovu i u čitavoj bivšoj Jugoslaviji. Ovde bi možda prethodno trebalo reći nešto o tvrdnji srpskih vlasti da Povelja Ujedinjenih nacija garantuje suverenost i teritorijalni integritet svake države, pa tako i Srbije.⁵ To je tačno u tom smislu da međunarodna zajednica ima obavezu da štiti suverenost država od spoljašnjih pretnji. Za to je dobar primer Bosna i Hercegovina. Tamo je međunarodna zajednica zauzela stanovište da je dužna da očuva integritet te države jer je bio ugrožen spolja (ne samo od Srbije, već i od Hrvatske).

Međunarodna zajednica, međutim, nema obavezu da garantuje suverenitet država u odnosu na sopstveno stanovništvo. Štaviše, ima dužnost da uzme u zaštitu to stanovništvo ukoliko je izloženo državnom nasilju i represiji, na primer kada se nekoj manjini negiraju prava na samoupravu, izložena je diskriminaciji i nasilju ili joj čak preti genocid. S obzirom na teškoće postizanja međunarodne saglasnosti i primene međunarodnog prava, međunarodna se zajednica retko odlučuje da štiti građane od njihove sopstvene države, mada bi to trebalo da čini kadgod su ugroženi mir i ljudska prava, što su dva temelja međunarodnog poretka. Pozivajući se upravo na ugroženost te dve vrednosti, rezolucijom 1244 međunarodna je zajednica preuzela na sebe suverene nadležnosti na Kosovu ne prejudicirajući tim činom nominalni suverenitet Srbije. To je učinjeno na osnovu glave 7 Povelje Ujedinjenih nacija koja ovlašćuje ovu organizaciju da uspostavi privremena rešenja, sredstvima koja smatra adekvatnim, ne dovodeći u pitanje zatečena prava, uključujući i suverena prava, sve do konačnog dogovora sukobljenih strana.

Ovo se može tumačiti na dva načina. Jedan je da Srbija može da zatraži povratak suvereniteta tako što će dati garancije da više neće ugrožavati mir i ljudska prava načinom na koji će vršiti vlast na Kosovu. Ovo je stanovište koje srpske vlasti još uvek nisu zauzele, ali koje bi mogle da usvoje. Mogle bi da ga pojačaju distanciranjem na sve moguće načine, recimo izjavom vlade ili izvinjenjem

ili skupštinskom rezolucijom, od politike koja je vođena od promene ustava Srbije 1989. pa sve do 1999, a posredno i distanciranjem od genocida u Bosni i Hercegovini i saradnjom sa Tribunalom u Hagu. Za sada nema naznaka da postoji spremnost za tako nešto, ali to bi moglo da dođe na dnevni red u budućnosti.

Svejedno bi ostalo pitanje legitimnosti. Ovde je od velikog značaja ustav iz 2006. i način na koji je donet. Postupak donošenja i sadržaj ustava ukazuju na kontinuitet sa shvatanjem ustavnosti na kome je bila zasnovana promena kosovske autonomije krajem osamdesetih godina prošloga veka. I ovoga se puta, naime, nije smatralo da je značajno što se o ustavu nisu ni na koji način izjasnili građani Kosova. Čak ni tako što bi bar bili upisani u glasački spisak. To govori o specifičnom shvatanju legitimnosti i pogotovo ustavne legitimnosti. Kada je reč o prihvatljivosti ustavog rešenja za Kosovo, ne smatra se da su u bilo kom smislu nadležni građani Kosova ili njihovi predstavnici. Ili, drukčije rečeno, smatra se da im se suverenost Srbije može nametnuti nezavisno od toga da li je oni prihvataju kao legitimnu ili ne.

Da je legitimnost, ipak, važna jasno je iz činjenice da se organizuju pregovori o statusu Kosova, kako i nalaže rezolucija 1244. To nisu prvi pregovori, ali su prethodni u Rambujeu završeni slično kao i pregovori pod posredništvom Martija Ahtisarija – Srbija, naime, nije prihvatila ponuđeni predlog sporazuma. Razlog je isti: Srbija ne može da prihvati da postoji problem legitimnosti srpskog suvereniteta na Kosovu i da se pitanje legitimnosti suvereniteta uopšte postavlja u međunarodnom pravu.

Drukčije shvatanje legitimnosti se, međutim, zastupa u slučaju Bosne i Hercegovine. Kao što je poznato, Srbija smatra da se postojeći ustav Bosne i Hercegovine može promeniti samo uz saglasnost Republike Srpske. Takođe, smatra se da je referendum kojim je Bosna i Hercegovina 1992. odlučivala o nezavisnosti nelegitiman, jer na njemu nisu učestvovali građani srpske nacionalnosti. Tako da se u slučaju Bosne i Hercegovine zastupa stanovište o konsenzualnom osnovu ustavne legitimnosti, dok se ne smatra da isto načelo legitimnosti važi u slučaju Kosova. Isto takvo, konsenzualno, shvatanje legitimnosti se prihvata i u slučaju saglasnosti srpskog stanovništva Kosova kada je reč o ustavnom uređenju Kosova.

Naravno, da to ponovim, sama činjenica da se sa predstavnicima Kosova pregovara – pogotovo ako se bukvalno shvati zahtev da bi ti pregovori trebalo da traju dok se ne razmotre sva rešenja i ne postigne se kompromis – govori o tome da se *de facto* prihvata da je za eventualno ostvarivanje suvereniteta Srbije na Kosovu potrebna saglasnost građana Kosova, ali to se istovremeno ustavnim rešenjima negira. Ustav, a to je preneto i u odluke Skupštine Srbije u vezi sa pregovorima o Kosovu, ne dopušta da se o suverenitetu Srbije na Kosovu pregovara. Skupština kao i ustav, dakle, ne smatraju da je pitanje legitimnosti srpske vlasti na Kosovu nešto o čemu bi trebalo da se izjasne građani Kosova. Ovo je stanovište osnovni uzrok kosovske krize i teško je videti da bi moglo da bude pretpostavka njenog rešenja.

Srpski predlog

Bez obzira na retoriku, srpski zvanični predlozi, kojih ima više varijanti, u osnovi ili prećutno prihvataju činjenicu da postoji problem sa legitimnošću suvereniteta Srbije na Kosovu. Osim toga, oni se uglavnom zasnivaju na oceni da se podelom Kosova gubi više nego što se dobija. To znači da se vodi računa o interesima Srbije koji nisu samo teritorijalni. Uz to, legitimnost tih interesa, za razliku od teritorijalnih zahteva, nije sporna ni za kosovsku stranu. Imajući sve to u vidu, srpski se predlog (ili cilj koji se želi postići pregovaranjem) svodi na očuvanje minimalne suverenosti Srbije na Kosovu. Ovo se možda najlakše može razumeti na sledeći način.

Povucimo razliku između unutrašnje i spoljašnje suverenosti i između legitimnosti i legalnosti. Unutrašnja suverenost je ono što se podrazumeva pod suštinskom autonomijom; reč je o potpunoj nezavisnosti Kosova od Srbije (ne, međutim, i od međunarodnih činilaca) u konstitucionalnom i unutrašnjeppravnom smislu. Srbija ne može očekivati da će steći legitimnost, odnosno političku podršku, za proširenje svog pravnog i političkog sistema, legalnosti dakle, na Kosovo (drukčije rečeno, nema legitimnosti, podrške, na Kosovu za pravnu i političku integraciju sa Srbijom). Srbija, međutim, trenutno, ima nominalnu spoljašnju suverenost: nominalnu u tom smislu da ona ima negativan karakter, naime niko drugi nema *de iure*, legalnu, spoljašnju suverenost na Kosovu. Spoljašnja suverenost, to jest međunarodne obaveze Kosova su, efektivno, u nadležnosti Ujedinjenih nacija i sa njom povezanih ustanova, kao i NATO i Evropske unije. NATO je zadužen za spoljašnju bezbednost, a ostali su zaduženi za različite aspekte komunikacije Kosova sa međunarodnom zajednicom, uključujući i sa Srbijom. Ali se oni ne mogu smatrati suverenim vlastima na Kosovu

Predlog Srbije se sastoji u tome da se prizna potpuna unutrašnja suverenost Kosova, takozvana suštinska autonomija, a da se međunarodne nadležnosti podele između Kosova i Srbije, znači da spoljašnju suverenost dele Srbija i Kosovo. U minimalnom smislu, Kosovo ne bi bilo predstavljeno u Ujedinjenim nacijama. U svemu ostalom, Kosovo bi steklo spoljašnju suverenost. Ovo bi pretpostavljalo i da Kosovo potpisuje međunarodne ugovore sa Srbijom, kao što je slučaj sa CEFTA. Takođe, Kosovo bi samostalno pregovaralo sa Evropskom unijom u okviru Procesu za stabilizaciju i pridruživanje. Ova minimalna pregovaračka pozicija polazi od saznanja da nije moguće da unutrašnja i spoljašnja suverenost budu dosledno razdvojene ili, drukčije rečeno, da se ne mogu strogo razdvojiti legitimnost i legalnost.

Ovo se shvatanje, međutim, ne zastupa sasvim dosledno. Na primer, negira se u predlogu da Srbija ima, doduše minimalnu, spoljašnju suverenost, a da Kosovo i Srbija nemaju zajedničke političke ustanove. Ovo je stanovište na kome je zasnovan i novi ustav Srbije. Jasno je, međutim, da ne može Srbija da predstavlja Kosovo ako srpski zvaničnici nisu i kosovski predstavnici. A to podrazumeva neki vid političke legitimnosti. Da je ta minimalna suverenost teško ostvariva, vidi se na primeru

državne zajednice sa Crnom Gorom. Iako je Crna Gora čak bila predstavljena u državnoj zajednici, što se ne predviđa za Kosovo, politika se ipak u potpunosti formulisala u Crnoj Gori, tako da je bilo jasno da niko drugi ne može da preuzme obaveze u ime Crne Gore umesto njenih predstavnika, jer su samo crnogorske vlasti mogle preuzete obaveze da izvrše. U slučaju predloga da, recimo, Ministarstvo spoljnih poslova Srbije zastupa Kosovo u Ujedinjenim nacijama, jasno je da to ministarstvo ne bi moglo da preuzme nikakvu odgovornost u međunarodnim odnosima u ime Kosova, jer je primena preuzetih obaveza u potpunosti zavisna od kosovskih vlasti.

Ovde je poučan primer sa ovlašćenjima u oblasti bezbednosti, pre svega spoljašnje. Budući da je jasno da ih ne može preuzeti Srbija, bezbednost može ili da bude u nadležnosti Kosova ili međunarodnih snaga, u ovom slučaju NATO. Ako je to NATO, nadzor nad njim može da bude samo onakav kakav je u toj organizaciji i u međunarodnim organizacijama koje su mu dale mandat na Kosovu. Drukčije bi, naravno, bilo ukoliko bi Kosovo postalo član NATO ili ako bi bilo nezavisna država koja bi pozvala NATO da se stara o njenoj spoljašnjoj bezbednosti. Mogla bi, naravno, i Srbija da pozove NATO da se stara o bezbednosti Kosova, ali bi izvršavanje misije NATO u tom slučaju bilo otežano problemom sukoba spoljašnje i unutrašnje suverenosti. Jer, ako NATO ne bi bio na Kosovu uz saglasnost kosovskih vlasti, rizik da ne uspe u misiji bi mogao da bude suviše veliki. Tako da je praktično neizbežno da NATO na Kosovu bude na osnovu mandata sličnog onome koji je sadržan u Ahtisarijevom planu.

Na ovom se primeru takođe vidi i da Srbija ne polaže previše nade u minimalnu spoljašnju suverenost nad Kosovom koju inače traži ili želi da sačuva. Napadi na ovlašćenja NATO na Kosovu i kritike da ne postoji kontrola nad samim NATO govori o tome da Srbija ne veruje da može ozbiljnije da predstavlja Kosovo u Ujedinjenim nacijama. Jer, naravno, kao članica Ujedinjenih nacija, Srbija može da vrši nadzor nad delovanjem NATO u njegovoj misiji na Kosovu, sve dok je to misija Ujedinjenih nacija. Ukoliko bi NATO odgovarao kosovskim vlastima, Srbija ne bi imala nikakav uticaj, a pogotovo ne nadzor. Ustvari, nezavisnost NATO od kosovskih vlasti samo je posledica činjenice da su u pitanju spoljašnje bezbednosti, na Kosovu suverene Ujedinjene nacije. Tačno je da će to stvarati probleme jer se ne mogu funkcionalno sasvim razdvojiti unutrašnja i spoljašnja bezbednost, kao ni unutrašnja i spoljašnja suverenost uopšte.

Koji je politički smisao srpskog predloga? To nije teško razumeti. Insistiranjem na simboličnoj, spoljašnjoj, suverenosti obezbeđuje se kratkoročna politička stabilnost Srbije u tom smislu da postojeća koalicija može da ostane na vlasti sve dok traju pregovori. To je isto kao u slučaju odvajanja Crne Gore, gde je stvaranje državne zajednice obezbedilo političko preživljavanje dvema demokratskim strankama, to jest njihovoj koaliciji. Ista korist bi bila i od pregovora koji ne teže rešenju i nisu ograničeni rokovima ili od rešenja gde bi sva suverenost, osim stolice u Ujedinjenim nacijama, bila prenetna na kosovske vlasti i međunarodne činioce. Pitanje usaglašavanja unutrašnje

sa spoljašnjom suverenošću, odnosno legitimnosti i legalnosti bi bilo odloženo. Sasvim je moguće da bi takav eventualan sporazum podrazumevao, kao u slučaju Crne Gore, utvrđivanje postupka i rokova osamostaljivanja Kosova. Time be bio određen i period dokle bi sadašnja politička konstelacija mogla da se održi.

Privredni i interesi razvoja

Produžavanje sadašnjeg stanja putem pregovora na neograničeno vreme može da bude valjana strategija ukoliko se očekuje da će se pregovarački položaj jedne od strana poboljšati tako da rešenje koje danas nije dostižno može da postane budući kompromis. Na srpskoj se strani računa na to da će kosovski predstavnici odustati od nezavisnosti pre svega iz ekonomskih razloga, a i da će Srbija biti mnogo zanimljiviji privredni partner Rusiji, Evropskoj uniji i Sjedinjenim Državama. Ova se očekivanja zasnivaju na uverenju da Kosovo ne može privredno da opstane ako se zaustave donacije, dok će srpska privreda da postane lokomotiva razvoja čitavog Balkana. Oba očekivanja nisu u skladu sa činjenicama.⁶

Građani Kosova ne žive od pomoći i donacija, makoliko da su ti prilivi važni. Slično kao i neke druge balkanske zemlje, među kojima je i Srbija, kosovska privreda u inostranstvu je verovatno veća od one na Kosovu (pogotovo ona izvan poljoprivrede).⁷ Tako da izuzetnu ulogu igraju prihodi i doznake iz inostranstva. Kao što je od velikog značaja i obrazovanje i zapošljavanje u inostranstvu. Tako da je za inostrani deo kosovske privrede, uostalom kao i za domaći, od najvećeg značaja normalizacija odnosa sa inostranstvom, i to pre svega sa Evropskom unijom i sa Sjedinjenim Državama.

Za razvoj, pak, privrede na samom Kosovu, značajni su pristup tržištima i priliv stranih ulaganja. To, takođe, nije ništa različito od svih drugih privreda na Balkanu. Postojeće stanje je nepovoljno kako kada je reč o pristupu tržištima tako i za strana ulaganja, pa postoji značajan privredni interes za rešenje statusa. Međutim, rešenje koje ne otvara pristup tržištima i nije uverljivo stranim ulagačima neće dovesti do poželjnog poboljšanja. Ovo je i iskustvo sa državnim zajednicom Srbije i Crne Gore; strana su ulaganja zaista krenula u Crnu Goru tek pošto je uklonjena neizvesnost oko njene suverenosti. Sve dok postoji neizvesnost oko trajnog rešenja statusa Kosova, ostaće zavisnost od transfera iz inostranstva, bilo da je reč o zaradama i doznakama ili o pomoći i razvojnim kreditima i donacijama. Ukoliko bi se pregovori odužili u nedogled, ovi izvori prihoda bi se samo povećali, a i očekivanja od napretka do koga bi dovela nezavisnost bi takođe porasla. Uostalom, to je iskustvo iz devedesetih godina prošloga veka.

Što se značaja srpske privrede za Balkan tiče, on je mali zato što je relativno mali deo Balkana ostao izvan Evropske unije, a još će manji ostati ukoliko se kosovski pregovori oduže. Srbija je značajan privredni partner Republici Srpskoj, Crnoj Gori i Makedoniji. Značaj u prvim dvema će se postepeno smanjivati (relativno, a ne apsolutno), a sličan razvoj je verovatan i kada je reč o Makedoniji. Za

ostale balkanske privrede, srpska je od zanemarljivog značaja. Druge su balkanske zemlje razumele da će svoj privredni značaj i uticaj povećati integracijom u Evropsku uniju i nisu se zanosile time da postanu regionalni lideri ili oni od kojih zavisi stabilnost i razvoj regiona, pogotovu ne čitavog Balkana. U svakom slučaju, značaj srpske privrede za Evropsku uniju je suviše mali da bi to bilo odlučujuće za stav koji će Evropska unija zauzeti u pregovorima o njihovom međusobnom odnosu.

Ko, privredno posmatrano, gubi više ukoliko se oduže pregovori? Ovo zavisi od odnosa koje će svet uspostaviti sa Kosovom. Svetska banka i Međunarodni monetarni fond već duže vreme upozoravaju da je njihovo pojačano angažovanje na Kosovu uslovljeno rešavanjem statusa. Isto tako, veće i sveobuhvatnije angažovanje Evropske unije je uslovljeno ubrzanim rešavanjem statusa Kosova. Ukoliko se proces oduži, moraće se naći alternativni načini da se ovi međunarodni činioци angažuju na Kosovu. Kako će to izgledati teško je reći, ali je malo verovatno da će se donacijama ili sankcijama vršiti pritisak na Kosovo, a pogotovo ne da će se ucenjivati. Uz ostalo, bilo bi teško objasniti zašto se stanovnicima Kosova ne omogućuje da ostvare privredni oporavak i razvoj, kada je jasno da buduće rešenje neće ni na koji način dovesti u pitanje suverenost Kosova u domenu privrede i privredne politike.

Što se Srbije tiče, ako se pregovori oduže, biće teško ubrzati proces integracije u Evropsku uniju, koji nema valjanu alternativu bar kada je reč o privrednom razvoju. Ovo je lako zaključiti uvidom u strukturu srpske spoljne trgovine i finansijskih odnosa. Uz to, neizvesnost o tome kakvu regionalnu politiku Srbija namerava da ima uticaće na nivo ulaganja, domaćeg kao i stranog. I to je poznato iz iskustva, jer su političke i krize bezbednosti redovno bile praćene smanjenjem stranih ulaganja u Srbiju. Ti troškovi su u vidu izgubljene dobiti i ne moraju da se osećaju kao naročito veliki i značajni, pa ne moraju da imaju odlučujući uticaj na privredne interese i politički odnos snaga. Konačno, teret tih troškova će najviše pasti na mladu generaciju, koja u društvima kao što je srpsko ima relativno malu težinu i mali uticaj. Stvarna veličina ovih troškova će se moći oceniti, kao i za vreme vladavine Slobodana Miloševića, tek kada dođe do promene politike.

„Nametnuto rešenje“

Za razliku od pregovora koji nemaju unapred utvrđeno rešenje i rokove, Ujedinjene nacije i Kontakt grupa su prvobitno zamislili pregovore koji bi bili vremenski ograničeni i koji bi se završili ili dogovorom sukobljenih strana ili odlukom Saveta bezbednosti. Da li se taj pristup još uvek prihvata nije u ovom času sasvim jasno. U načelu, ovakvi pregovori, koji vode odluci Ujedinjenih nacija ako sporazuma nema, u skladu su sa idejom o postojanju međunarodnog prava, a vremensko ograničenje pregovora je jedan od načina da se podstaknu pregovarači da se sporazumeju, ukoliko zaista ne žele da se suoče sa troškovima i rizicima produženja postojećeg stanja ili sa odlukom koju bi donela treća strana, u ovom slučaju Savet bezbednosti. Oročavanje pregovora je uobičajeno u raznim

vrstama sporova, gde se stranke u sporu ili sporazumeju ili predaju stvar sudu ili nekom drugom meritornom telu na odlučivanje.

U ovom slučaju, kosovska se strana uzdala u odluku koja će biti u skladu sa načelima Kontakt grupe, a srpska je strana obezbedila podršku Rusije, koja je odlučila da odustane od tih načela, što je bilo dovoljno da bude onemogućeno donošenje odluke u Savetu bezbednosti o predlogu posrednika generalnog sekretara UN. Jasno je da vremensko ograničenje pregovora, ali i sami pregovori, nemaju smisla ukoliko nema rešenja koje obe strane smatraju boljim od postojećeg stanja, što je ovde slučaj, i ukoliko Savet bezbednosti ne može da donese odluku, kao što je trenutno slučaj.

Bez obzira na retoriku, odluka Sveta bezbednosti se ne bi mogla nazvati „nametnutim rešenjem“ budući da obe strane prihvataju nadležnost Saveta bezbednosti da tu odluku donese. U tom smislu, vremensko ograničavanje pregovora je u skladu sa prihvaćenom legitimnošću Saveta bezbednosti. Zahtev za pregovorima na neograničeno vreme i nemogućnost Saveta bezbednosti da donese odluku u skladu sa načelima koje je usvojio na početku pregovora, narušava legitimnost samog Saveta bezbednosti i njegovu efikasnost u rešavanju slučajeva kakav je ovaj sa statusom Kosova.

Dodatan udarac legitimnosti Saveta bezbednosti bi bio zadat odlukom da se pregovori vode sve dok strane u sporu ne nađu rešenje. To praktično znači da se Savet bezbednosti proglašava nenadležnim u sporovima ove vrste. Budući da je on već preuzeo odgovornost za Kosovo, nemogućnost da normalizuje njegov međunarodni položaj i da obezbedi poštovanje ljudskih prava i mogućnost razvoja i povećavanja dobrobiti stanovnika sukobljenih strana, što su sve ciljevi Povelje Ujedinjenih nacija, neće svakako doprineti ugledu Saveta bezbednosti, a ni samih Ujedinjenih nacija.

Alternativno rešenje⁸

Srpska politika na Kosovu rukovodila se tradicionalno dvema strategijama. Jedna je da o Kosovu može da odlučuje samo Srbija. To je politika koja je vođena od 1989. do 1999. Druga je da se srpski suverenitet na Kosovu može obezbediti međunarodnom podrškom. Srpski su političari tražili podršku za suverenost na Kosovu na Brionima, u Vašingtonu, u Moskvi, u Briselu, i u Njujorku. Pretpostavljalo se, na jedan ili na drugi način, da je srpski suverenitet na Kosovu nešto na šta se stanovništvo Kosova mora na jedan ili drugi način prinuditi. Obe strategije, međutim, nisu dovele ni do legitimnosti ni do stabilnosti srpske vlasti na Kosovu. Politika direktne prinude srpske vojske i policije je doživela poraz za vreme Miloševića, a strana podrška srpskoj suverenosti na Kosovu nikada nije mogla do kraja da prenebregne nedostatak legitimnosti srpske vlasti. Jer bi se time preuzele obaveze za koje ni bivša Jugoslavija nekada niti međunarodna zajednica sada nisu spremne.

Ključna pretpostavka bi, međutim, trebalo da bude da se srpski interesi na Kosovu ne mogu ostvariti ako

nemaju legitimnost među kosovskim stanovništvom. To podrazumeva identifikaciju srpskih interesa na Kosovu. Ovi interesi nisu prvenstveno teritorijalni. Teritorija je samo prostor koji omeđuje jurisdikciju, znači pravnu državu. Ona, opet, mora da obezbeđuje bar tri politička dobra, uopšteno govoreći bezbednost, pravdu i dobrobit. Srbija na Kosovu ne može da obezbedi ni jedno od tih političkih dobara. I to ne samo za celokupno stanovništvo, već i samo za srpsko stanovništvo.

Srbija osim toga, ima mnogobrojne druge interese na Kosovu, pre svega u oblasti kulture, ali i mnoge druge. Nezavisno od preterivanja kojima su skloni srpski političari, nema sumnje da se mnoge istorijske i kulturne vrednosti i imovina, ne samo srpskog naroda nego i pojedinaca, nalaze na Kosovu. Tako da je pristup, sloboda kretanja, uz sve ostale privredne i političke slobode i prava, svakako u interesu Srbije i njenih građana. To ne mogu da obezbede srpska vojska i policija, kako misle sledbenici Slobodana Miloševića, već samo dobri odnosi sa albanskim stanovništvom i njihovim vlastima. Ni ideja da NATO ili bilo koja druga vojska i policija preuzmu ulogu od srpske vojske i policije nisu nikakvo rešenje. Uostalom, iskustvo od 1999. do danas je dovoljno da se vidi šta su u stanju da učine međunarodni činici.

Ukoliko su ciljevi Srbije da obezbedi ostvarivanje svojih interesa i uticaj u tome, rešenje bi trebalo tražiti u jačanju triju političkih instrumenata.

Prvi je u povećanju odgovornosti kosovskih vlasti za obezbeđivanje uslova u kojima se mogu zadovoljiti srpski interesi. To podrazumeva da Kosovo ima veoma precizan ustav i suverenu odgovornost da njegove odredbe ispunjava. Ustvari, suverenost Kosova, shvaćena kao odgovornost a ne kao samovolja, bolji je instrument za ostvarivanje srpskih interesa nego bilo koja druga nestandardna politička konstrukcija. Srpski bi pregovarači trebalo da postignu konstitucionalizaciju srpskih interesa na Kosovu.

Drugi je institucionalizacija trajnog partnerstva koje bi omogućilo zajedničko rešavanje problema i formulisanje zajedničkih interesa i projekata. Srbija bi, na primer, mogla da bude od velike koristi Kosovu u procesu institucionalne izgradnje, i posebno u procesu evropskih integracija. Za razliku od pregovora koji bi trajali beskonačno i ne bi imali za cilj da se dođe do rešenja već da se nekako održi postojeće stanje, institucionalno partnerstvo, na različitim nivoima, moglo bi da vodi do rešavanja problema i svakako bi imalo snažnu podršku Evropske unije i Sjedinjenih Država.

Treće je privredna saradnja. Oporavak i napredak kosovske privrede zavisi veoma mnogo od pristupa tržištima i od ulaganja. Srbija je potencijalno najznačajnije tržište za privredu Kosova. Takođe, srpska su preduzeća i preduzetnici u boljem položaju od drugih da ulažu na Kosovu. I u tome bi se mogla očekivati podrška međunarodnih činilaca. Privredni oporavak Kosova, u kojem značajnu ulogu ima srpska privreda, to je jedini način da se obezbedi opstanak srpskog stanovništva na Kosovu, onog koje je još uvek tamo i onog koje bi da se vrati ili nastani. Postojeći pristup, koji se pre svega zasniva na novčanoj i drugoj pomoći, jeste najbolji način da se

srpsko stanovništvo na Kosovu smanji, čak i kada je reč o severnom Kosovu.

Kada je reč o detaljima, oni su veoma dobro formulisani u predlogu Martija Ahtisarija i mogli bi da se dodatno razmotre, kako bi se našla rešenja koja su bolja ili prihvatljivija. Ovo se posebno odnosi na decentralizaciju vlasti i na političku povezanost severnog i Kosova u celini. Ukoliko nema teritorijalnog spora, nema razloga zašto, recimo, ne bi postojao srpski entitet na Kosovu.

Evropska suverenost

Možda ima smisla završiti ovaj napis kratkim komentarom o suverenosti i državnosti. Ovde je prigodno priseliti se nekih ideja Zoran Đinđića. On se, kada je pisao „Nedovršenu državu“, uglavnom oslanjao na shvatanje Karla Šmita o suverenosti. Po njemu, državna zajednica ne postoji ako ne postoji politička zajednica („pojam politike prethodi pojmu države“), dakle ukoliko ne postoji zajednica prijatelja, što je u političkom smislu naprosto suprotno od neprijatelja (u Hobsovom smislu, gde je neprijateljstvo primarniji politički odnos od prijateljstva). U odnosu na neprijatelje, bilo unutrašnje ili spoljašnje, suverenost jeste pravo, štaviše diskreciono pravo, odlučivanja u vanrednim, dakle okolnostima u kojima nema legalnosti („suveren odlučuje u izuzetnim okolnostima“). Država je nedovršena sve dok nije suverena u tom smislu. Dakle, ukoliko nema političke zajednice ili nema suverene vlasti.

Šmit je smatrao da se država i suverena prava ne mogu zasnivati na sporazumu, ne mogu da budu legitimni u liberalno-demokratskom smislu te reći.⁹ Nasuprot tome, liberalno shvatanje suverenosti zasnovano je na demokratskom procesu legitimizacije političke zajednice. Suverenitet ne stvara i ne održava političku zajednicu. Suverenitet je vid odgovornosti vlasti pred domaćim i međunarodnim pravom. Evropska se unija približava institucionalizaciji takvog shvatanja suvereniteta.¹⁰ Vlast na različitim nivoima ima zakonom određene odgovornosti, a njeni izvršioци delaju na osnovu demokratskog ovlašćenja u okviru tih odgovornosti.

Ovako shvaćena suverenost u potpunosti je suprotnosti sa Šmitovim shvatanjem. Granica, u liberalno-demokratskom shvatanju, koja se uzima kao zatečena, raspodeljuje odgovornosti, a ne određuje dokle dopiru prijateljski, a odakle nastaju neprijateljski odnosi. Građani Srbije i građani Kosova ne mogu da budu prijatelji u smislu spremnosti da dele zajedničku legitimnost, to jest zajedničku državu. Ali ne moraju ni da budu neprijatelji u smislu uvek mogućeg izbijanja vojnog sukoba. Već su dva centra političke i pravne odgovornosti povezana ugovornim odnosima, kao i, kasnije, članstvom u Evropskoj uniji. Ili, da to kažem ovako: biti država na Balkanu, znači biti ili postati država članica Evropske unije.

Napomene:

¹ Načela ima više kao što se može videti iz dokumenta „Vodeći principi Kontakt grupe za rešenje statusa Kosova“ od 7. oktobra 2005, koji se može naći na <http://www.unosek.org/unosek/>

[en/docref.html](#). Svi dokumenti na toj adresi su dostupni i na srpskom jeziku. Načelo o potrebi da se uvaži „narodna volja“ izričito se pominje u Izjavi iz januara 2006, a sadržano je i u sporazumu iz Rambujea (gde je čak utvrđen i rok od tri godine posle koga se volja građana Kosova mora uvažiti) na koji se poziva i oslanja i rezolucija 1244.

² Tehnički rečeno, postojeće stanje je Pareto-optimalno, to jest nema kompromisa gde je bar jednoj strani bolje, a drugoj nije gore.

³ Ovo je po analogiji sa slučajem Kipra. Trebalo bi, međutim, uzeti u obzir da nije jasno kako Evropska unija gleda na eventualne zahteve za secesijom unutar neke od njenih članica. Ukoliko bi, na primer, Škotska rešila da traži samostalnost, teško je videti kako bi Velika Britanija to mogla da ne prihvati, a pogotovo sama Evropska unija. Uopšte nije jasno kako bi neka demokratska država mogla da ne prihvati uporan i dosledan zahtev za samostalnošću nekog svog dela. Članstvo u Evropskoj uniji istovremeno smanjuje korisnost od nezavisnosti i troškove secesije, tako da ukupan efekat nije sasvim jasan, ali je jasno da se integritet demokratske države koja je članica Evropske unije ne bi mogao čuvati nelegitimnim prinudnim sredstvima. U slučaju Kosova, za međunarodnu zajednicu nije reč o secesionizmu već o postkonfliktnom stanju, pa su i uloge Ujedinjenih nacija, Evropske unije i NATO zasnovane na brizi za mir i ljudska prava, a ne za posredovanje u sporu oko prava na secesiju.

⁴ Ovo se u osnovi kaže Izjavom Kontakt grupe iz januara 2006 gde se Beograd upozorava da mora da uzme u obzir kako se došlo do postojećeg stanja i da mora da se poštuje volja građana Kosova.

⁵ Nije sasvim jasno na koju se tačno odredbu Povelje misli. Stav prvi 2. člana Povelje utvrđuje da se ova organizacija zasniva na načelu „jednake suverenosti“ svojih članova; stav 4. istog člana poziva sve zemlje članice da se uzdrže od pretnje silom ili upotrebe sile kojom se ugrožavaju teritorijalni integritet i politička samostalnost bilo koje zemlje. Poslednji stav istog člana poziva na nemešanje u unutrašnje stvari bilo koje zemlje, osim u skladu sa sedmom glavom Povelje koja govori o pravu Ujedinjenih nacija da upotrebe silu ukoliko je ugrožen mir.

⁶ O stanju i održivosti kosovske privrede vidi V. Gligorov „The Economics of Kosovo: Does Viability Matter?“ *The International Spectator* 35 (2000): 87-101 i V. Gligorov, „The Economic Future of Kosovo“, *European Centre for Minority Issues*, 2002.

⁷ Podaci o broju i o geografiji emigranata pojedinih balkanskih etničkih grupa ne postoje ili nisu pouzdani. Tako da je teško precizno odrediti kolike su „spoljašnje“ ili inostrane privrede pojedinih balkanskih etničkih grupa. U slučaju Albanaca i iz Albanije i sa Kosova, a veoma verovatno i iz zapadne Makedonije, gotovo je izvesno da emigranti proizvode više nego njihova domaća privreda. Slično je i sa Srbijom, ako se ostavi po strani poljoprivreda, samo što je sigurno veća razdvojenost domaće i inostrane srpske privrede nego što je to slučaj sa albanskim.

⁸ Više o tome u V. Gligorov (2007), „Costs and Benefits of Kosovo Future Status“, *WIIW Research Reports* 342.

⁹ O tome više u V. Gligorov, „Benjamin Constant and Carl Schmitt Go to Russia“, *Constitutional Political Economy* 8 (1997): 271-282.

¹⁰ Detaljnije u V. Gligorov, „A Kantian Idea of Sovereignty“ in H. Swoboda, C. Solioz (ed.), *Conflict and Renewal: Europe Transformed*, pp. 196-207. NOMOS, 2007. ■■

Spirala nasilja

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Srpska politička elita, u sadejstvu sa crkvom, intelektualnim i akademskim krugovima i medijima, isturila je u prvi plan kosovsko pitanje. Do te mere, da su sve druge teme u društvu potisnute – o saradnji sa Haškim tribunalom odnosno međunarodnim obavezama Srbije govorilo se samo povodom posete tužiteljke Karle del Ponte Beogradu i njenog negativnog izveštaja pred Savetom bezbednosti UN, kojim je, po ko zna koji put konstatovala da bi ovdašnje vlasti mogle da uhapsu Ratka Mladića ali to ne čine, evropski put Srbije se sve više dovodi u pitanje, inflacija koja raste ugrožavajući ionako istrošen i pauperizovan većinski društveni sloj se pominje samo sporadično, a enormna nezaposlenost je tema koja se tu i tamo pokrene u nedostatku prave Vladine strategije da to pitanje počne da se rešava. Rečju, sve je podređeno “borbi za očuvanje teritorijalnog integriteta”, odnosno verbalnim zavetima da će Kosovo, ta “najsкупlja srpska reč” ostati zauvek i večno deo Srbije. Iza takve retorike koja po mnogo čemu podseća na početak devedesetih kada je propagandistička miloševićvska mašinerija po isprobanoj nacionalističko-mitološkoj recepturi instruirala građane “pravim patriotizmom” krije se sve opasnija spirala nasilja koja preti da se pretvori u lov na neistomišljenike, izdajnike i plaćenike kao finale srpske decenijske (samo)destrukcije sadržane u ratovima na tlu bivše Jugoslavije .

U nizu zabrinjavajućih događaja koji se lako mogu uočiti u ovom procesu, svakako “počasno mesto” zauzima izjava Aleksandra Simića, premijerovog savetnika, o tome da je i rat pravno sredstvo : “Srbija je imala negativno iskustvo iz nekih oružanih sukoba građanskog rata na prostoru bivše Jugoslavije i to je razlog što je pojačana opreznost i mudrost, ali svakako se državni interesi brane

i ratom”, kazao je Simić u izjavi nacionalnoj televiziji. Svakako ne slučajno, njegov mentor, Vojislav Koštunica se tim povodom nije oglasio. Ali zato jeste predstavnik EU u posredničkoj “trojci” Wolfgang Išinger koji je osudio “oštru retoriku Srbije” i zatražio od savetnika da povuče svoju izjavu da je Beograd spreman da svoje interese brani i ratom:”Verujem da je ovo jasno kršenje čvrsto preuzetih obaveza koje je izrazio niko drugi do lično predsednik Srbije. Verujem da je nedopustivo i nepodnošljivo da se jedna od strana ovako izražava i pre nego što je objavljen izveštaj ‘trojke’. Nadam se da ova izjava nije odobrena i očekujem da ona bude povučena”, glasio je odgovor Išingera na Simićevo zveckanje oružjem. Valja podsetiti da je jedna od malobrojnih tačaka slaganja u pregovorima između Beograda i Prištine koji su nakon 120 dana propali, upravo bio čvrst stav da se neće pribegavati nasilju i izazivanju nestabilnosti.

Nekako u isto vreme kad je data pomenuta izjava, oglasila se i Srpska pravoslavna crkva ne manje ratobornim stavom. Vladika Artemije je predložio da se vojska mobilise, “makar na tri dana da se vidi koliko nas je”, da se blokira administrativna granica sa Kosovo i da se širom Srbije organizuju demonstracije.

Sprečavanje promocije knjige “Peščanika” u Arandelovcu još jedna je potvrda da nasilje, ovog puta protiv slobode govora i slobode kretanja, potpomažu i delovi vlasti-u ovom slučaju Nova Srbija kao perjanica te akcije. Njen visoki funkcioner, potpredsednik stranke Dragan Jovanović ne samo što je organizovao hajku na voditelje i učesnike ove radio emisije koja je u parlamentu optužena za “gubitak Kosova “ (!?) deljenjem odgovarajućih letaka, nego je pripremio B92 spaljivanjem kao “TV Bastilje” ako nastavi sa emitovanjem “Peščanika”. Dotični Jovanović je dao i jednu rasističku izjavu da će Romi u Topoli, čiji je on predsednik, biti ograđeni žicom... Sve ovo je prošlo bez ikakve reakcije premijerove stranke koja je bila dužna da se oglasi, ako ni zbog čega drugog a ono bar zato što se radi o njenom koalicionom partneru sa kojim deli vlast i u Vladi Srbije. Čutanje je obično odobravanje, a još jedan potez dosta govori o samoj Demokratskoj stranci Srbije. Njen član Radojko Dunić, koordinator za opštinu Peć, predložio je Ministarstvu za Kosovo i Metohiju da kazni 18 građana Goraždevca, prvenstveno članova Demokratske stranke, jer su 17 novembra iskoristili pravo i glasali na opštim izborima na Kosovu, ocenivši da rade protiv interesa države. Skandalozna preporuka Dunića da se sastavi “orvelovski” izveštaj Ministarstvu bukvalno glasi:”S obzirom na to da je stav države Srbije i Srpske pravoslavne crkve da se ne izlazi na ove izbore, smatramo da ovi građani svojim izlaskom na kosovske izbore rade protiv svoje države i da ih treba država sankcionisati”. Spisku pretećih događaja valja dodati i činjenicu da je Dan ljudskih prava obeležen na Trgu republike u prisustvu jakih policijskih snaga jer su na mirne učesnike skupa koji su činili članovi više nevladinih organizacija pokušali da nasrnu pripadnici fašističkog “Obraza”. Nije zgoreg pomenuti i da je nedavni koncert Đorđa Balaševića u Staroj Pazovi zabranila Srpska radikalna stranka... pa se postavlja pitanje šta

će se sledeće naći na udaru nacionalpopulističkih snaga kojima je zapravo Kosovo samo izgovor, dimna zavesa za “promociju” retrogradnih izolacionističko – staljinističkih ideja po kojima valja “urediti” čitavo društvo kao zemlju “pravoslavnih domaćina”.

I dok ovaj preteći proces u Srbiji dobija na zamahu, Evropa priprema slanje svoje misije koja na Kosovu treba da zameni UN administraciju na osnovu Rezolucije 1244, uz gromoglasno protivljenje zvaničnog Beograda koji, kao i Rusija, ponavlja stav da takva misija “ne može da se uputi u južnu srpsku pokrajinu bez nove rezolucije Ujedinjenih nacija”. Brisel i Vašington su, međutim, već pripremili scenario po kome bi misija trebalo da se pošalje uz tehničko pismo koje bi Priština uputila generalnom sekretaru UN što bi opet sam sekretar prihvatio uz konstataciju da je zbog bezbednosti Kosova neophodno izvršiti zamenu UN snaga - evrosnagama. Nakon toga bi se desilo ono što svi znaju da će se desiti, pa i oni koji tu i takvu realnost neće ili ne mogu da prihvate - Kosovo bi proglasilo nezavisnost koju bi unilateralno priznale druge države pa i članice EU među kojima je većina na stanovištu, poput zvaničnog Brisela i Vašingtona, da je pregovarački proces iscrpljen i da je nezavisnost jedina solucija u rešavanju statusa Kosova. Što se tajminga tiče, nezavisnost se odlaže za izvesno vreme dok ne prođu predsednički izbori u Srbiji, po čemu se vidi da EU želi da i takvim gestom pomogne Srbiji, odnosno onim snagama koje su za evroatlantske integracije. Hoće li se u tome uspeti, ostaje da se vidi. Jer, kao i miloševićevska politika koja je hazarderski zaigrala na kartu podela unutar EU i konfrontacije Amerike i Rusije, i sada se ovde računa na upravo takav razvoj događaja. Preciznije, na to računa deo vlasti i srpske političke elite koji se bezrezervno okrenuo i oslonio na pomoć i podršku Rusije, što se odnosi u prvom redu na premijera i njegovu stranku. Stoga i ne čude zagovornici preispitivanja evropskog puta Srbije koji su već odbacili radikali, želeći da se Rusiji omogući formiranje vojnih baza na tlu Srbije. Kao što je DSS krenula u žestoku kampanju protiv NATO, moguće je očekivati sličnu halabuku i protiv EU posebno nakon priznavanja nezavisnosti Kosova.

Kuda sve to vodi, u svetlu rastućeg nasilja, nije teško odgonetnuti. Još jednom se pokazuje da se zapravo radi o nastavku već viđene i doživljene s ogromnim gubicima, miloševićevske politike svađe i čarki sa celim svetom, iz čega će deblji kraj izvući sama Srbija. Dok će se zagovornici ovakvog “puta” izvući neometano, poput elite koja je izbegla odgovornost za pogubne posledice ratova, razaranja i stradanja ogromnog broja ljudi, što je proizvela ideologijom “krvi i tla”. ■■

Srbija pod presijom vanrednog stanja

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Da li će Srbija i po treći put da ratuje za Kosovo? Pitanje ni najmanje nije naivno. O tome zorno svedoči retorika (i ne samo retorika) kojom je zapaljivom smesom već mesecima, a povodom najave rešavanja statusa Kosova, prezaisičeno domaće medijsko i političko polje. Evo jednog takvog primera:

“...Zatvoriti administrativne granice Kosova i Metohije prema Srbiji na tri dana za putnike, robu i drugo. Pozvati posmatračku misiju zemalja članica Šangajske organizacije za saradnju u kojoj su Kina, Rusija, Indija, Pakistan... Pozvati na mobilizaciju sve vojne obveznike Srbije, pod vidom provere spremnosti, edukacije, na tri dana. Organizovati vojne vežbe u oblastima bliskim Pokrajini KiM, uz učešće nekih posmatrača iz Šangajske organizacije za saradnju. Izvesti masovne demonstracije u Beogradu i ostalim gradovima Srbije, da se shvati koliko je Srbima stalo do KiM...”

Ako su vam slučajno promakle tih nekoliko rečenica koje su se pojavile u domaćoj štampi još 4. decembra ove godine, verovatno ste pomislili da je reč o izvodu iz nekakve “borbene zapovesti” kakvog ovdašnjeg ratovođe kojim “stratezima” Srbija naročito danas ne oskudeva. Međutim, u zabludi ste. To je citat iz opširne izjave episkopa raško-prizrenskog, Artemija. Njome je rečeni vladika još jednom pokazao da visokodostojnici Srpske pravoslavne crkve i te kako participiraju u oficijelnoj politici srpske prestonice. I to ne bilo kojoj politici, nego čak i u politici na osetljivom, u ovom slučaju – veoma rizičnom polju bezbednosti. Doduše, iz citiranog dela izjave vidi se da episkop Artemije nije izravno pozivao Srbe na novi rat za “svetu srpsku zemlju”, ali jeste preporučio demonstraciju sile, iz čega bi lako mogla da se vidi i ratna varnica.

No, ako vladika Artemije nije direktno pozvao Srbe na oružje, ima ko jeste. Onaj veleumni savetnik premijera Vojislava Koštunice, Aleksandar Simić, je baš tog istog 4. decembra, u emisiji RTS “Upitnik” posve hladne glave saopštio javnosti da je – i rat “pravno sredstvo” kojim Srbija može da “brani Kosovo i Metohiju”! A to znači – oružanom silom na Kosovo! Naravno, nije to bio lični stav, nego stav jedne oficijelne političke opcije. A da ne bi bilo nikakve sumnje u to da se Koštuničini de-es-es-ovci sa sve pristalicama Nove Srbije Velje Ilića & comp ne odriču oružja u “rešavanju kosmetske krize” potvrdili su visoki činovnici premijerove stranke Miloš Aligrudić i Dragan Šormaz tako što su se odlučno ušančili iza Simićeve teze odmah pošto je ona lansirana u medijsku orbitu.

Sve do tog vremena srbijanski se premijer (u kompletu sa saradnicima, savetnicima i suflerima) nije oglašavao da objasni: šta u njegovoj interpretaciji znači fraza da će se Srbija u “očuvanju Kosmeta” “braniti svim pravnim i političkim sredstvima”. (Za razliku od Koštunice, Tadićeva politička struja je isključila Vojsku iz “svih raspoloživih sredstava” kojima bi Srbija branila Kosovo.) I sada, kada je i ta maska pala, valjda je i političkim slepcima jasno da

Vojislav Koštunica i njegova politička stranka ne poseduju ni minimalne kapacitete demokratske progresije. A tako dugo ih Boris Tadić i Demokratska stranka, tobože u ime famoznog “demokratskog bloka”, šlepaju na taljigama kohabitacije!

Baš nekako u isto vreme kada je Simićeva izjava provocirala kakvu-takvu javnu polemiku, u Skupštini Srbije je vođena rasprava o dva bitna zakonska dokumenta iz sektora bezbednosti – o Zakonu o Vojsci i Zakonu o odbrani. Gotovo da bismo rekli da je porazna činjenica to da se u toj parlamentarnoj nazovi raspravi nije ni tragalo za odgovorima na vitalna pitanja odbrambenog sistema, nego je u njoj dominiralo nadmudrivanje o tome da li Vojska Srbije i ovaj put treba da ratuje za Kosovo! Poslanici srpskih radikala, Dačićevi socijalisti i poslanici iz tzv. narodnjačke koalicije, gotovo svi odreda koji su se javno oglašavali sa skupštinske govornice (kao iz kakvog bunkera!), opet bi da ratuju (verovatno, kao i uvek – tuđim životima), ne pitajući za cenu! Neverovatno je da do svesti tih ljudi ne dopire jednostavna činjenica da Srbija nije mogla da “odbrani Kosovo i Metohiju” ni onda kada je raspolagala neuporedivo većim arsenalom od sadašnjeg i neuporedivo brojnijom oružanom silom nego što je ova danas. (Posledice nove ratne katastrofe da ne pominjemo!)

Istini za volju, još nije sasvim jasno da li se srpski stratezi u svojim ratničkim procenama i kalkulacijama danas oslanjaju na jednu “veliku prednost” koju u “Drugom kosovskom boju” nisu imali: da li, naime, računaju na Rusiju kao na moćnog ratnog saveznika? Nedoumica je pojačana i u najmanju ruku pitijskom izjavom faktičkog vođe radikala Tomislava Nikolića koji je u intervjuu agenciji Asošijeted pres rekao da bi Srbija na Kosovu “upotreabila silu da zaštiti srpsko stanovništvo ...”, pa sad sledi lukavo izvlačenje kroz mali otvor za slučaj opasnosti, dakle kroz nastavak rečenice “... ako to ne može NATO”! A zatim jedan od glavnih pretedenata na srpski predsednički “tron” na predstojećim izborima, takođe vrlo lukavo nastavlja svoju “bezbednosnu analizu”: “Ako već Amerikanci imaju bazu na Kosmetu, trebalo bi da je imaju i Rusi”, te bi se na taj način, po Nikoliću, vaspostavila “vojna ravnoteža”. I – “Srbi bi bili bezbedni”!

Iz svega je logično zaključiti da borbeni poklič i parlamentu i provokativne ratne izjave prvaka srpske društvene elite ohrabruju sve one domaće paravojne formacije koje su odavno u stanju “povišene borbene gotovosti”, i koje bi ponovo na Kosovo da ratuju (i pljačkaju!), a sve imajući valjda na umu i Matijinu krilaticu – “Kosovo je najskuplja srpska reč”. Komandant paravojske pod imenom “Garda cara Lazara”, izvesni Hadži Andrej Milić, bez trunke zazora i stida izjavio je takođe prvih decembarskih dana da će njegova naoružana bratija – ako “Šiptari” proglaše jednostranu nezavisnost “Kosmeta” – forsiranim maršom stići na Kosovo gde će sve živo potamaniti, u kojoj najezdi neće “ostati ni kamen na kemenu”, što će reći da neće “poštedeti ni žene ni decu”. Ne treba ni pominjati da tako bestijalne izjave ne bi ni izašle na svetlost dana da nemaju svesrdnu podršku na svim (dakle, i najvišem) nivoima srpske “patriotske” stratifikacije.

Moglo bi se reći da je Srbija izrazito od objave Ahtisarijevog plana o Kosovu konstantno pod pritiskom neke nelegalne varijante vanrednog stanja. Sa indikatorima takvog stanja naš se tzv. obični građanin susreće svakodnevno i gotovo da

nema mesta na kojem se oseća bezbednim. Nevolja je u tome što u nas nije ni začeta, a kamoli odnegovana navika da se građani organizovano suprotstavljaju ugrožavanju njihovih elementarnih ljudskih prava. S druge strane, oni (građani) kao da su odavno oguglali na razne pretnje, zastrašivanja, hapšenja, nerasvetljena ubistva i slične dične nam sadržaje kojima se pune crne hronike naše prebogate tabloidne produkcije.

Kako god se približava dan konačnog rešenja statusa Kosova, tako se sve više oseća pritisak ove varijante neredovnog stanja, a regularno proglašenje vanrednog stanja kao da visi u vazduhu. Ideolozi srpskog nacionalizma i kreatori katastrofalne politike koja je Kosovo i dovela do ovakvog ishodišta na svaki način hoće da krivicu prebace na ideološke protivnike, "domaće izdajnike", političke neistomišljenike, pa čak i na pripadnike nacionalnih manjina. Zar o tome (osim ostalih slučajeva) zorno ne svedoči brutalno sprečavanje promocije devete knjige "Peščanika" u izdanju RTV B92, 3. decembra ove godine u Arandelovcu? Bio je to drugi "performans" fašističke grupacije iz tog dela Šumadije u ciglih 15 dana! I ne samo da se to nasilje odigralo u prisustvu legalnih organa vlasti, već, nažalost, i uz aktivno učešće pripadnika vlasti: predsednik Skupštine Opštine Topola, izvesni Dragan Jovanović (partijski saborac čuvenog ministra Velje Ilića) bio je organizator arandelovačkog fašistoidnog divljanja "srpskih patriota".

Što se Vojske tiče, respektabilan deo njenih Kopnenih snaga skocentrisan je na tzv. administrativnoj liniji ka Kosovu. Realno je očekivati da će s obe strane linije biti čestih provokativnih izazova, ali je malo verovatno da na Kosovu izbije novi rat. To iz sasvim jednostavnog razloga što za rat nema drugih pretpostavki osim sumanutih ideja neodgovornih ideologa i političara, nacionalističkih bolesnika i kojekavih lopova i avanturista. Pri tom, u percepciji tzv. bloka patriotskih snaga – u kome naročitu ulogu igraju neki članovi Kluba generala i admirala Vojske Srbije – načelnik Generalštaba Zdravko Ponoš je odavno markiran kao jedan od glavnih krivaca što je "naša vojska upropaštena tobožnjom reformom po NATO standardima", pa da tako "uništena" nije u stanju "da brani Kosmet" kao što ga je "branila 1999. godine". Ponoš im je kratko, ali efektno odgovorio u poslednjem ovogodišnjem broju magazina "Odbrana": "Vojska ne zvecka oružjem, ali ga ima". Ima ga samo za slučaj da se isprovocira nekakvo ratno zamešateljstvo i da se ono prelije preko administrativne linije ka jugu Srbije.

Velika je nepoznanica i to da li je politička i intelektualna elita Srbije u stanju i da prepozna bezbednosne rizike, a na to da na njih nađe prave odgovore, ne treba trošiti reči. Istina, zanemarljiva je verovatnoća da bi vlast ovu zlosrećnu zemlju mogla uvesti u ratno stanje. Ali, njoj (naročito izvršnoj vlasti) stoji na raspolaganju vrlo jak zakonski instrument: vanredno stanje! Nepovoljna okolnost je i to što vanredno stanje u tek usvojenim tzv. vojnim zakonima nije precizno definisano ni omeđeno (štaviše, "izmiksano" je sa ratnim stanjem), što izvršnoj vlasti otvara široki manevarski prostor dejstva – "po sopstvenom nahođenju"! A zna se ko je tu prvi na udaru. Sve u svemu, građane Srbije očekuje ne mala nizvesnost u narednih nekoliko meseci. Nažalost, tu im novogdišnju čestitku upućuje vlast koju su sami birali. ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Srbija u vreći

Pametnan se čovek ne igra proroka, ali ovde je izazov prosto neizdrživ, a ni rizik da se pogreši nije preveliki: sasvim je moguće da će neki budući istoričari ovaj *delikatan trenutak* u istoriji srpskog glavinjanja videti kao neku vrstu *epidemije histerije*, dakle, kao nešto donekle slično onome što se dešavalo krajem osamdesetih, a što je bilo strašno – i, da prostite, *strašno kretenski* – uvod u horor i klanicu devedesetih. S jednom, doduše, bitnom razlikom: tada je Organizovani Kretenizam davao na "masu", bio je mnogoglav, valjao se ulicama kao kakva morbidna procesija koja orgijastično slavi sumrak svake pameti, razločnosti, svakog boljeg ukusa, makar i kao neke daleke mogućnosti. Sada je – neko je to već primetio – "masa" možda po prvi put razumnija od "elite": ljudi uredno gundaju zbog onoga za šta im je objašnjeno da je "neviđena nepravda zlog Novog svetskog poretka", ali sve to ostaje na izvesnom "hobističkom" i kibickerskom nivou, lepo vidiš kako su im dublje i trajnije preokupacije na nekoj posve drugoj strani; za to vreme, "državotvorna" – i državno dotirana – inteligencija, sav onaj razgranati i strateški raspoređeni političarluk, analitičarluk, savetnikluk, profesorluk, novinarluk i ostale mutirajuće forme života rasprostranjene na višim i srednjim granama političke, finansijske i simboličke moći, sve to ovih dana javno mahnita kao nikada, patetično se zaklinjući kako će, samo ako li treba, izvršiti kolektivni suicid (preko

posrednika, doduše) nego što će “dati Kosovo”, ili šta je već dežurni *vruć parol* dana. Ljudi poput Leona Kojena ležerno se frljaju “odricanjima od Evrope” sa fatalističkom, bašmebrigističkom odlučnošću na koju bi se i u birtijama uz Ibarsku, u onom specifičnom psihodeličnom ozračju pred sam fajront, malo ko odvažio. Dobro, lako ćemo za Kojena, ali nije li ono što govori premijer Koštunica isto to? I nije li tu veleumnu ideju maznuo od Tomislava Nikolića, čoveka koji će možda vrlo brzo postati predsednik Srbije? I nije li deklaraciju te vrste potpisao i Boris Tadić, čovek koji će (p)ostati predsednik Srbije ako to ne bude Tomislav N.? I čemu se uopšte možeš nadati ako trojica prvih ljudi vaskolike srpske politike – uz sve podrazumevajuće, ali ne nužno i suštinski bitne razlike u umetničkom nastupu – govore (a bogme i čine) stvari nad kojima bi se velika većina magistralnih kafanskih egzibicionista duboko zamislila, pre nego što oprezno odustane od njih?!

Ništa tu nije više smešno, ako je ikada i bilo. Srbija je uglavnom protračila 2007. godinu, ali to je još mila majka prema onome što bi nas moglo sačekati u sledećoj, kada računari počnu da pristižu. A ljudi koji su nam zaseli na grbače – naravno, zato što smo im mi to dozvolili! – jesu monumentalne štetočine ali, na žalost, nisu šeprtlje i budale: dok se mi zamajavamo tričarijama i češljamo svaku liberalno-demokratsku dlaku natroje, oni vrlo sistematski grade jednu novu, čvrstu antievropsku većinu, i rekao bih da su na više nego dobrom putu da je konstituišu i ozvaniče, za šta bi predsednički izbori mogli da budu odličan povod. Ako pobjedi Nkolić, stvar će biti kristalno jasna: Projekat je uspeo, Srbija dobija Gubernatora (a šta će onda Koštunica da bude? Možda koleški asesor? Ionako je pre lik iz Gogolja nego iz Čehova, za to mu nedostaje dubine); ako ipak pobjedi Tadić, Koštunica može za *kaznu* da raskine koaliciju s njim i udruži se sa radikalima, kao pouzdanijim partnerom u odlučnom prevođenju zemlje na Tamnu Stranu Lune. Ili možda – što je čak najgore od svega – za time ne bi ni bilo potrebe, jer bi Tadić ionako legao na rudu, i sa svojom svitom nastavio da izigrava statistu u sprovođenju Koštuničine politike? Tako nešto bi neopozivo sahranilo Demokratsku stranku, jer bi sudelovanjem u antievropskoj “gubernizaciji” izgubila sve što joj je preostalo od identiteta i razloga postojanja; isto, naravno, važi i za G17. Dobro, to je njihova briga, ali je zajednička nevolja to što sa njima i Srbija odlazi u čabar na neodređeno dugo vreme. Izvinjavam se na “sebičnosti”, ali pomalo me *deprimira* to što ljudski život ipak ne traje po 200-300 godina, pa da opušteno sačekamo da svi ovi “državotvorni” momci na miru izlive svoje frustracije i fiksacije, te da posle živimo k'o ljudi...

Mora li sve to da bude tako? Naravno da ne mora. Jeste da je već vrlo kasno, ali nije i prekasno. Ili

možda i jeste, ali nemamo pravo da to kažemo dok ne pokušamo da učinimo sve ne bismo li dokazali da nije tako... Srbija se nalazi na prelomnici, i verovatno se u narednih mesec-dva usmerava njena istorija za jedan nimalo beznačajan period u budućnosti. Na stranu sva vrednovanja i mudrovanja, karte su se namestile tako da pre svega Tadić odlučuje hoće li Srbija imati šansu, ili će svečano sahraniti samu sebe, a on će je onda *lepo* opojati, uz iskusno terciranje Krleta & Šapera. Naime, postalo je već sasvim nemoguće gajiti bilo kakve nade u Koštunicu, to jest u onaj pretpostavljeni ostatak njegovog demokratsko-liberalnog obrazovanja (vazda, doduše, kurtoazno precenjivanog: to je, nažalost, naprosto čovek banalnih intelektualnih dometa i vrlo tanušnog dela) koji bi ga u kritičnom trenutku, kad zastane pred rubom ambisa (sve prteći Srbiju na leđima, kao kakvu ukradenu nevestu!), sprečio da načini Odlučni Korak Napred. Od te nade nema više ama baš ništa, jer *to njegovo s Kosovom*, odavno to pričam, autentična je opsesija, a ne puka politikantska demagogija; opsesivci ove sorte, pak, mogu biti veoma opasni po okolinu, samo ako *imaju načina*. A Koštunica bar ima načina napretek, ipak je on predsednik Vlade! Tadić možda ne može (a i ne mora) da ga skreće sa te njegove staze, ali može (a i morao bi, ako ćemo pravo; u protivnom, hajde da precrtamo pojam “moralne odgovornosti” u politici) da mu blagovremeno – to jest, u minut do dvanaest! - uzme iz ruku vreću u koju je spakovao Srbiju i krenuo s njom pravo u ambis. Možda to izgleda kao malo mnogo odgovornosti za jednog čoveka, ali alternativa tome je mnogo jalovog, besmislenog, apsurdnog ispaštanja za nepristojno mnogo ljudi. ■

Ofucana retorika kreatora mržnje

PIŠE: BOJANA OPRIJAN ILIĆ

Haška tužiteljka Kristina Dal u startu je konstatovala da optuženi "ni danas ne pokazuje kajanje" i da je "ponosan na svoje govore, čak ih je odštampao u svojim knjigama"

U prvoj nedelji novembra 2007. u Haškom tribunalu počelo je suđenje Vojislavu Šešelju, lideru Srpske radikalne stranke. Tako je krenula i njegova (poslednja?) željena politička rola na (ne)slavnoj svetskoj sudskoj pozornici. Završni čin tog procesa za one koji, nažalost, nisu među živima više nije ni bitan. Za sve druge, njima najbliže, ali i ostale koji su prepoznali suštinsko zlo u (ne)delima ovog optuženika, epilog suđenja Šešelju biće test ne samo za delimičnu satisfakciju - zalečenje (po)ratnih rana, već i opomena za budućnost.

OTROVNA RETORIKA: Proces protiv Vojislava Šešelja počeo je gotovo istovremeno sa startom kampanje za izbor predsednika Srbije u kojoj je jedan od najozbiljnijih favorita njegov najbliži saradnik -Tomislav Nikolić. I dok je tužiteljka u Hagu, u predmetu Šešelj, Kristina Dal, predočavala kako će "dokazi pokazati da je optuženi svojom 'otrovnom retorikom' podsticao svoje sledbenike da počine najstrašnije zločine", njegovi ovdašnji stranački naslednici se - ni u parlamentu, ni izvan njega - i dalje se ne odriču opštepoznatog nacionalističko-radikalnog vokabulara.

"Šešelj tvrdi da je optužen za nekakav novi zločin. Nije, jer, ovde je reč o ratnoj propagandi koju je koristio da zatruje umove svojih slušalaca", rekla je Kristina Dal i dodala da su njegovi govori direktno podsticali Srbe da počine zlodela u Vukovaru, Zvorniku ili Hrtkovcima. Zločini na prostoru ex SFRJ mogli su biti izbegnuti, upozorila je tužiteljka, da nije bilo ljudi kao što je Šešelj, koji je ekstremnom retorikom privlačio sledbenike i koristio ih kao oruđe za ostvarenje svog političkog cilja, stvaranja Velike Srbije". Zastupnica tužbe pred Većem Haškog tribunala ukazala je i da je "...do tada mirnodopski raspoloženom stanovništvu SFRJ, Šešelj govorio o ranama iz prošlosti, širio i mržnju prema Hrvatima i Muslimanima i strah od njih".

Podsetimo, Šešelj se u Ševeningenu nalazi od februara 2003. godine, kada se uz političko-marketinšku pompu predao Sudu. U optužnici se navodi da je bio sastavni deo "zajedničkog zločinačkog poduhvata" čiji je cilj bio "stvaranje države kojom bi dominirali Srbi". Lider radikala tereti se i za organizovanje paravojnih jedinica koje su, uz pomoć tadašnjih vlasti Srbije, upućene u Hrvatsku i Bosnu, gde su učestvovala u zločinima, kao i za proterivanje vojvodanskih Hrvata iz sela Hrtkovci, u maju 1992. godine. "Hrvati i Muslimani toliko su ga se plašili da je bilo dovoljno samo da ga čuju, pa da se daju u beg", rekla je tužiteljka. Šešelju se, takođe, na dušu stavlja podsticanje zločina počnjenih u Vukovaru gde su delovale paravojne jedinice koje su ga

smatrale svojim liderom. U optužnici se pominje da je u decembru 1991. godine, posetio dobrovoljce u Vukovaru nakon masakra na poljoprivrednom dobru Ovčara. "Tokom 1993. i 1994. on je promovisao ljude koji su se dokazali u akcijama u činove četničkog vojvode". Radikalna stranka je, navodi se, organizovala isplate dobrovoljcima koji su se borili u Hrvatskoj i Bosni. "Istorija beleži primere banalnosti zla", rekla je Dalova, "od nacističke Nemačke i Kambodže, preko bivše Jugoslavije do Ruande. Ti zločini nisu dela nekih psihopata, već političkih lidera koju su propagandom uticali na javnost kako bi opravdali svoju politiku", rekla je ona.

Šešelj je, istakla je tužiteljka, kao i Slobodan Milošević i Franjo Tuđman, znao za moć propagande, a njegovi govori bili su veoma značajni i za učesnike tzv. zajedničkog zločinačkog poduhvata srpskog vrha, koji je planirao proterivanje nesrpskog stanovništva.

"Želeo je da stvori veliku Srbiju, a, ustvari, stvorio je manju Srbiju, a svetu dao frazu etničko čišćenje", rekla je tužiteljka i dodala da je bio svestan svega šta se dešava na terenu. Ilustrujući težinu zločina koji su počinjani u bivšoj Jugoslaviji, tužiteljka se pozvala na iskaz jedne od svedokinja, Muslimanke iz Bosne kojoj su u ratu ubijeni muž i dvoje maloletne dece, čija tela do danas nije pronašla. I sama je bila žrtva, preživela je mučenje i silovanje u jednom od ilegalnih zatvora srpskih snaga koje opisuje kao "četnike". Tužiteljka je podsetila i na druge teške zločine, poput ubistva oko 500 civila u Zvorniku, 70 u Mostaru, brojne žrtve u Sarajevu, Nevesinju... Kristina Dal je ukazala da sve zločine povezuje zajednički obrazac delovanja.

"U svakom ubistvu učestvovali su dobrovoljci Radikalne stranke, a Šešelj je, kao i uvek, dolazio u posetu, u vreme tih događaja", navela je ona. "Kao dokazni postupak na suđenju poslužiće i Šešeljevi govori u Hrtkovcima, gde je govorio da Hrvate treba proterati iz Vojvodine u znak odmazde za proterivanje Srba iz Hrvatske. U korenu svega je nedostatak saosećanja za druge, rekla je tužiteljka, uz psiho-sociološki zaključak da optuženi "ni danas ne pokazuje kajanje, ponosan je na svoje govore, čak ih je odštampao u svojim knjigama".

ZLOČIN, KRIMINAL I KNJIGE: Zanimljivo je da malo ko od "širokih masa" u Srbiji zna šta se konkretno navodi u optužnici protiv već četiri godine "dopisnog šefa radikala" iz haške ćelije, a mnogi ga i danas smatraju žrtvom međunarodne (ne)pravde. Sviknut na njegovu primamljivu retoriku začinjenu (pre)doziranom i osmišljenim primitivizmom, veliki deo domaće javnosti rad je, navodno, čuti kako će Šešelj tokom i u konačnici suđenja "verbalno srezati" tužioce, sudije i svedoke. Shavatajući sudnicu kao svoju političku govornicu, zato je "prvi radikal", slično Miloševiću, ustrajao u zahtevu da se pred Tribunalom brani sam po mogućstvu, uz tv-kamere i naravno, uz četru pravnih savetnika uglavnom iz vlastite stranke. Šešelj je, kao i njegovi simpatizeri, uporan i u tvrdnji da se početak suđenja "razvlačio" jer, "sud nema dovoljno dokaza za navode iz optužnice". Zaboravlja se, međutim, da njegov višegodišnji boravak u ćeliji Ševeningena pre suđenja nije izuzetak jer su toliko iza haških rešetaka čekali i drugi optužnici (recimo, Krajišnik, Blaškić, Šljivančanin) zbog intencije Tribunala da omogući odgovarajuće međunarodne

standarde postupka. S druge strane, setimo se koliko je sam Šešelj doprineo prolongiranju otvaranja glavnog pretresa raznim prohtevima koje je sud dugo tumačio legitimnim, na primer, da kuca na pisačkoj mašini pošto se, tobože, "ne razume u kompjutere", da se izuzmu hrvatski ili bošnjački prevodioci i da se sudska dokumentacija prevodi sa latinice na ćirilicu, "jer ne razume laticno pismo". I sve to izrekao je - titular pravnog doktorata?! Odlaganju je doprineo i pomenuti zahtev da sam sebe brani, pa je nakon Šešeljevog 27-dnevnog štrajka glađu, Sud preinačio svoju prvobitnu odluku kojom mu se nameće branilac.

Ali, kao i u svakom procesu, u međuvremenu je - proporcionalno trajanju odlaganja postupka protiv Šešelja - opalo interesovanje medija pa tako i javnosti, koliko god da radikali insistirali kod šefa RTS Aleksandra Tijanića da direktno prenosi proces protiv Šešelja. Život teče dalje, daleko od ekskomuniciranih zatvorenika pa su se neki od nekad "proslavljenih" kriminalaca (poput Legije) ili političkih lidera kao što je Šešelj - latili pera. Tako iza rešetaka nastaje "memoarska proza" i knjige, najblaže rečeno, sumnjive vrednosti. A šta bi drugo i mogli da rade u očajničkim pokušajima da narcisoidno obnove, promovišu i reinkarniraju svoju prošlost?

Mašući tim knjigama u tv-emisijama, Šešeljevi mentalni saborci ne odustaju od televizijske promocije njegovog "haškog mučeništva", obilato koristeći "lik i delo" svog dopisnog lidera da (o)jačaju domaću političku platformu. Treba li mu zato ustupati besplatan propagandni prostor, ni

manje ni više nego na - RTS, koji se samodpadljivo proglasio "javnim servisom evropske Srbije"? Odgovor je, svako - ne.

Analitičari, doduše, tvrde da prenos odloženog suđenja neće uticati na već isprofilisano biračko telo. Naravno, ni zabijanjem glave u pesak kao da "Šešelj ne postoji" ne postiže se ništa, niti će se promeniti ljudi kojima je bio i ostao idol, ma šta i kako izgovorio.

STATUSNE KONFERENCIJE: Podsetimo, tokom godina svog boravka u Ševeningenu Šešelj je nekoliko puta je istupao na tzv. statusnim konferencijama koje prethode otvaranju glavne rasprave i na kojima se rešavaju proceduralna pitanja. U uverenju da pred većem Haškom tribunalom može praviti cirkus sličan onom koji je godinama priređivao u srpskom parlamentu, ovaj "vojvoda od zardale kašike" je pribegao svojim starim metodama, delimično prilagođenih okolnostima u kojima se našao. Od napada na sud, tužilaštvo i svedoke, udaljavanja iz sudnice zbog nedoličnog ponašanja, pa do beskrupuloznog optuživanja svojih političkih protivnika uključujući i pokojnog premijera Zorana Đinđića. Šešelj, kao politički prost cirkuzant i loš klovn, glumeći jasnika "primoranog na štrajk glađu", ne može baš olako prevariti sudije (doduše, profesionalno nenavikle na primitivni vokabular i ponašanje u sudnici). Ali, takav kakav je, svakako je u stanju da svoje pristalice mentalnim treningom održava u uverenju da je njegova predaja sudu zapravo borba "za srpsku stvar i istureni front protiv međunarodne zavere" skovane kojekuda o svetu protiv svih Srba. Pitanje je hoće li izvođenje

Druženja sa klasicima

PIŠE: TATJANA JOVANOVIĆ

U odluci u ime koje ideje da ubijaju, povrede i osvajaju ratnici i ratnohuškači ne koriste „moralni kalkulator“ (kao romantičarsku potrebu suptilnijih duša), dovoljna im je teorija samoodbrane. Što je obično neka terija zavere - univerzalni alibi za sve što „valja činiti“ u „samoodbrambenoj misiji“. Danilo Kiš priču *Knjiga kraljeva i budala* završava slikom: okružen leševima Jevreja, stoji nemački oficir, a srce mu greje i „uliva sigurnost“ primerak *Zavere*, knjige preteče *Mein Kampfa* i inspiracije za pamflet *Bagatela za jedan masakr*. Vojislav Šešelj u Hagu namerava da svoju samoodbranu započne i završi teorijama zavere. Koristeći sva sredstva koja su mu na raspolaganju, od domaće literature, uglavnom vlastitih dela, do stranih klasika, od Tolstoja do... Rišeljea

BELI VEZ ILI RIŠELJE OKOVRATNIK - Paradna uvodna reč advokata odbrane Vojislava Šešelja (dalje VŠ) godila je njegovom štićeniku, takođe VŠ. (Ozvaničenje vlastite podvojenosti je njegovo haško postignuće.) Uz primedbu da su u optužnici „misli“ njegovog štićenika često istrgnute iz konteksta, sopstveni dvojnik, sujetno srećan prizorom vlastite „učenosti“, parafrazira francuskog kardinala Rišeljea:

dajte mi bilo koju rečenicu koju je neko rekao i naći ću u njoj nešto što će ga poslati na vešala. Argument ima samo jednu manu: prećutkuje da ima iskaza koji *neumitno* isto znače ostavili ih u kontekstu ili izvukli na „suvo“ - kada su misli toliko *ubitačno* jasne da su postale hladno oružje nečije ideologije i političke surovosti. Kontekst može biti i nemilosrdniji prema reči jer ne prihvata alibi metaforičnosti, dok se „istrgnuta“ misao može protumačiti kao dosetka, čudan smisao za šalu ili senka neke plemenitije namere. Ukratko rečeno, VŠ može citirati neku istorijsku protuvu ili mudraca, ali time neće ukazati na svoju učenost, još manje nevinost, već samo na argumentaciju po nasilju mu srodne duše. (I proćerdati vreme za samoodbranu.) Nijedna kolekcija citata neće pomoći da kvaziučenosti oprostimo licemerje.

Rišeljeu preostaje sud istorije, njegovom citatologu, najpre, ovozemaljski Haški. „Pokvarenjaci ne veruju da postoje ljudi različiti od njih, nego samo oni koji su uspeli da se prikriju,“ zapisuje u istoj priči Kiš. Oni koji opravdavaju nasilje, uvek imaju pri ruci neku teoriju zavere. Nekih pedesetak knjiga, zapisa, pamfleta (o zaverama), kažu, pominje se uz ime VŠ. (Za razliku od knjiga, pamfleti su gola indoktrinacija, toksikacija onih već slabomislećih.) Knjige zavera, obično pisane od strane političkih „astrologa“ i jurodivih budala, imale su tokom istorije svoje verne čitaoce, iskreno uspaničene ljude: u redovima moćnika i od njih poniženih, među vladarima, podanicima, slučajnim istorijskim

dokaza o počinjenim zločinima, u ime “odbrane srpskog naroda i ideje stvaranja imaginarne Velike Srbije”, imati ikakav učinak u suočavanju “običnog čoveka” koji ovde i danas živi sa prošlošću? Može li uslediti nekakva vrsta katarze i postavljanje graničnika između individualne i kolektivne odgovornosti, čije je breme teško skinuti? Čini se da ambijent u Srbiji još nije takav i da je, podsećanjem na događaje iz devedesetih, još moguća rehabilitacija nekih ljudi iz tog vremena. Sada posebno, a naročito u kontekstu događaja oko Kosova i ekstremno-nacionalističkog eha u brojnim srpskim medijima.

PRVA SVEDOČENJA: Na suđenju Vojislavu Šešelju u Haškom tribunalu prvi je kao svedok optužbe govorio američki sociolog Entoni Oberšal. On je podsetio da je lider radikala u svojim “ksenofobično-nacionalističkim” govorima od 1991. do 1994. zagovarao nasilje nad nersbima u bivšoj Jugoslaviji radi stvaranja Velike Srbije. Oberšal je precizirao da je, na poziv Tužilaštva, analizirao oko 400 tekstova Šešeljevih govora i javnih nastupa koje je u 40 zbirki objavila Srpska radikalna stranka. Posledice tih govora su, prema oceni ovog stručnjaka, bile “sejanje straha” među onima koji su ga slušali i “javna podrška za političara koji zagovara nasilje kao sredstvo za uklanjanje pretnje”. U sudnici je, zatim, predložen snimak Šešeljevog intervjua iz 1991, u kome on govori o “opasnosti za Srbe od ustaške kame” novog hrvatskog predsednika Franje Tuđmana i ponavljanja genocida iz Drugog svetskog rata. Na snimku, Šešelj kaže i da će “svaka srpska žrtva biti osvećena”.

i geografskim prolaznicima. Tokom novije srpske istorije, one se nalaze po skupštinskim holovima, na ulicama, u usmenom predanju zaraženih agorafobijom (na pomisao prelaženja sopstvenog državnog praga), kao presudan dokaz na međunarodnom sudu.

Ljude kao što je VŠ ubija upravo prejaki *kontekst*, a ne istrgnuta reč. Kontekst Srebrenice, Hrtkovaca, Vukovara... Kontekst, a ne neka rečenica je Rišeljeova omča koja presuđuje VŠ; nije se on pred Haškim sudom pojavio sa Rišelje-okovratnikom (*Richelieu Lace* – jedan od najelegantnijih modnih detalja, nastao u XVII veku u Francuskoj sa ciljem da se zaustavi uvoz skupe čipke iz Italije), već u *kontekstu* delotvornih parola i rečitih dela. Neće VŠ “doći glave” (metaforično rečeno) nikakav elegantni, elokventni kardinal, nego *surovi kontekst* ratišta. Hag sudi teorijama koje su ogrezle u optužujuće činove.

TOLSTOJ O SMEHU – Zamenivši sud sa književnom tribinom ili pre časom dečje lektire, VŠ se, u potupuno pogrešnom *kontekstu*, seća Tolstojevog Bezuhova. I on želi „umreti od smeha“ čime bi, konačno, podelio sudbinu svojih žrtava, takođe mrtvih od njegovog smeha. Mogla bi se napraviti smehotresna olimpijada grubijana umrlih od smeha nad sopstvenim žrtvama. Ali ne sudi se poslednjoj volji: smeh, kajanje, neutešnost, ljutnja, sve je legalan izbor za napuštanje ovoga sveta, kao nečija privatna, intimna stvar. (Pristojni ljudi takvu želju i ne iznose u javnost, kada dođe vreme, i ako su te sreće, povuku se u smrt koju su „izabrali“.)

Optuženi je tražio od Oberšala da precizira gde su se i kada dogodili napadi na Hrvate, a svedok je uputio na izveštaje Tadeuša Mazovjeckog, koji je tada bio izvestilac UN za ljudska prava. “Tvrdim da nije bilo nikakvih napada”, istakao je Šešelj, nazivajući Mazovjeckog lažovom i negirao napade na vojvođanske Mađare i Hrvate, prinudne deportacije, prisilno premeštanje, okrutan tretman, pljačku i bezobzirno uništavanje naselja u Hrvatskoj i BiH, kao i za proterivanja Hrvata iz sremskog sela Hrtkovci, od 1991. do 1993. godine, za šta je, između ostalog, optužen. On je sugerisao i da su njegovi govori o opasnosti od “panislamizma” i “muslimanskog fundamentalizma” bili opravdani, na šta je Oberšal naveo da je Šešelj pri tom opisivao Muslimane kao “teroriste, koljače, ustaše”. Svedočenje Oberšala je završeno, a suđenje će biti nastavljeno 8. januara.

Koliko će trajati proces protiv Šešelja pred Haškim tribunalom teško je pouzdano prognozirati. Na jednom od foruma anonimni komentator sumirao je celu priču o Šešelju, i njemu sličnim, vrlo jednostavno: “Haški sud samo radi naš posao umesto nas, to jest - čisti žito od kukolja”. Pa, ko razume - shvatiće. Što pre to bolje.

Naša je nevolja samo u jednoj činjenici – i domaće i haške sudnice malobrojne su da se ova, godinama unazad mržnjom kontaminirana balkanska zemlja, očisti do prosvetljenja. ■

Ali ludački smeh naručitelja smrti na prostoru bivše Jugoslavije, koji mnogima nije ostavio ni izbor za smrt, nije ničija privatna stvar. U *kontekstu*, on je bio i sam način ubijanja.

U narednoj, loše odglumljenoj sceni, VŠ, profesionalnom deformacijom (poigravanja tuđim životima), žali za sopstvenom smrtnom kaznom. Sa aluzijom na „prijatelja Sadama.“ (Samo posmrtnog prijatelja. 1991, kada sa svojim jatcima demonstrira ispred Ambasade SAD u Beogradu da, kao američki legionari, krenu u borbu protiv bezbožnika u Iraku, hteo je biti njegov dželat.) Nije teško šepuriti se nepotrebnom hrabrošću: činjenica je da Evropa nema ni iračke ni američke zakone po kojima je njegov irački (ne)prijatelj mogao biti obešen i da Haški sud ne priznaje smrtnu kaznu, pa bez izuzetka i za slučaj VŠ. „Žaleći“ za tim, pred svojim kolegama-ratnicima on još jednom, bez ikakvih zasluga, ispada hrabar, kao i toliko puta ranije. Publika, odgajana na latinoameričkim i drugim sapunicama, u tome još jednom vidi dobro glumačko ostvarenje.

DOSTOJEVSKI KROZ SMEH – Onoj drugoj publici, koja u ovakvim prilikama nije željna zabave, već svedočenja, kao ni Haškom sudu, nije važno za šta VŠ-u danas služi smeh: podsmeh ili licemerje, kao prilog uz njegovu vlastitu smrt ili garnirung za još jedan tv-šou. *Nominalna vrednost tog smeha* uvek je bila zabavljanje publike, ona *stvarna* provociranje nečije smrti. Zato je Srebrenica za njega primer „malog genocida“ i nekih

Najbliži i oni još bliži

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Dočekali smo još jednu Novu godinu zajedno. Mi, naši najbliži, premijer Koštunica, Ratko Mladić i Radovan Karadžić. Okićena jelka u uglu sobe – pardon, skloništa – simbol je nove nade, nade da ćemo u vremenu pred svima nama ostvariti planove i želje. Mi planiramo da gore ne može biti. Vojislav Koštunica planira da, kao premijer, i u novoj godini nastavi izbegavati teška pitanja. Ratko Mladić planira da ga Koštunica kao premijer neće izručiti, a Karadžić da Koštunica kao premijer nije planirao ni da se zainteresuje za njegov slučaj. Neki naši planovi imaju dobre izgled; drugi su, čini se, osudjeni na propast.

dobrih provobitnih namera. Po njegovom pogledu na život, njihova smrt je samo njihovo posrbljenje. Namere njegovih pretnji bile su plemenite, hteo ih je „ubediti da su Srbi“. Ubediti da su oni - ON. Istog verskog, nacionalnog i genetskog koda. Nepristajanju na posrbljenje života izricana je smrtna kazna čak i bez prekog suda. Jednostavno, i uz podsmeh.

Kada smo već kod ruskih klasika i smeha, glavni junak priče Fjodora Dostojevskog *San smešnog čoveka* svojim sagovornicima, koji samo glume da su isprovocirani važnim pitanjima, kaže: „Vama je, gospodo, svejedno“. O tome se ovde radi. Vama je, gospodo političari, ratnici i podstrekivači, čiji su zločini dokazani, biće dokazani, ili to nikada neće biti, vama je svejedno. Ipak, u Hagu se ne sudi zato što je bilo kome svejedno, već zbog *određenih* krivičnih dela. Za „svejedno“ sude vam publika-svedok i vaša savest.

Sopstvena fizička smrt, na kraju krajeva, *zaista može biti smešna* onome ko je uspešno moralno mrtav, bez sposobnosti za stid, ko stalno reciklira, apdejuje/*update* sopstvenu ravnodušnost. Kome je, potpuno, svejedno.

PLAGIJAT „VELIKA SRBIJA“ – VŠ je pred velikom gledalačkom porotom zastupao sebe, po ko zna koji put, kao ponosnog vlasnika velike ideje velike Srbije. Velika sujeta ne mari ni što je „velika Srbija“ dovela do malo Srbije i mnogo nesreće.

Ipak, to na šta je VŠ potrošio svoj život i, kolaterarno, mnogo drugih, samo je plagijat. Ima li išta smešnije?

Mnogo toga zavisi od samog čoveka. Pre godinu dana, Koštunica je izašao na parlamentarne izbore, na kojima je njegova Demokratska stranka Srbije osvojila treće mesto, sa 16,6 odsto glasova. Svi su očekivali da će morati da prepusti vodjstvo Demokratskoj stranci predsednika Tadića, koja je obećavala brži tempo ostvarivanja tranzicije, intenziviranje procesa evropskih integracija, bolju saradnju sa susedima, više brige za najugroženije grupe i, povrh svega, da će pronaći i uhapsiti Mladića i ostale optužene za ratne zločine. Ali, Koštunica je silno želeo da ostane premijer i predsednik Tadić mu je to omogućio. Koštunica je takodje želeo da, osim da on ostane premijer, Dragan Jočić ostane ministar unutrašnjih poslova i da Rade Bulatović ostane direktor BIA. Predsednik Tadić mu je i to omogućio. Ostvarivanje tranzicije nije krenulo bržim tempom, evropske integracije prestale su biti prioritet vlade, sa susedima imamo možda najgori period odnosa u istoriji, a najugroženije grupe su pred istrebljenjem.

Sada predsednik Tadić izlazi na izbore. Glavni konkurent mu je isti kao pre četiri godine. Tomislav Nikolić ponovo nudi kombinaciju mržnje prema susedima i socijalne demagogije, ali prilike u Srbiji nisu iste kao na prethodnim izborima. Politiku koju Nikolić propagira uspešno sprovodi druga vlada premijera Koštunice, u kojoj Tadićeva Demokratska

Pogubna, samohvalisava „ideja Velike Srbije“, njegovo glavno životno delo, čak i nije njegovo. Straćiti vlastiti i mnoge druge živote u sopstvenoj sujeti da se radi o originalnoj ideji-razlogu za novu balkansku klanicu, dok se neko ne seti da zagrebe po istorijskim podacima i ustanovi da je Velika Srbija bila „velika ideja“ koja je davno (bar negde s ranog XIX veka) imala svoje majke i očeve, a danas samo maćehe i očuhe, to može biti za jedan veliki (pod)smeh – kada bi ikome bilo do toga. Jer to je jedna od onih ideja na kojima se „formira svest i patriotizam nekoliko naraštaja“ (još jednom Kiš). *Smrt donosi vera u teoriju zavere*, ne „stvarni“ zaverenici.

*

Kako je Vojislav Šešelj čovek istih poruka, ideja, karaktera i strasti, o njegovom *nastupu* se već sada, posle prvih epizoda nastavka procesa, može napisati što i kroz godinu ili dve. Poštovaoci će ga i dalje poštovati (to je njihov usud), a žrtvama će zauvek biti nepodnošljiva lakoća tako bahato-izrugivačkog postojanja. Usred gomile leševa i istorijskog debakla, dovoljna je lažna zavera da *greje srce posvećenika*.

Već su legendarne priče kako se u Hagu osumnjičeni za zločine svih zaraćenih strana međusobno džuže: puni razumevanja za kolege profesionalce u istom biznisu rata, jedni drugima su lako oprostili. Šešelj uvodi nova druženja, sa klasicima sveteske literature i istorije. Jedino što sve stavlja u pogrešan kontekst. Kao i uvek.

■

stranka navodno ima većinu, uključujući i tri najvažnija portfelja (finansije, spoljne poslove i odbranu). Kako će Tadić uveriti glasače da će ubuduće voditi proevropsku politiku koja mu donosi glasove, prava je enigma. Možda dostojna Hudinija.

Posebno je interesantno objašnjenje zašto vlada do sada nije uhapsila Mladića, Karadžića, Gorana Hadžića i Stojana Župljanina. Tadić je obećavao da će to biti prvi zadatak vlade, koji će odblokirati proces evropskih integracija. Sedam meseci nakon formiranja vlade, srpska diplomatija je lobirala za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju tvrdeći da državni organi čine sve kako bi locirali i uhapsili optužene za ratne zločine, ali nema nikakvih vidljivih efekata. Evropska unija signalizirala je Srbiji da postoji mogućnost da će joj progledati kroz prste što se tiče hapšenja Mladića, ukoliko to bude neophodno za pobedu demokratskog kandidata na predsedničkim izborima i stabilnost zemlje pre najavljenog proglašenja nezavisnosti Kosova. Kao potencijalni datum odluke o potpisivanju Sporazuma pominje se 28. januar, kada se šefovi diplomatija EU budu sastali po prvi put u 2008. godini. To, međutim, ne znači da je EU zadovoljna rezultatima i delovanjem nove vlade, već da su svesni da je Srbija nesposobna da ispuni svoje međunarodne obaveze. Nema mnogo razlike koje partije sačinjavaju vladu, niti ko je nominalni šef države.

Glavna tužiteljica Haškog tribunala Karla del Ponte imala je u decembru, uoči odlaska sa funkcije na drugog četvorogodišnjeg mandata, mali trenutak iskrenosti. Ona je rekla da vlada u Beogradu dobra samo kad treba kupiti vreme. Trebalo im je više godina da otvore sve arhive i dopuste istražiteljima tužilaštva da rade svoj posao. Sve operacije hapšenja koje su izveli posle Miloševića pratila su neverovatna objašnjenja, a ništa se ustvari nije radilo na formiranju drugačijeg stava javnosti prema jednostavnom odgovaranju na zahteve tužilaštva i suda. Moguće je da vlada u Beogradu nikada nije ozbiljno nameravala da uhapsi Mladića i Karadžića, iako je za to imala više prilika. Prema neposrednim saznanjima tužilaštva, srbijanske tajne službe znale su početkom 2006. godine tačnu lokaciju na kojoj se Mladić skrivao i pregovarale su sa njim o dobrovoljnoj predaji, ali su ga onda jednostavno pustile da nestane, što je dovelo da ozbiljnih pukotina u prvoj Koštunićinoj vladi i ostavke vicepremijera Miroljuba Labusa. Karadžić je takodje boravio u Beogradu sa znanjem tajnih službi u maju 2004.

Del Ponte, koja je tokom prošlog leta sa velikim simpatijama govorila o ozbiljnosti napora i rezultatima BIA, na čijem je čelu Rade Bulatović, u poslednjem obraćanju je upravo njega imenovala kao jednog od glavnih kočničara saradnje. Istorijaska razmena graviranog "Zippo" upaljača za švajcarske čokoladice nije pomogla. Glavna tužiteljica kaže da ima razloga da veruje da je Bulatović u više navrata jednostavno

propustio priliku da uhapsi neke optužene. Oni bi, po pravilu, posle toga nestajali sa radara.

Zamenik visokog predstavnika u BiH Rafi Gregorijan izazvao je početkom decembra pravu buru reakcija izjavom da se Mladić i Karadžić kriju u Beogradu i da je njihovo hapšenje pitanje jednog telefonskog poziva premijera Koštunice. Ne predsednika Tadića, ne ministra odbrane Dragana Šutanovca, nego premijera Koštunice. Šta mislite zašto, i kome bi to Koštunica trebalo da telefonira? Analiza telefonskih komunikacija premijerovog kabineta verovatno bi potvrdila da je najveća frekvencija poziva prema jednom broju pretplatnika koji ne želi da bude u javnom registru Telekomu. Ukoliko ste spremni da uložite Kviska, otkriću vam da je adresa pretplatnika u Beogradu, u blizini jedne poznate medicinske ustanove.

Interesantno je da je i posebni tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević indirektno potvrdio navode Gregorijana, priznanjem da se Mladić nalazi u Beogradu. Postavlja se logično pitanje kako tužilac zna gde se Mladić nalazi. Pa, naravno, dobio je informacije iz tajnih službi. Posebni tužilac je veoma sposoban čovek, ali teško da baš lično juri za Mladićem i sakuplja informacije o njegovom skrovištu. Haški optuženik, koji se ne kreće sam, verovatno privlači dosta pažnje onih kojima je posao da prate određene pokrete. Napamet govoreći, Mladić ne bi mogao da se skriva ni na vrhu planine, a kamoli u Beogradu, bez znanja odgovarajućih službi. To što vojna služba bezbednosti organizuje pretpraznične posete privatnim klinikama u kojima rade lekari sa VMA uopšte nije slučajno. Jedna služba zaostaje za drugom u nekim saznanjima i pokušavaju da uhvate korak.

Za građane Srbije, međutim, mnogo je važnije da li proevropske snage u zemlji mogu da nadvladaju slabosti i osiguraju nastavak procesa evropskih integracija, koji je, čini se, odložen bez prava prigovora. Navodno pregalaštvo u pokušaju odbrane suvereniteta nad Kosovom sve više postaje vetrobran za težnje pojedinih struktura da opstruiraju modernizaciju zemlje i članstvo u evropskoj porodici nacija. U tim strukturama, osim ekonomskih monopola, pokušavaju se razviti i politički monopoli po matrici "ko nije za kosovski mit - nema pravo učešća u javnom životu Srbije". Srbija je u neposrednoj opasnosti da će je politička kratkovidost dva ili tri partije koštati evropske perspektive. Uhapsiti Mladića i Karadžića u situaciji kada svi govore o neprijateljstvu Zapada, biće izrazito teško.

Nova godina verovatno nije poslednji praznik koji ćemo proslaviti u istom društvu. ■

Destruktivne tajne i destruktivne posledice

PIŠE: KIT DAUT

Nedavna odluka Međunarodnog suda pravde da Srbiju ne smatra direktno odgovornom za genocid počinjen u Bosni i Hercegovini uznemirajuća je i razočaravajuća. Ova odluka učvršćuje ciničan stav međunarodne zajednice, koji opstruira potrebu Bosne i Hercegovine za pravdom kako bi iznova izgradila stabilno i jedinstveno društvo. Godine 1995, Dejtonskim mirovnim sporazumom Bosna i Hercegovina je podeljena na dva disfunkcionalna, heterogena entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku. Ovaj drugi uspostavljan je nasilno, genocidom. Stoga ne iznenađuje što su ta dva entiteta i dalje nepomirljiva. Nacionalistički srpski lideri, koji su najviše odgovorni za planiranje i sprovođenje genocida u Bosni i Hercegovini, još nisu uhapšeni; Radovan Karadžić i Ratko Mladić verovatno do kraja života neće odgovarati za svoje nečuvane zločine. Presuda Međunarodnog suda pravde dobila je nezapaženo mali publicitet u svetskim medijima. S njom se završila savremena istorija izdajstva koju je narod u Bosni doživio, a neosporna mogućnost da se istorija ispravi ostala je tragično neiskorišćena.

Zbunjujući aspekt ove presude jeste to što se Međunarodni sud opredelio da ne uzme u razmatranje dokaze koje je Srbija već dala jednom drugom sudu u Hagu – Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju – a koji bi svakako uticali na donošenje drugačije odluke. Džefri Najs, tužilac na suđenju Slobodanu Miloševiću, izvestio je da je Karla del Ponte, glavna tužiteljka Međunarodnog krivičnog suda, sklopila tajni sporazum s Beogradom. Da bi došla do, kako je smatrala, potrebnih dokaza, Del Ponteova je dozvolila Srbiji da delove tih dokaza prikrije od javnosti. Iako je mogla da posluži interesima Međunarodnog krivičnog suda da donese presudu protiv Miloševića, ovakva odluka je kasnije štetila procesu države Bosne i Hercegovine protiv države Srbije pred Međunarodnim sudom pravde. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju razmatra slučajeve koji se vode protiv pojedinaca, Međunarodni sud pravde slučajeve koji se vode protiv država. Ovaj drugi nije tražio dokaze koji se direktno tiču bosanske tužbe, kako su u pismenoj formi izjavila dvojica od petnaest sudija koji su vodili slučaj.

Ova studija se ograničava na analizu moralno zbunjujućih aspekata ono malo novinskih izveštaja koji su se bavili tom odlukom, ne s legalističkog, istorijskog ili filozofskog stanovišta, već sociološkog. Ova studija se posebno nadovezuje na tekst Ervinga Gofmana o

upravljanju utiscima i čuvanju tajni. Gofman primećuje da, u vezi sa zaštitom definisanja situacije od strane tima, tajne predstavljaju destruktivne informacije koje funkcionalan tim mora da prikrije. Otkrivanje tajni nanosi štetu definiciji situacije, koju tim mora da očuva kako bi ostvario svoje ciljeve i sačuvao ugled u društvu.

Gofman kaže da postoje različite vrste tajni i da tim, ukoliko zna o kojoj vrsti tajne je reč, može lakše i da sačuva svoje tajne i da predvidi štetu koja će nastati kada se tajna otkrije. Tri tajne – kako je to formulisao Gofman – biće ispitane i primenjene na ovu temu: mračna tajna, strateška tajna i poverena tajna. Naravno, svaka tajna može da se posmatra na različite načine, u zavisnosti od društvenog položaja posmatrača, njegove psihološke perspektive, ili istorijske pozicije.

Mračna tajna je destruktivna informacija nekompatibilna s definicijom situacije koju tim iznosi pred svoj auditorijum. Mračne tajne uključuju moralnu izdaju. Mračne tajne su najdestruktivnije za izražajnu koherentnost društvene realnosti koju grupa pokušava da očuva.

Za one koji su skloni teorijama zavere, otkrivanje sporazuma Karle del Ponte s Beogradom znači otkrivanje jedne mračne tajne. Definicija situacije koju ona pokušava da očuva jeste da je legalno, profesionalno i moralno opredeljena za to da odgovorni za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji budu osuđeni. To je „fasada“. Mogućnost da je Karla del Ponte bila u dosluhu s pravnicima iz Srbije, a što bi išlo u korist ratnim zločincima, nespojiva je s definicijom situacije koju ona pokušava da održi. Pravnici iz Srbije su protivnički tim, predstavnici ratnih zločinaca koje Karla Del Ponte treba da izvede pred sud. Tajni dogovor Karle del Ponte i Beograda ukazuje na to da je ona dvostruki agent, da radi više u korist protivničkog tima nego u korist sopstvenog. Pomažući Srbiji da Međunarodnom sudu uskrati najvažnije dokaze protiv sebe, Karla del Ponte služi interesima države Srbije, a izdaje žrtve srpskog genocida. Ona takođe čini lošu uslugu Srbiji, time što groteskno poništava njen interes da samu sebe opravda pred narodom i zemljom. Nijedna država ne može da očuva istinsku solidarnost svog društva ukoliko misli da je genocid prihvatljivo i efikasno sredstvo za ostvarivanje političkih ciljeva.

Druga vrsta tajne je strateška tajna. Strateška tajna odnosi se na „namere i sposobnosti koje tim prikriva od javnosti da bi joj onemogućio da se prilagodi stanju stvari koje planira da sprovede“ (Goffman, str. 141). Za definiciju situacije manje je destruktivno otkriće neke strateške tajne nego otkriće neke mračne tajne. Pa ipak, otkriće strateške tajne remeti i kompromituje učinak tima, „pošto on iznenada i neočekivano otkriva da je beskorisno i glupo da svoje aktivnosti i dalje obavlja pažljivo, diskretno i dvosmisleno kao što je to bilo potrebno pre nego što je tajna bila otkrivena“ (Goffman, str. 142).

Lako je zamisliti da sa stanovišta Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju jedan tajni dogovor s Beogradom da se prikriju dokazi kako bi se osudio Milošević, predstavlja pre stratešku nego mračnu tajnu.

Taj sporazum nije bio sam sebi cilj, već sredstvo da se postigne cilj kojem se Karla del Ponte posvetila. S njene tačke gledišta, dobitak od korišćenja ovog sredstva bio je veći od njegove cene. Da je sporazum s Beogradom doveo do izricanja presude – što se zbog Miloševićeve smrti nikada neće dogoditi – ovaj postupak bi bio opravdan, s obzirom na to da nije bio nezakonit i da se nije nalazio u okviru legitimne sudske prakse. Za Karlu del Ponte, ova strateška tajna nije mračna. U *Njujork tajmsu* od 9. aprila 2007, Karla del Ponte objašnjava svoj stav.

Gospođa Del Ponte je potvrdila da je maja 2003. godine poslala pismo tadašnjem ministru inostranih poslova Goranu Svilanoviću u kojem mu je rekla da bi prihvatila da se neki „razumni“ delovi dokumentacije zapečate. „Borba da se dobije dokumentacija bila je duga. Na kraju, s obzirom na vremenska ograničenja, mi smo na to pristali“, rekla je ona. „Ta dokumentacija je bila izuzetno važna za dokazivanje krivice Slobodana Miloševića“.

Pitanje je bilo čisto strateško: Karla del Ponte se složila s pečaćenjem razumnih delova dokumentacije jugoslovenskog Vrhovnog saveta odbrane jednostavno zato da bi je dobila, pošto ju je smatrala neophodnim za osudu Miloševića. Dok je Karla del Ponte radila ono što dobri pravници rade, problem je, pre svega, to što Milošević nije osuđen zato što je umro pre završetka „razvučenog“, preterano dugog suđenja, a zatim i to što je način na koji je Tribunal pokušavao da osudi Miloševića podriio sposobnost Bosne i Hercegovine da pred međunarodnim sudom pravde dobije proces ne protiv naroda Srbije već protiv države Srbije.

Treća vrsta tajne, poverena tajna, obezbeđuje novi okvir u kome se isto pitanje može razmotriti iz drugog ugla. Poverene tajne su tajne „koje onaj što ih poseduje mora da čuva zbog svojih odnosa s timom na koji se odnose“ (Goffman, str. 143). Ako Karla del Ponte pristane da sačuva poverenu srpsku dokumentaciju, Beograd stiče poverenu tajnu, odnosno, tajnu čije otkrivanje ne diskredituje definiciju situacije koju Beograd teži da očuva, već definiciju situacije koju Međunarodni krivični sud u svojstvu nepristrasnog tragača za pravdom želi da očuva. Najs je rekao da je upozorio Karlu del Ponte da ne daje nikakve ustupke Srbiji. On međutim izveštava da je „ona u pismu Goranu Svilanoviću, bivšem jugoslovenskom ministru spoljnih poslova, odobrila zaštitne mere za 'razuman' deo dokumentacije i to bez prethodne provere Tužilaštva“.

Poverenje koje je sklapanjem ovakvog sporazuma Karla del Ponte poklonila Beogradu problematično je iz dva razloga. Prvo, ona smatra da će Beograd biti razuman u preduzimanju zaštitnih mera potrebnih da bi se – bez prethodne provere Tužilaštva – prikrio deo dokumentacije podnesene Međunarodnom krivičnom sudu. Drugo, ona smatra da će informacije koje su potencijalno destruktivne po Međunarodni krivični sud Beograd prikriti od javnosti zato što ona njemu pomaže da od javnosti prikrije informacije koje su destruktivne po Srbiju. Ovo znači da Karla del Ponte pretpostavlja da će usluga koju čini biti adekvatno uzvraćena. Problem je

u tome što ona postaje obavezna Beogradu, ali Beograd ne mora podjednako da bude obavezan Međunarodnom krivičnom sudu. Ovo je zamka koju je postavio srpski pravni tim, a Karla del Ponte je u nju upala, što je strašno s obzirom na to koliko je takvih zamki Srbija stalno postavljala međunarodnoj zajednici tokom svoje agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Loša je procena očekivati da Srbija u zgodnom trenutku neće otkriti ovu poverenu tajnu. Da bi ubrzala proces evropskih integracija njoj je bilo potrebno pozitivno mišljenje Karle del Ponte u vezi sa saradnjom s Međunarodnim krivičnim sudom, čak i kada odbija da uhapsi i preda Ratka Mladića. Dakle, u interesu Srbije je da se Međunarodni krivični sud diskredituje kad god je to moguće, te stoga iznenaduje to što on sam sebe dovodi u kompromitujuću situaciju u odnosu na Srbiju. Nataša Kandić, direktorka Centra za humanitarno pravo u Beogradu, navodi razgovor vođen po objavljivanju odluke Međunarodnog suda pravde. „Posle izricanja presude“, kaže ona, „srela sam jednog od vodećih članova srpskog tima. Bio je veoma zadovoljan, ali ja sam mu se suprotstavila. Rekla sam, 'Prećutali ste istinu'“. Taj čovek, intelektualac čije ime nije mogla da navede, odgovorio je: „To je normalno, svaka zemlja bi uradila sve što može da zaštiti državu. Bosna je želela veliku novčanu odštetu“. Gospođa Kandić dodaje: „Rekla sam da će istina jednog dana izići na videlo, a on je dodao, 'To je budućnost, sada je važno zaštititi državu'“.

Poenta je jasna: tim srpskih pravnikā izmanipulisao je Karlu del Ponte. Dok su Miloševića kao pojedinca izdali i žrtvovali, državu Srbiju i njen narod su spasli. Milošević, majstor u pronalaženju političkih žrtvenih jaraca, sâm je postao žrtveni jarac, potreban da bi se obezbedio državni interes i podriio spor koji je Bosna vodila pred Međunarodnim sudom zbog odgovornosti Srbije za genocid i njegove užasne troškove. Međunarodna zajednica se i ovoga puta uključila u jedan vulgaran politički ritual.

Ne bi bilo pravično reći da je Karla del Ponte namerno izdala Bošnjake, žrtve genocida i ratnih zločina protiv čovečnosti. Kao etički nastrojen pravnik ona nikada nije imala takvu nameru. Ona je i sama žrtva ove situacije. Pošteno je reći da je nesvesno uletela u neodgovarajuću ulogu koju joj je dodelio srpski pravni tim, a koju Goffman naziva „šibicarskom“. Ratko Mladić je u istu zamku uvukao Ujedinjene nacije i njihove mirovne snage, kako bi odigrali istu ulogu, posebno u vreme pada Srebrenice. Holandski vojnici nisu samo prisustvovali ubistvima i sadističkom zlostavljanju Muslimana u Srebrenici, oni su postali pasivni saučesnici genocida u koji ih je Mladić vešto uvukao. „Šibicarenje“ je termin koji označava navlačenje prolaznika na kockanje. Šibicar pred vašarskom publikom stalno „dobija“ kako bi i druge nanamio na igru. On nije slučajni prolaznik, već neko ko radi u korist organizatora igre.

U kom smislu je Karla del Ponte nenamerno saradivala sa Srbijom, iako se činilo da predstavlja običnog predstavnika svetske zajednice? Njen dogovor s Beogradom ide u prilog definiciji situacije, koju Srbija

podstiče, naime, da ona nije ni pravno ni moralno kriva za genocid u Bosni. Tolerancija Karle del Ponte, imajući u vidu njen položaj glavne tužiteljke Međunarodnog krivičnog suda, u odnosu na zahtev Srbije da zadrži kompromitujuću dokumentaciju i poverenje koje se ovim ispoljava prema Beogradu, postalo je model. Ako Sudsko veće koje pretresa Miloševićev slučaj odobri zaštitne mere za dokumentaciju koja potiče iz Vrhovnog saveta odbrane, zašto i ostatak sveta ne bi prihvatio isti popustljiv stav. Zašto i ostatak sveta ne bi bio pojednako zaštitnički nastrojen. Kao što i kockari žele da podražavaju srećnog igrača koji stalno dobija, tako i ostatak sveta želi da podražava popustljiv stav Karle del Ponte prema Srbiji u vezi s njenom odgovornošću za genocid u Bosni.

Ovde je analiziran materijal koji se pojavljuje u medijima u vezi s presudom Međunarodnog suda pravde. Nikakvi intervjui nisu obavljani, kao ni istraživanje dokumentacije. Pošto su društveno i kulturno sintetizovani, napisi imaju izvesnu empirijsku težinu sami po sebi jer ne utiču samo na stvaranje predstava već i na akcije. Teško je pretpostaviti ono što Gofman naziva pozadinom ove teme, odnosno, činjenice na kojima se zasnivaju tekstovi u medijima, imajući u vidu suprotstavljene izveštaje i postignute sporazume. Iako je lako pretpostaviti moralni značaj ovih tekstova – bez obzira na to što ne možemo ni da potvrdimo ni da odbacimo činjenice na kojima se zasnivaju. Dok je pozadina Međunarodnog krivičnog suda i Međunarodnog suda pravde nepristupačna za novinare i istraživače, to ograničenje ne sprečava istraživanje ovog pitanja. Gofmanov simboličan, interaktivan pristup, koji se usredsređuje na očiglednu igru između „fasade“ i onoga što se iza nje nalazi, izbegava pozitivističke rasprave o stvarima koje se ne mogu saznati neposrednim posmatranjem i retoričke rasprave o semantici u vezi s međunarodnim pravom; ovaj simboličan, interaktivan pristup predstavlja okvir za posmatranje konkretnog društvenog fenomena i njegovog nečuvanog sadržaja.

U saopštenju za štampu Karla del Ponte kategorički demantuje da je imala bilo kakav dogovor s Beogradom u vezi sa zaštitom dokaza o čemu je izvestio Najs. Iz njenog ugla, Najs je kao ključni čovek Međunarodnog krivičnog suda ono što bi Gofman nazvao „izdajnikom“, „otpadnikom“. Najs je izdao definiciju situacije time što je žrtvovao rad Međunarodnog krivičnog suda u korist višeg principa; on je napisao da „nije postojao ubedljiv razlog za sklapanje sporazuma s Jugoslavijom“. Međutim, demanti Karle del Ponte, koliko god da je istinit i valjan, nesumnjivo je još jedan primer manipulisanja utiscima kada motiv predstavlja održavanje definicije određene situacije u korist Međunarodnog krivičnog suda i smanjenje štete od otkrivenih tajni i destruktivnih informacija. Odbacujući optužbe, Karla del Ponte ističe da su Međunarodni sud pravde i Međunarodni krivični sud dva različita nezavisna suda. Jedan sudi državama kao počinocima (Međunarodni sud pravde), a drugi (Međunarodni krivični sud) pojedincima. Ona primećuje da kada je reč o slučajevima koji dođu pred Međunarodni

sud pravde, ta institucija – a ne Međunarodni krivični sud – mora da utvrdi koje će dokaze uzeti u razmatranje i koja će dokumenta kao neophodna zatražiti. Ona, što je razumljivo, prebacuje odgovornost u vezi s ovim pitanjem na Međunarodni sud pravde i tvrdi da nema nikakvog uticaja na njegovu odluku. Kao što se može pročitati u presudi Međunarodnog suda pravde, koja se može naći na internetu, ovaj sud iz nekog neobjašnjivog razloga nije tražio dokumenta o kojima je reč, kao što se to primećuje i u izdvojenim mišljenjima dvojice od 15 sudija koji su bili uključeni u ovaj proces.

Iskusni stručnjaci mogli bi da dokazuju kako nije bilo realno već naivno očekivati da će Međunarodni sud proglasiti Srbiju odgovornom za planiranje, iniciranje i sprovođenje genocida u Bosni. Dešavalo se tokom istorije da i druge zemlje budu krive za isti zločin. Izdvojiti Srbiju, prema tom mišljenju, bilo bi licemerno. Srbija bi sebe ponovo videla kao žrtvenog jarca dvolične međunarodne zajednice, a to bi dodatno pogoršalo situaciju. Ono što je učinila ne razlikuje se od onoga što su činile druge zemlje i što će činiti u budućnosti. Da bi se usprotivili ovom političkom realizmu i moralnoj indiferentnosti morali bismo istaći da je Međunarodni sud imao mogućnost da postavi moralni standard za države, koji bi se primenjivao na sve zemlje, a ne samo na Srbiju. Ako je utvrđeno da je Srbija kriva za užasne posledice genocida, utvrdio bi se presedan. Etički standardi bi postali malo viši. Druge zemlje bi dobro promislile o posledicama koje snosi krivica za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i genocida. Irak bi imao više šansi da tuži Sjedinjene Američke Države za zločine protiv čovečnosti u toj zemlji; Liban bi imao više šansi da tuži Izrael za ratne zločine protiv civila počinjene tokom nekoliko ratova; Čečenija bi imala više šansi da tuži Rusiju za zločine počinjene protiv svog naroda. Smatra se da je odluka Međunarodnog suda Bosni nanela nenadoknadivu štetu. Međutim, ona je nanela nenadoknadivu štetu i svetskom poretku čiji je i Srbija deo. Tragično je što je Srbiji oduzeta mogućnost da odgovora za ratne zločine. Pošto i sama snosi krivicu, međunarodna zajednica ne štiti toliko Srbiju koliko sebe.

Stvarna tragedija jeste to što je presuda Međunarodnog suda nanela veliku štetu svetskom poretku: Srbija i druge države i dalje će živeti u iluziji da se može učiniti velika nepravda i to ogromnih razmera i proći nekažnjeno. Nijedan čovek na svetu ne smatra da je ovaj stav moralan, ali neki u njemu vide princip veličine. Međunarodni sud je učinio malo da bi ispravio ovu moralnu ignoranciju koja šteti svetskom poretku. Umesto toga, Međunarodni sud se priklonio dementnom principu veličine – na štetu Srbije i svih država na svetu.

Literatura

Goffman, Ervin, *Presentation of Self in Everyday Life*, Middleseks, Engleska, Penguin, 1973.

Simons, Marlise, „Genocide Court Ruled for Serbs Without Seeing Full War Achieve“, *Njujork Tajms*, 9. april 2007.

Nice, Geoffrey, pismo *Internešenel herald tribjunu*, 16. april 2007. ■

Daleka geografija

PIŠE: IGOR PERIĆ

Petnaest godina je trebalo Crnoj Gori da otvori istragu protiv osumnjičenih za jedini slučaj ratnog zločina koji su na crnogorskoj teritoriji, nad crnogorskim državljanima, počinili upravo crnogorski državljani. Da, bilo je to u pljevaljskoj Bukovici koja je ostala sinonim za period neslavnih epizoda crnogorske historije ranih devedesetih godina prošlog vijeka.

Zvanično ćutanje o zločinu nad crnogorskim Bošnjacima prekinuto je otvaranjem istrage koju je na kraju 2007. godine pokrenulo Više tužilaštvo u Bijelom Polju. I to uz konstantan pritisak javnosti, nevladinog sektora, a čini se i Tribunala u Hagu. Sedam crnogorskih državljana, Pljevljaka, pripadnika rezervnog sastava policije i JNA, sumnjiče se da su, zajedno sa paravojnim formacijama iz Bosne, počinili zločin protiv čovječnosti u Bukovici 1992. i 1993. godine kada je stradalo osam osoba, nekoliko stotina raseljeno, njihovi domovi popaljeni...

Jedno ime među raseljenicima ostalo je poznato u štampi – Jakup Durgut, Bukovčanin koji je svojim svjedočenjima doprinio da beogradski Fond za humanitarno pravo, prije godinu dana, pokrene tužbu protiv države Crne Gore i nepoznatih lica za zločin u Bukovici.

Petnaest godina poslije, Bukovica je ne samo etnički očišćen već i pust kraj – većina raseljenih se nikada nije vratila u zavičaj. Ostaje pitanje da li će se nešto promijeniti nakon istrage, koja je odmah po otvaranju proglašena tajnom...

Jedna stvar se, nažalost, nije promijenila u Crnoj Gori. I dalje ima onih koji pokušavaju da relativizuju i umanje zločin primjenjujući monstruožnu matricu prema kojoj je, valjda, manje stravičan jer je, navodno, rezultat osвете zbog zločina koji je u susjednoj Bosni, u Čajniču, uz učešće nekih pljevaljskih Muslimana, počinjen nad srpskim življem. Naravno, nema zločina o kojem treba ćutati, ali se ne može praviti gradacija i, makar implicite, ublažavati jedan time što se stavlja komparira s drugim.

Čak se iz parlamentarnih redova, sa standardnih adresa, ukazuje na taj navodni kontekst bukovičkog zločina. Ionako problematična postavka još više postaje problematična s činjenicom da je rat u Bosni počeo godinu dana nakon što je Bukovica već bila očišćena. Uprkos tome, prizivaju se u pomoć argumenti koji promovišu, ako ne opravdanje, ono “razumijevanje”, redizajniranog principa starovjekovnog taliona, prema kojem se neki zločini mogu opravdati (naplatiti) drugima.

Prepoznaje se isti rukopis primjenjivan na srebrenički pokolj, koji se, iako, nema ekvivalenta nigdje u Evropi u proteklih 60 godina, po matrici “slaže” s Bukovicom. I

Srebrenica je - najprije minimizirana i čak, u zvaničnoj srpskoj politici, etiketirana kao nečija manipulacija i propaganda, dok masovne grobnice nijesu počele da govore - “opravdavana” promovisanjem principa “oko za oko, zub za zub”. Uz “kreativno” pomjeranje granica pojmljivih čovječanstvu, prema kojem su se izvršiooci svojski trudili da uvijek budu za zub i oko ispred.

Nažalost, na nivou “osvješćenja” i priznavanja zabluda, i u crnogorskom slučaju je kod sljedbenika iste ideologije, osim što su promijenili dlaku, ćud ostala vučja - zaludena i fascinirana Mladićevim doprinosom očuvanju srpstva. “Doprinos”, koji istorijsku paralelu ima u četničkim pirovima čija su meta, po principu “kompenzacije boli”, takođe bila braća druge vjere, samo ako su u tom momentu došla pod nož. Danas je ta ćud, koja živi s obje strane crnogorsko-srpske granice, razvila selektivni osjećaj empatije, koji se aktivira isključivo po nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti, ne ostavljajući mjesta za bol inovjernika.

Država svojim djelanjem treba da pokaže da postoji otklon od takvog rezonovanja. Kada je već prašina skinuta s fajla Bukovica, ključno pitanje, na koja će istraga, valjda, usmjeriti oštricu, glasi: da li je sedam ljudi u zvaničnim uniformama, pa sve da su bili komandosi prvog ranga, moglo da napravi takav zulum u bukovičkim selima, pri tom, iza leđa svih službi, zvaničnika lokalnih i državnih? Ili će biti da su upućeni glasno ćutali, žmurili širom otvorenih očiju, uzdajući se u zaborav, a malo ko je brinuo, što se zbiva u tamo nekoj Bukovici, na rubu Crne Gore. Taman kao što je malo ko od zvaničnih adresa brinuo šta će biti sa deportovanim bosanskim izbjeglicama koje su, zato što su bili druge vjere, iz sunčanog Herceg Novog vraćene u sigurnu smrt, preko granice. Vjerovatno malo ko brine šta se zbilja dogodilo u Kaluđerskom Lazu, jer je tamo neko eliminisao “neke OVK zločince”, a usput i ponekog starca.

Sve je to, nažalost, bila (i ostala) daleka geografija za glasne političke barjaktare, predvodnike širokih narodnih masa. Toliko daleka da će vam, i danas, mali broj pripadnika “širih masa” znati na mapi pokazati gdje je Bukovica. I to iz istinskog neznanja, potiskivanja ružnih momenata, ili, jednostavno, opravdavanja zločina.

Sličnu geografsku sudbinu, u političkom smislu, doživjelo je i živopisno primorsko mjestasce – Morinj, poznato po ekskluzivnim ribljim restoranima, uzgajalištima školjki, lijepoj prirodi pogodnoj da se u njoj “prikrije” postojanje logora za više od 300 hrvatskih građana koje je kao ratne zarobljenike držala JNA.

Priča o Morinju, kao i o Bukovici ne bi bila kompletna bez male digresije koja zadire dublje u “reljef” crnogorskog suočavanja s bliskom prošlošću:

Na stranu to što, kako je zabilježeno u crnogorskoj štampi, prosječan stanovnik Kolašina, u jednoj sprovedenoj anketi, nije mogao sa sigurnošću da potvrdi da li se Morinj uopšte nalazi u Crnoj Gori (a kamoli da je tamo bio logor “za ustaše”), u simboličkom smislu, mnogo je opasnija bilo neznanje, sada već bivše državne tužiteljke Vesne Medenice (izabrana za predsjednicu Vrhovnog suda, praktično nekoliko dana nakon

otvaranja istrage o Bukovici) koja je za logor Morinj čula tek 2003. godine.

I u tom slučaju, uz pomoć hrvatskog Državnog odvjetništva stvari su pomjerene s mjesta, ali do koje tačke?

Imajuću u vidu takav kontekst crnogorskih istraga o sebi, javnost u Crnoj Gori je skeptično dočekala i potonji potez tužilaštva vezan za Bukovicu.

Advokat Velija Murić, iz crnogorskog Komiteta pravnika za zaštitu ljudskih prava, smatra da je pokretanje istrage u slučaju Bukovica, dio marketinške predizborne priče.

On je nedavno u izjavi Radiju Slobodna Evropa kazao da nije tek tako otvorena priča o Bukovicu na dan kada se u parlamentu raspravljalo o izboru predsjednika Vrhovnog suda.

“Mislim da to nije slučajno, kao što nije slučajno da se to događa uoči predstojećih predsjedničkih izbora. Konačno, sasvim sam siguran da u Crnoj Gori nijednom od osumnjičenih za bilo koji ratni zločin neće biti određen pritvor, što mi govori da su svi ti postupci više marketinški”, smatra Murić.

Ako nema marketinga o kojem govori Murić, dovoljno je da se događaju pritisci na svjedoke, prijetnje, zataškavanja, pa da pravda slabo izlazi na vidjelo.

Jedan je čovjek na svojim leđima osjetio kako je teško pravo govoriti o ratnim zločinima.

Slobodan Pejović, penzionisani policijski inspektor iz Herceg Novog koji je 1992. godine odbio da učestvuje u deportaciji bosanskohercegovačkih izbjeglica, ujedno i nezgodan svjedok koji je mnogo puta, što na sudu, što u medijima govorio o toj crnogorskoj sramoti čijeg se očinstva svi redom odriču, pretučen je (napadnut metalnom štanglom) nedavno na novskom šetalistu. Kao slučajno, u klasičnoj sačekuši. Uhapšen je bivši policajac s mnogo alkohola u krvi.

Na kraju, ne manje bitna epizoda za poimanje cijele priče, svakako je nedavno hapšenje kapetana Vojske Crne Gore Ilije Brčića, po hrvatskoj potjernici, na aerodromu u Rimu. Zaputio se u Italiju na poziv komande NATO u Napulju, a ostao da čeka ekstradiciju Hrvatskoj.

Visoki zvaničnik crnogorske vojske tereti se za granatiranje ostrva u Hrvatskoj u minulom ratu. Suđeno mu je u odsustvu, u međuvremenu se našao na listi osoba koje se potražuju u toj državi, što je objavljeno i na internetu. Niko to nije znao u Ministarstvu vojnom, u Podgorici! Makar kažu. Ni sam Brčić!

Niko nije kriv dok se u zakonskom postupku, pred sudom, to i ne dokaže. Ni Brčić. Odbrana tvrdi da ima dokaze da u periodu tokom kojeg mu se na teret stavljaju navedena djela, nije ni bio zapovjednik spornog broda, ali... “Malo je mnogo” da se inim Brčićima u crnogorskom establišmentu, makar i krivo optuženim, bavimo kada neko drugi upre prstom u njih.

Kao, uostalom, i Bukovicom. ■

Radikalno veselje

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Predstojeći predsjednički izbori, zakazani za 20. januar 2008, trebalo bi da se raelizuju u neobično kratkom, iako zakonitom roku. Iako je DS, aktuelnog predsjednika Borisa Tadića, već nekoliko meseci nastojala da u okviru vladajuće koalicije, postigne sporazum o raspisivanju predsjedničkih izbora, do sporazuma nije došlo.

Obećanja da će se DSS Vojislava Koštunice izjasniti nakon sednice SB UN o Kosovu, 19. decembra, nisu ispunjena. Umesto „da ili ne“ Tadiću za podršku na predsjedničkim izborima, imamo novo odlaganje: usvajanje skupštinske Rezolucije o KiM. Ipak, DSS je izašla u javnost sa stavom da od EU treba tražiti da se u tekst Sporazuma o pridruživanju i stabilizaciji, čije potpisivanje se očekuje 28. januara 2008, naknadno unese odredba da će Srbija u EU ući kao celovita država, to znači i sa Kosovom. Kako se ovi trenuci „državničke mudrosti“ stalno podudaraju sa pokušajima DS da njen predsjednik osvoji novi petogodišnji predsjednički mandat, lako je posumnjati u patriotske namere njegovih koalicionih partnera. I sam Tadić je rezignirano izjavio da ga izostanak podrške Vojislava Koštunice ne bi mnogo iznenadio: „Koga nema bez njega se može a ponekad i mora. Nisam prvi put u životu bio sam na izborima. I prošli put sam bio sam pa sam pobedio“. Srbijanci znaju da se ovo „koga nema bez njega se može“ uglavnom čuje od onih starih, umornih i rezigniranih. To je slično, ali ne i isto sa drugom „narodnom“ frazom: „Daleko od očiju, daleko od srca“.

No, postoje nezvanične procene da se razlika izmedju Tadića i Tomislava Nikolića nije značajno povećala u odnosu na predsjedničke izbore iz 2004, u korist Tadića, već je naprotiv još manja. Tada je ona bila 250. 000 glasova, ali je malu ulogu u tom broju odigralo i biračko telo Bogoljuba Karića koji se rangirao kao treći i za koje se pretpostavlja da je delom glasao za Tadića. Tu su i DSS-ovci, oni medju njima koji, kao što je nedavno rekao ambasador Vladeta Janković, nikada ne bi glasali za radikalnog kandidata. Zato „Tadićevci“, ma koliko se ponosili svojim kandidatom, računaju na podršku nekih stranaka, pre svega ovih iz koalicije, ali i stranaka manjina od kojih je DZVM istakla svog kandidata, Ištvana Pastora, za prvi krug. G-17 plus je prvi podržao Tadićevi kandidaturu, tako da će ova stranka mirno čekati rasplet sukoba dve svoje partnerske stranke, čekajući da se deo nezadovoljnih nesposobnošću Koštunice i Tadića da čuvaju vladajuću koaliciju, okrene baš ka njima.

Interesantno je da je za SRS na januarskim parlamentarnim izborima glasalo 100. 000 ljudi više nego na prethodnim izborima, što NVO koje prate izbore, vide kao glasanje onih koji su izmedju starih i novih izbora, dobili biračko pravo. Pretpostavlja se da novi glasači SRS potiču iz izbegličke populacije koja nade polaže u agresivni žargon i populistička obećanja radikala.

FATALNA PRIVLAČNOST: Jasno neslaganje glavnih koalicionih partnera u srpskoj vladi koji, navodno, stalno pregovaraju o najvažnijim pitanjima ali se i ništa ne dogovore, proizvodi niz spekulacija koje, povremeno,

podgrevaju i stranački funkcioneri. Ustvari, sve je nekako jasnije da DSS ide još više udesno, i da zaoštravajući retoriku prema EU pokušava da zaplaši i partnersku DS, imputirajući joj nekakav „izdajnički mentalitet“. DSS optužuje demokrate da raspisivanjem predsedničkih izbora bez dogovora sa njima, uz kršenje propisa o vremenu stupanja zakona na pravnu snagu, čini sve to u dogovoru sa, sada, neprijateljskom Evropom. Tako se DSS, preko ledja Tadića i njegove stranke, umiljavaju srpskoj ultradesnici, računajući u nju ne samo glasače Nove Srbije Velimira Ilića, već i svoje sopstvene. Verovatno je to jedan od razloga što sve češće čujemo pretpostavke o „radikalnoj“ podeli srpske političke scene na samo dve opcije, po liniji najvećih partija: demokratsku i radikalsku. Sa pretpostavkama se ide i dalje: po ovom osnovu podele, radikalno će se podeliti i građani Srbije. Po nekima, Vojislav Koštunica radi sve to veoma promišljeno i nada se uspehu: pridobijanju radikalskih glasača.

Sa druge strane, i vicepredsednik SRS i predsednički kandidat, Tomislav Nikolić, nije ništa manje ambiciozan ali je daleko otvoreniji. On je, naime, više puta ponovio da Koštunica ima sve razloge da baš njega podrži u drugom krugu predsedničkih izbora. „Posmatrajući političko delovanje DSS u poslednjih godinu i po dana, ubedjen sam da birači Vojislava Koštunice očekuju da me on podrži na izborima i tu podršku i ja očekujem, a njega pozivam da se, ukoliko na izborima ne učestvuje on ili neki njegov kandidat, opredeli između dva puta – koji nudi Boris Tadić ili Tomislav Nikolić“. Tako Nikolić baca rukavicu ne svom direktnom protivkandidatu već eventualnom partneru u uzbuđljivim danima koji predstoje. Koštunica se drži kao da Nikolića ne primećuje, ali je zato vidljivo da su njegovi postupci i izjave radikalniji od radikalskih. To je jasno i Nikoliću, pa nastavlja da „podržava“ Koštunicu i najglasnije ga hvali nakon povratka sa sednice SB UN. Srbija je dobro predstavljena, kaže Nikolić, a Tadiću upućuje „otrovnu“ primedbu kako mu je „žao što predsednik Republike koji vodi spoljnu politiku, nije smeo da ode tamo i da se direktno suprotstavi svojim prijateljima“. Iako je saopšteno da predsednik i premijer, na smenu, posećuju SB UN. Ovo poigravanje Koštunicom, neobično dovtljivo za SRS, pokazuje da su radikali nonšalantniji nego ikad a Vojislav Koštunica bi trebalo da konačno posumnja u svoje sposobnosti da bar od simpatizera SRS napravi svoje. Ali, karte su još na stolu, a naša najskorija prošlost pokazala nam je da je Koštunica više puta, i iz svih kombinacija, izlazio kao pobednik, tj. kao čovek sa najvećom koncentracijom moći.

No, Nikolić u otvorenoj borbi za naklonost Koštunice, razvija strategiju u pravcu ideološke bliskosti: „Ako se opredelio, to je njegova stvar. Ideološki se to ne uklapa i samo liči na obmanu sa prošlih predsedničkih izbora, ali šta ja tu mogu“, kaže Nikolić. Ovo radikalsko začikavanje, sigurno ne prija izbornom štabu Borisa Tadića. Sa druge strane, ne bi trebalo da imponuje ni trezvenijim funkcionerima i članovima DSS. Jer, eventualne nade Koštunice u vezi sa mobilizacijom radikala oko njegove „državničke“ politike, u najbolju ruku su na dugom štapu. Računa se i sa tim da bi radikalizacija politike DSS još više srozala rejting ove partije, a da ne bi podelila radikale.

PREDNOSTI POLITIČKIH MANA: Na odluku Koštunice ne čeka samo Boris Tadić već i prvi partner DSS, Velimir

Ilić, koji je odavno najavio svoje učešće na predsedničkim izborima. Ilić koji Koštunici donosi nekoliko procenata glasova i podršku čačanske Šumadije s razlogom očekuje da ga Koštunica, u prvom krugu izbora, otvoreno podrži kao zajedničkog kandidata DSS-NS. Za to ima i dosta šanse jer bi tom odlukom, Koštunica još više odložio odluku o podršci Tadiću u drugom krugu izbora.

Iako se DS partneri kao što je ministar i lider SDP, Rasim Ljajić, nadaju koalicionoj solidarnosti, oni ne isključuju mogućnost da se, zbog zaoštavanja politike DSS prema EU, a ne zbog odnosa prema Tadiću, i opstanak vlade dovede u pitanje. Sve je, dakle, moguće, a verovatno nismo daleko ni od ideje Tomislava Nikolića kada je onomad u maju, kao predsednik srpskog parlamenta manje od 24 časa, predložio uvodjenje vanrednog stanja kao „jednostavne“ mere u slučaju proglašenja nezavisnosti Kosova.

Za sada, Nikolić koji se na početku predsedničke kampanje spustio među rudare, prema EU šalje trezvenije izjave od Koštunice. „Srbija ne sme da prekine odnose sa EU, izuzev ukoliko Brisel ne prizna nezavisnost Kosova i Metohije“. I dok je pre tri-četiri meseca pominjao da bi se za Kosovo možda moglo i ratovati, Nikolić sve više insistira na političkim merama a o onima koji zagovaraju ratne, među kojima se ističe Koštuničin savetnik i doktor prava Aleksandar Simić, misli da su „najveći neprijatelji Srbije“. Svoju kampanju „Svim srcem“, neobično je humanizovao a njegov tim najavljuje i „muzikantski“ deo što ova stranka ranije nije praktikovala.

SPS najavljuje kandidaturu Milutina Mrkonjića, a PSS Bogoljuba Karića, Milanke Karić. Kandidaturu je predao i lider LDP, Čedomir Jovanović, koji se procenjuje kao alternativa dvema glavnim kandidatima, ali i kao onaj od koga bi, posle DSS, mogla zavisiti Tadićeva pobjeda u drugom krugu.

Boris Tadić koji je sa Koštunicom u maju ove godine, utanačio „pet principa“ kao program nove srpske vlade, svog partnera nijednom nije podsetio na njih. Prvi od „principa“ je integracija Srbije u EU, a ostala četiri: završetak saradnje sa Haškim tribunalom, politika za različite scenarije raspleta oko statusa Kosova, ekonomska politika i borba protiv kriminala i korupcije. Novi-stari premijer ih je pročitao kao suštinska u svom programu. Šesti princip, tzv. podela odgovornosti, što bi značilo da Koštunici pripada premijersko jer je Tadić na predsedničkom položaju, tada je odbačena od demokrate kao nepravna i „nepristojna“ ponuda jer se predsednik Srbije bira na direktnim izborima, voljom građana a ne partija, kako je rečeno. Ipak, Koštunica je u minut do dvanaest, na samoj ivici zakonskog roka, postao premijer. Danas lideri DS kažu da su oni odbacili „šesti princip“, a njihov nulti, o raskidu „neprincipijelnih koalicija“ sa SPS i SRS, „lustracioni“, nisu prihvatili oni iz DSS. Na šta sada da se pozovu kada su jedva, i uz podršku iz Brisela, raspisali predsedničke izbore? Ukoliko Koštunica odbije potpisivanje Sporazuma sa EU, nikome od njih ne preostaje ništa drugo nego da se vrate u svoje stranačke centrale i objasne građanima kako će na vanrednim parlamentarnim izborima sve doći na svoje mesto. Uz Tadića su, ne zaboravimo, Milorad Dodik i Mladjan Dinkić, a ko će biti, tajno ili javno, uz Nikolića? ■■

Efikasnija i demokratskija zajednica

PIŠE: MILE LASIĆ

Šefovi država ili vlada, kao i ministarstva vanjskih poslova zemalja Evropske unije su 13. decembra u Lisabonu potpisali tzv. reformski ugovor EU, još jedan u nizu temeljnih ugovora po kojima treba da funkcionira EU. Dvosatna svečana ceremonija potpisivanja ovog ugovora održana je, inače, u samostanu Sv. Hieronymusa, koji pripada UNESCO-ovom, svjetskom kulturnom nasljedju, uz obligatornu Beethovenovu „Odu radosti“. Na svečanosti su govorili: predsjednik Komisije EU José Manuel Barroso, predsjednik Evropskog parlamenta Hans-Gert Pöttering i portugalski predsjednik vlade i aktualni predsjedavajući EU José Socrates. Nije se pojavio na ceremoniji, nego se dao zastupati svojim ministrom, britanski premijer Gordon Brown, što bi moglo biti znakovito...

“Evropski reformski ugovor” je, inače, dokument koji je pod prisilom zamijenio “Ustavni ugovor za Evropu”, čije su donošenje odbacili Francuzi i Nizozemci na referendumima prije dvije godine. Kad bude ratificiran u svim zemljama “Lisabonski ugovor”, kako se “reformski ugovor” još zove, zamijenit će Ugovor iz Nice, po kojem sada funkcionira EU. Novi “reformski ugovor” trebao bi, inače, omogućiti EU efikasnije djelovanje i daljnju demokratizaciju, od čega, pak, zavisi i daljnje proširenje EU, pa bi ovo trebale biti i vijesti pune nade za sve ljude i zemlje Zapadnog Balkana. Ratifikacija “Lisabonskog ugovora” bi trebala biti okončana u prvoj polovici naredne godine, kako bi mogao stupiti na snagu 1. januara 2009, i kako bi se po njegovim pravilima mogli održati i izbori za EP 2009. godine.

I dok su se u Lisabonu u četvrtak euro-državnici natjecali u velikim riječima “euro-skeptici” su se, dakako, prisjećali kako je ne tako davno i uz još veću pompu potpisan i “Evropski ustav”, koji je potom neslavno propao. Pa, ipak, u “reformski ugovor” je preuzeto mnogo toga suštinskog iz “Evropskog ustava”, pri čemu je za izdvojiti novi sustav odlučivanja koji bi, pak, trebao omogućiti efikasnije donošenje odluka i time djelotvorniju EU. I, uopće, EU se “reformskim ugovorom” pomakla naprijed u odnosu na Ugovor iz Nice, pa ako za zetu i manje nego što su se optimisti nadali. No, njegova je suština da bi tek trebao omogućiti reforme, pa time i proširenje EU, a jedino tako ima mjesta u EU i za sve zemlje bivše Jugoslavije! Inače, poučene nedavnim negativnim iznenađenjima

na francuskom i nizozemskom referendu sve su zemlje EU (izuzev Irske) sklone da ratifikaciju “Lisabonskog ugovora” obave bez referenduma, u svojim parlamentima. Time se, pak, zaobilaze građani EU, u čije se ime, navodno, sve ovo radi.

Uravo na tu činjenicu su podsjetili u srijedu, 12. decembra, i poslanici ljevice u Bundestagu, ali i neukusnim protestima istog dana uveče i poslanici Evropskog parlamenta (EP) u Strasbourgu. Ma koliko načelno bili u pravu bilo je tužno i ružno gledati kako udruženi desni i lijevi poslanici EP, uglavnom iz Francuske, Poljske i Velike Britanije, medju kojima i Jean-Marie Le Pen, ometaju svečanu promociju Povelje o temeljnim pravima EU. Iako se ovdje, uistinu, radilo o “parlamentarnim huliganima”, pa ako i njih samo 60, čije je ponašanje Martina Schulza, SPD poslanica u EP, podsjetilo na nacističko ponašanje u parlamentima, ostao je gorak utisak o nabujalom antievropskom raspoloženju ne samo ovih poslanika EP, nego i brojnih Evropljana, s kojima ovakvi političari i računaju. Ove dvije svečanosti, ona u Strasbourgu i ova u Lisabonu, imaju, dakako, i formalno-sadržajne veze, jer Povelja temeljnih prava i “reformski ugovor” čine cjelinu, jedno s drugim je vezano specijalnom klauzulom...

Uoči odlaska u Lisabon njemačka kancelarka je o “Lisabonskom ugovoru” govorila u Bundestagu kao o “historijskom uspijehu” i odlučujućem instrumentu za djelotvorniju EU. Po riječima Angele Merkel, “obnovljena Evropa je naša budućnost”, a “reformski ugovor regulira baš strukture i mehanizme odlučivanja u rastućoj EU za vrijeme poslije 2009. godine”, u krajnjem postavlja EU “na novu pravnu osnovu”. Svim time “EU biva i demokratskija”, jer je podjela kompetencija iznova regulirana, pa nacionalni parlamenti imaju veća prava u suodlučivanju, misli Merkelova. “Evropska politika je sve više dohvatljiva i u Berlinu”, poručila je njemačka kancelarka, poznjevši unaprijed suglasnost svih političkih grupacija izuzev ljevice, za ratifikaciju “reformskog ugovora”, koja izvjesno slijedi u maju 2009. godine i u Bundestagu i u Bundesratu...

Formalno gledano, novi temeljeni ugovor EU ne sadrži neka od “državnih znakovlja”, kao što su evropska zastava i himna EU, a koja su bila predviđena u “Evropskom ustavu”, o njemu se namjerno govori u deminutivima kao bi mogao biti prihvaćen u svim zemljama EU. No, važnije je od toga, što “reformski ugovor” omogućuje da se ubuduće odluke u EU donose većinski u čak 50 novih oblasti, uključivo i u oblastima pravosuđa i policijske suradnje, obrazovanja, pa i privrede. Princip odlučivanja konsenzusom ostao je, pak, da važi u oblastima vanjske politike, obrane, dijelom i socijalnih pitanja, poreza i kulture. Dakle, od 2014. godine bit će konačno donošene odluke u EU po principu tzv. duple većine, po kojem je jedna odluka važeća ako za nju glasa većina članica EU (55 odsto), te ukoliko ta većina predstavlja i većinu stanovništva EU (65 odsto). U budućnosti bit će, također, biran predsjedavajući Evropskog vijeća s mandatom od

dvije i pol godine i mogućnošću obnove mandata. Bit će, također, biran i “visoki predstavnik za vanjsku i sigurnosnu politiku”, koji će istovremeno biti i potpredsjednik Komisije EU. Ovo je riješenje, ustvari, kompromisna zamjena za prvotnu ideju o “vanjskom ministru EU”, za što se nije mogla postići suglasnost u svim zemljama EU. Predviđeno je, također, da se u Komisiju EU - nakon prijelaznog perioda - bira samo 17 rotirajućih “komesara” odnosno opunomoćenika s mandatom od pet godina. “Lisabonski ugovor” predviđa, također, makar djelomično važenje i tzv. socijalne povelje o poboljšanim uvjetima rada i zaštiti na radu, koja, pak, neće važiti za Veliku Britaniju i Poljsku. Ove dvije zemlje su jedine članice EU koje su za sebe isposlovale i neke druge izuzetke, primjerice, suzpenziju važenja Povelje temeljnih prava EU. Poljska se, također, izborila da ima i veću snagu u odlučivanju u EU nego što joj pripada, sve do 2017. godine, do kada samo za nju vrijede rješenja iz Ugovora iz Nice. Predviđeno je i da broj poslaničkih mjesta u Evropskom parlamentu bude smanjen sa sadašnjih 785 na 750 ...

NAJTEŽA KRIZNA MISIJA U POVIJESTI EU – Šefovi država ili vlada zemalja EU su drugog dana summita EU, koji se održavao u Bruxellesu a ne u Lisabonu, razgovarali o statusu Kosova, ne izjasnivši se pobliže o njemu, zbog protivljenja Cipra, ali su jednoglasno donijeli odluku o “najtežoj kriznoj misiji u povijesti EU”, kako je to formulirala Angela Merkel. Ova odluka zaslužuje, pak, poseban komentar, pa ovdje valja reći samo da će na Kosovo biti upućeno dodatnih 1.400 EU-policajaca, te oko 400 pravnika i drugih službenika EU, koji, de facto, trebaju – zajedno s 16.000 vojnika KFOR – očuvati mir i pripremiti uvjete za nadziranu nezavisnost Kosova. Sve je ovo, *de facto*, bilo predviđeno već Ahtisaarijevim planom za Kosovo i sve će u krajnjem i biti kako tamo piše. Zamajavanja su, pak, način vođenja politike na Balkanu. Ovdje izrazimo, ipak, žaljenje što nekadašnja EZ nije mogla ili htjela pokazati dovoljno odlučnosti na početku jugoslavenske drame, kao što je EU pokazuje pri njenom rasplitanju, jer manje bi majki plakalo za svojom djecom u proteklih 15 godina... ■

PIŠE: DR DESIMIR JEVIĆ

Beograd radi u korist svoje štete

Ovih dana posle dužeg vremena u štampi se, makar i stidljivo, piše o neravnomernog regionalnom razvoju Srbije.

Kažu da u ovoj tranzicionoj atmosferi kad se nekoliko gradova ponaša kao usisivač ljudskog potencijala i sitnih investicija, samo neki od njih, Beograd, Novi Sad i Niš, konačno se ipak približavaju (posle gotovo 20 godina) dostizanju dohotka “srećne” ali i poslednje godine “blagostanja” 1989.

Centralna Srbija ako nastavi ovim tempom rasta to će dostići za 122 godine.

Takva neravnomernost razvoja koja nam je umesto “švedskog standarda” što su nam “olako obećali” devedesetih godina, dovela nas je u situaciju da je Srbija postala zemlja sa najvećim regionalnim raskolima i niskim kvalitetom života. U uslovima nedovoljne razvijenosti živi 30 odsto stanovništva i sve se više udaljavaju metropola od gradova, gradovi od opština, opštine od sela.

Ako se ovakve tendencije nastave, a hoće, vitalni deo seoskog stanovništva iz “živih sela” težiće ka nekoliko gradskih centara i tako će se ostatak zemlje pretvoriti u mrtve teritorije. A te gradove ugušiće u haosu infrastrukture.

Do skora smo vrlo glasno kritikovali parolu “industrijalizacija, elektrifikacija jednako – svetla budućnost”. Taj princip je ispraznio sela: smanjio im vitalni ali i drugi potencijal. Ljudi su se obrazovali i od zemljoradnika postali zanatlije, radnici, stručnjaci. Državne firme su rasle do nepotrebne veličine, a sela su ostajala bez potrebnog živilja za prostu reprodukciju.

Državne firme su sada privatizovane, ili fiktivno postoje kao “Đekna koja će umreti, al’ se ne zna kad će”. Radnici su raznim programima i otpušteni i nisu otpušteni ali se niko nije vratio na svoje imanje na selu, jer je u opštini ipak bolje. Ono što imaš ne moraš da investiraš u nesigurnu proizvodnju, zavisnu i od boga i od ljudi.

Prisustvujemo novoj fazi praznjenja sela kroz pretvaranje Srbije u “informatičko društvo” liberalne ekonomije i partijskih firmi. Proces smanjenja seoskog stanovništva je normalan proces razvoja ali velika brzina ovog procesa stvara mnogo problema i to ne samo razvojnih.

Zemlja koja ima dovoljno broj nezaposlenih u gradovima ne može

sebi da dozvoli uvoz radnika za poljoprivredne radove. Moraju se stvoriti uslovi koji će privući nezaposlene u selo, i usporiti kretanja iz sela u opštine, a pogotovo u metropolu.

Jedan predsednik gradske opštine reče da 40km od Terazija ima opština u kojima nema kanalizacije i struje. Nije rekao gde su ta divlja naselja. Ali nije pomenuo ni da većina, a možda i sva sela u Šumadiji, nemaju ni vodu ni kanalizaciju, a struja je nekvalitetna. Nije rekao da je problem vode i za mnoge opštine noćna mora. Kaže da je problem što malo ljudi iz opština zna engleski, da nema interesa za obuku itd. On još ne shvata da svima smeta neravnomeran razvoj i da ni glavni grad ne može izdržati nekontrolisani pritisak novopridošlih.

Nažalost, tačna je konstatacija da je veliko ograničenje razvoja nerazvijenih njihova nesposobnost da kandiduju dovoljan broj dobrih projekata. Povećani proliv para opštine će koristiti za ulepšavanje ulica i trotoara a sela će i dalje ostati u blatu, bez dobrih puteva i bez dobre vode. Očigledno je da je potrebno naručiti projekte od instituta koji se ionako bave projektima za fijke. Mnoge nevladine i organizacije i agencije morale bi da počnu da se bave ekonomskim, kulturnim i socijalnim razvojem na konkretan način, dajući doprinos napretku ne samo kroz analizu i kritiku, već kroz projekte razvoja.

Primer za konkretan doprinos razvoju je aktivnost Narodne kancelarije predsednika republike u izgradnji mokrih čvorova u školama. Ne radi se samo o higijeni, radi se o jednakim uslovima vaspitanja, podizanju nivoa kulture života posebno na selu.

Školama i crkvama treba vratiti kulturološku ulogu koje su nekad imale. Selo mora da ima salu u kojoj će se odigravati kolektivni događaji, svadbe i ispraćaji, pa treba pomoći crkvi da sagradi i održava sale za to. Bivši zadrudni domovi su "Jerinini gradovi", jer nisu ničij. Škole treba osposobiti da mogu da održavaju sportske sale; sportske terene ali i biblioteke i drugo. U maloj sredini neće skoro doći do ekonomskog interesa da se neko počne privatno baviti kulturno-sportskim aktivnostima. Uostalom, to je problem i u opštinama, posebno nerazvijenim.

Mislim zato da je dobro početi od malih projekata pa neka je to i standardni mokri čvor. Ipak, rešavanje problema infrastrukture sela ima odlučujući značaj za ravnomerniji razvoj Srbije. Dilema lokalnih infrastrukture ili koridori Evropske unije, ne postoji ako se zna šta je osnovni cilj Srbije.

Moderna poljoprivredna proizvodnja traži urbanizovanu sredinu, čistu vodu, čist vazduh, čiste i dobre puteve, kroz sela i do njiva, dobru struju, dobre telekomunikacije, obrazovane i kulturne seljake. To je nužno za realizaciju kvaliteta proizvoda i konkurentnost. Bez toga, bićemo uvoznici hrane iz Evrope. Bez šanse da se bude konkurentan imaćemo nastavak depopulacije provincije i kolaps metropola.

Svedoci smo kako izgleda Beograd u podne kada pada kiša. Neće biti dovoljno ni para ni vremena za mostove i stanove novih stanovnika. Imaćemo favele ne samo ispod savskog mosta ako se ovaj proces ne uspori.

Kažu da je nacionalni investicioni plan (NIP) dobar

trening za uvođenje evropskih procedura u razvoj i da treba pomoći opštinama da se uhodaju u korišćenju sredstava NIP i budućih sredstava iz fondova EU. Nažalost, od NIP, izgleda, da nas boli glava jer nismo spremni da ga iskoristimo na najbolji način.

Jedni kažu da treba finansirati samo velike projekte i oni su glasni dok je očigledno da prioritet ima finansiranje lokalnih razvojnih projekata. Nije slučajno što se fondovi EU upravo usmeravaju na smanjenje regionalnih razlika posebno u razvoj sela i poljoprivrede. Velike projekte treba finansirati drugim stranim sredstvima, koncesijama i na drugi način.

Svedoci smo da su bez obzira na veliku galamu oko NIP sredstva za njega u budžetu za 2008. godinu smanjena kao da nas "boli glava od para".

Koridor 10 je značajan projekat, obilaznica oko Beograda takođe, ali nismo samo mi zainteresovani za njih, već naročito oni koji tim putevima prolaze na putu prema EU. Za nas je preči razvoj lokalne infrastrukture jer ona smanjuje regionalne razlike i usporava depopulaciju; jača konkurentnost poljoprivrede. Ali i povećava zainteresovanost stranih investitora za ulaganje u "provinciju". Broj stranih banaka van većih gradova pokazuje postojanje ekonomskog interesa u finansijskim uslugama. Za očekivati je da se to desi i sa velikim prodajnim centrima, pa i proizvodnjom. Slično je sa korišćenjem sopstvenih sredstava.

Nažalost, mi i dalje ne koristimo postojeći priliv sredstava od radnika na privremenom radu u inostranstvu. Većina radnika je sa sela a sredstva se, nažalost, koriste za primitivno nadgornjavanje ko ima veću kuću ili leže u bankama i slamaricama. Svako kopa svoj bunar ili septičku jamu i ne rešava problem. Treba mu ponuditi i stimulisati rešenje koje će biti zajedničko, jeftinije i konačno. Malo ko ulaže u usluge i proizvodnju, već za njih ostaje mrtav kapital, u slamaricama.

Čini se da ne moramo tražiti "rupu na saksiji". Treba videti šta rade Poljaci, Slovaci, Mađari i primeniti to kod korišćenja sredstava NIP ali se i pripremati za korišćenje sredstava iz fondova EU namenjenih za smanjenje razlika između ruralnih i urbanizovanih sredina.

Sramota je da "boli glava od viška para".

Ako se primene važeći kriterijumi EU da su opštine koje imaju manje od 100 stanovnika po hektaru teritorije, videće se da su od 160 opština u Srbiji, 109 ruralno područje. Ove opštine obuhvataju 71,6 odsto ukupne teritorije republike; 70 odsto poljoprivrednog zemljišta, 38,1 odsto stanovništva i 29,7 odsto zaposlenih a ostvaruju 28,1 odsto društvenog proizvoda u 2004. godini.

Srbija je siromašna agrarna zemlja sa niskom produktivnošću. Današnja seoska porodica je nekakva socijalna ruševina raspeta između ljubavi prema zemlji kod starijih i želje za modernizacijom kod mladih. Brzina smanjenja poljoprivrednog stanovništva bila je 2 puta veća nego u Švedskoj, a 3 puta nego u Danskoj. Procene su da će u Srbiji 2011. godine broj poljoprivrednog stanovništva iznositi oko 540.000, a da će od toga polovina biti starija od 60 godina. Srbija je zemlja starih

momaka i praznih škola, gradovi su puni ljudi bez posla a više od polovine bi se moglo zaposliti u ruralnim područjima.

Očigledno je da se ova dinamika metropolizacije mora usporiti. Potrebno je ozbiljno preispitati ukupan koncept razvoja i povećati podršku stvaranju novih radnih mesta u ruralnim područjima i u proizvodnji i uslugama. Koncept multifunkcionalne poljoprivrede objedinjuje sve važnije funkcije ruralnih područja, osim na primarnu poljoprivrednu proizvodnju stavlja akcenat na zaštitu životne sredine, brine o zdravlju i blagostanju, uključujući tradicionalne vrednosti, turizam i rekreaciju. Inovirana politika ruralnog razvoja EU (od 1999) podstiče ruralnu ekonomiju i afirmiše vrednosti lokalnih razvojnih potencijala kao i značaja lokalnih aktera i inicijativa. Iskustva razvijenih pokazala su da aktivnost lokalnih elita – političari, preduzetnici – imaju odlučujući uticaj na razvoj. Ipak, s obzirom na našu opštu nerazvijenost i zapuštenost pristup “odozdo na gore” nije realan pristup za naše uslove. Strategijom “odozgo na dolo” treba početi i animirati angažovanje lokalnih zajednica. To, naravno, znači da se moraju osposobljavati institucije i na nacionalnom i na lokalnom nivou.

Naravno, to je složen ali neminovan put zaustavljanja nadirućeg kolapsa u razvijenim sredinama. Ako opština Rakovac u kojoj je geografski centar zemlje, ima 35, 4 stanovnika na kvadratnom kilometru, a opština Vračar 536 puta više, stanje je alarmantno za obe opštine i za celu zemlju.

Nije moguć prosperitet Srbije bez stavljanja ruralnog razvoja u prioritete zadatke održivog razvoja. Slovenija ima od 1991. godine ove programe. U periodu 1991-1995. godine izvodili su program celovitog ruralnog razvoja i obnove sela (CRROS) a od 1996. su počeli da sprovode razvojni program ruralnih prostora. Do sada je bio naglasak na razvoju tzv. vinskih puteva, obnavljanju ekoloških karakteristika područja, kulturnom i životnom prostoru, karakteristikama sela, odnove starih zanata i proizvodnji specifičnih proizvoda i drugo. Poseban značaj dat je obuci stanovništva za integralni razvoj.

Iskustvo Slovenije makar i sa 17 godina zakašnjenja treba svakako koristiti, jer i ona ima 87 odsto ruralnih teritorija a znamo na kom je stepenu razvoja. ■■

PIŠE: DUBRAVKA STOJANOVIĆ

Odbrana predmodernog sistema vrednosti

Pre dve godine, u decembru 2005. godine izašle su na srpskom jeziku istorijske čitanke u čijem sastavljanju je učestvovalo oko 60 istoričara iz svih zemalja Jugoistočne Evrope, od Slovenije do Kipra i Turske. Ideja je bila da se, uz pomoć metoda multiperspektivnosti i komparativnosti, đacima srednjih škola pokaže da o kontroverznim i bolnim događajima iz prošlosti u tim zemljama postoje veoma različite interpretacije i da mnoge prelomne istorijske pojave susedni narodi vide na gotovo suprotne načine. Smatrajući da se do “konsezusne istitne” o istorije ne može doći ta grupa istoričara okupljenih oko Centra za demokratiju i pomirenje iz Soluna odlučila je da napravi te alternativne priručnike čiji bi zadatak bio da se đaci informišu o tome kako na zajedničku prošlost gledaju narodi iz 11 zemalja regiona. Knjige su, posle srpskog, prvo prevedene u Grčkoj, a ove jeseni izašlo je hrvatsko, bosansko, albansko i makedonsko izdanje.

Ubrzo po izlasku ovih knjiga u Srbiji i u Grčkoj počeli su veoma snažni napadi. Napadi su dolazili iz različitih delova javnosti: u Grčkoj iz desno orijentisane ili *main stream* štampe, “patriotskih” nevladinih organizacija ili sa različitih sajtova, dok su u Srbiji napadi došli iz stručnih redova, uglavnom profesionalnih istoričara koji su istovremeno pisci udžbenika i od direktora Zavoda za izdavanje udžbenika, koji je još uvek jedini izdavač školske literature iz oblasti istorije. Napadi u Grčkoj bili su otvoreno politički, dok su u Srbiji bili formulisani kao rasprava među ekspertima, iako se i u njihovoj suštini nalazilo političko neslaganje sa osnovnim idejama projekta. Zbog toga su i ton, diskurs i retorika napada u dve zemlje bili različiti. Kritike u Grčkoj bile su izrečene gotovo brutalnim jezikom ličnih uvreda i otvorenih optužbi, dok je u debati koja se vodila po srpskoj štampi zadržan više-manje uravnotežen akademski ton koji je svojom smirenošću trebalo da prikaže da se radi o ozbiljnim faktografskim i historiografskim primedbama. Uprkos tim navedenim razlikama, ove knjige u Grčkoj nisu pretrpele političke posledice, dok je cela afera u Srbiji imala teške političke posledice: direktorka i glavna urednica izdavačke kuće koja je knjige objavila smenjena je sa svog mesta (jer se izdavačka kuća nalazi u sklopu Ministarstva prosvete), a Ministarstvo prosvete povuklo je svoju podršku organizaciji seminara za nastavnike, što nas je dovelo u situaciju da obuku nastavnika radimo gotovo tajno, vikendima, bez prijavljivanja prosvetnim vlastima ili direktorima škola i uz zavidnu hrabrost nastavnika čiji identitet nismo objavljivali.

Iako su napadi u Srbiji i u Grčkoj došli iz različitih struktura i iako su bili drukčije formulisani, uporedne analize mogu da pokažu da se,

u stvari, radilo o istim ideološkim polazištima. Kada se ti tekstovi uporede onda se vidi da su napade izazvale suštinske idejne i metodološke postavke projekta i da su oni, bez obzira na to da li su iz političkih ili stručnih krugova dolazili, bili usmereni na ključne postavke projekta, a ne na faktografske primedbe kako je, bar u srpskom slučaju, bilo predstavljeno. Napadi u Srbiji i u Grčkoj su, uz sve međusobne razlike, bili koncentrisani na tri ključne stvari: mogućnost saradnje istoričara iz regiona, komparativni pristup i multiperspektivnost.

1. Prvo što povezuje napade u Srbiji i u Grčkoj jeste činjenica da već i sama saradnja istoričara u regionu izaziva podozrenje i sumnjičavost kritičara. Reakcije na tu činjenicu kretale su se od omalovažavanja mogućnosti saradnje (na primer, stavljanjem znakova navoda, uzvika ili pitanja uz reč *zajednički* ili *saradnja*), do optužbi za zaveru s različitim političkim motivima. Takve reakcije već ukazuju na suštinu problema jer ove knjige jesu dokaz da je moguća saradnja svih, pa i do nedavno zaraćenih zemalja. Time se ruši jedna od glavnih teza kritičara ovog projekta po kojoj je region Balkana pritisnut fatalnošću sukoba kao sudbinom na koju pojedinci ne mogu uticati. To je idejni kontekst koji se održava u svim tim zemljama da bi se jačale etnocentrične pozicije interesnih grupa. Pružiti dokaz mogućnosti saradnje i dijaloga, zbog toga, zadire u suštinu tih političkih postavki i ruši ksenofobičnu zatvorenost kao neophodni okvir za opstajanje tih političkih koncepata. To otkriva i rečenica iz čitanih *main stream* grčkih novina: “Kako je moguće da neko napravi zajedničku knjigu o istoriji u regionu koji se guši u krvi nacionalističkih aspiracija?”

Kada su saradnici na projektu u pitanju, kritičarima je bilo naročito važno da odmah istaknu da među autorima knjiga ima najmanje predstavnika baš njihove nacije ili da čak, kako su rekli kritičari u Srbiji, “među autorima nema Srba”, što je netačno jer se prilikom koncipiranja projekta naročito vodilo računa da iz svake zemlje bude gotovo jednak broj predstavnika. Zatim je kritičarima bilo važno da lično diskvalifikuju učesnike, pa je tako navedeno u Srbiji da je “kada je reč o Srbima izbor saradnika bio loš”, ili, kako je rečeno u Grčkoj, da od 60 autora knjiga Grčku predstavljaju “samo 4 žene”, čime je kroz mizogini diskurs pokazana tendencija da se umanjuje kvalitet. Ta tendencija još je uočljivija kada se u grčkoj štampi, na više mesta, navodi podatak da je jedan od članova Upravnog odbora CDRSEE “američki Jevrejin”, čime je i antisemitizam dobio svoju ulogu u osporavanju ovog projekta.

Mogućnost da se uspešno završi jedan zajednički regionalni projekat je u svim napadima optužen kao plod nadnacionalne zavere čiji je cilj stvaranje ili obnova nekadašnjih multinacionalnih država koje su postojale na Balkanu. U Hrvatskoj se odmah pojavio strah da se radi o obnovi Jugoslavije, u Srbiji da se radi o nametanju bratstva i jedinstava, dok je u Grčkoj regionalni projekat izazvao strah od obnove Osmanskog carstva, pa se čitav projekt podsmešljivo nazivao “pax ottomana”. To je otkrilo sasvim usko političke strahove kritičara, koji sve tumače u političkom ključu, pa i stručnu saradnju vide

kao obnovu starih nadnacionalnih državnih tvorevina.

2. Drugo pitanje koje je privuklo pažnju kritičara jeste komparativni pristup primenjen u knjigama. Ti napadi dokazuju da je u pravu bio mađarski filozof Đerđ Konrad kada je napisao da “nacionalisti u komparativizmu vide bezobzirne tipove”. Sama ideja da se “naša nacija” može porediti s nekom drugom, posebno s “neprijateljskom drugom” ruši temeljni princip “posebnog slučaja”, “zasebnog puta”, kako bi Nemci rekli, *sonderweg*-a ili, koncept “izabranog naroda” koji se nalazi u suštini svakog nacionalizma. Samo ideja o “jedinstvenosti sopstvene nacije” daje dalje, u nacionalističkom konceptu, posebna prava sopstvenoj naciji, prava koja proističu iz njene superiornosti, čime se lako dolazi u vode etničkog darvinizma. Komparativni pristup razume se kao deo procesa globalizacije, ili, kako je u svojim napadima navela grčka štampa, kao “slabljenje značaja nacije”, kao “pretnja našem nacionalnom identitetu”, kao put “prema kulturnoj homogenizaciji”, zbog čega su ove knjige, kao što to piše u grčkim kritikama “genocid nad pamćenjem”, ili “zločin mira”...

Osim takvih reakcija na komparativni pristup, kritičari su svojim argumentima jasno pokazali da se, kada se metodološki oduzme centralna pozicija sopstvenoj naciji i kada se ona stavi u uporedni odnos sa drugima, to doživljava kao gubitak i poraz. Etnocentrični način mišljenja pokazao se ovim polemikama toliko jakim, da je polemičare u nekim pitanjima gotovo zaslepilo. Tako su se svi kritičari na prvom mestu bavili prebrojavanjem izvora iz svoje zemlje i dužinom odabranih izvora, želeći tako da pokažu da je upravo njihova zemlja najslabije zastupljena, iako je tokom izrade ovih knjiga gotovo matematički meren prostor dat pojedinim nacijama i strogo se vodilo računa o uravnoteženosti zastupljenosti istorijskih izvora iz svih 11 zemalja. Prebrojavajući tekstove i upoređujući dužine onih koji predstavljaju njihov narod sa onima koji predstavljaju druge, kritičari projekta dolazili su i do međusobno suprotnih zaključaka: srpski kritičari tvrde da su “nesumnjivo najgore prošli Srbi”, da su knjige, verovatno zbog porekla glavne urednice Kristine Kuluri, helenocentrične i da je Grčka daleko više zastupljena od svih drugih. S druge strane, grčki kritičari kažu da u knjigama ima tek “nekoliko grčkih izvora”.

Etnocentrizam kritičara pokazao se i na raznim primerima u kojima su merili prostor posvećen različitim “našim” i “tuđim” događajima. I grčki i srpski kritičari su u više navrata naglasili da su određeni događaji iz njihovih nacionalnih istorija deleko važniji od nekih događaja iz “tuđih” istorija, ali da nisu dobili odgovarajući tretaman ni prostor. Tako je u Srbiji jedan od argumenata bio da je Prvi srpski ustanak dobio nedovoljno prostora iako je, kako kaže kritičar u potpunoj etnocentričnoj zaslepljenosti, “to bio najvažniji događaj na Balkanu u 19. veku”, čime se jasno pokazalo da se sopstvena istorija iskreno vidi kao važnija od drugih istorija, što je deo već navedenog osećaja superiornosti kao temelja nacionalizma.

Kritičari iz svih zemalja slažu se u još jednom zaključku:

da je izbor izvora bio tendenciozan. Oni se čak slažu i oko dijagnosticiranja navedene tendencija. Njen cilj je, po njima, da se ponizi jedan narod i da se u komparaciji sa susedima pokaže kao narod s negativnom istorijskom ulogom. Jedini problem je u tome što svi kritičari bili oni Srbi, Hrvati ili Grci, u toj projektom navodno namenjenoj ulozi istorijskih *bad guys* vide baš svoj narod! Tako se u svim napadima može naći ta zajednička nit da su knjige zlonamerne i pritom da su zlonamerne baš prema “nama”. To dokazuje nemogućnost da se suštinski prihvati komparativni pristup i da se objektivno uoči da je istorija u tim knjigama kritički predstavljena, pa da su prema tome kroz istu metodološku postavku prošli svi narodi. Vidi se samo nepravda nad “nama”, naglašava se samo da su minimalizovane “naše patnje”, a uvećane patnje “drugih”, da su samo iz naše prošlosti izvađeni negativni primeri, dok se kod drugih radilo o potcrtavanju pozitivnih primera, što je po kritičarima stvorilo zaključak da ove knjige falsifikuju istoriju, da su one “nepravda”, propagandno pisanje, delimična selektivna prezentacija.

3. Treće pitanje jeste pitanje multiperspektivnosti. Odnos kritičara ovog projekta prema tom metodološkom pristupu otkriva da se radi o autoritarnom pristupu koji polazi od koncepta postojanja jedne istine, koji u svojoj suštini ne dozvoljava debatu, pluralnost, i suštinski je antinaučan. To je bila tačka na kojoj su, posebno kritičari u Srbiji, izrazito insistirali, upravo pokazujući da je multiperspektivni pristup temeljno doveo u pitanje etnocentričko viđenje sveta. Na više mesta kritičari su naveli da je “istina jedna, nedeljiva i neumoljiva”, da mnogi istorijski izvori “ne odgovaraju istorijskoj istini, onoj pravoj i jedinoj”, ne objašnjavajući kako nešto što je autentičan istorijski izvor može ne odgovarati istini! Najdalje u zastupanju tog autoritarnog obrasca otišao je direktor Zavoda za izdavanje udžbenika, kada je u jednom od svojih napada naveo da je multiperspektivnost pogrešan princip, jer je “istina jedna kao što je i Bog jedan”.

Ti navodi pokazuju matricu ideologije koja određuje taj tip istorijske i nacionalne svesti, koji je dubinski antipluralan, autoritaran, etnocentričan, uplašen od svega stranog i drugačijeg, nepoverljiv prema “drugome”, naročito ako je sused. To je slika autističnog, zatvorenog sveta koji se povlači u mitotvornu sliku prošlosti da bi izbegao kreativan odnos prema budućnosti i odgovoran odnos prema sadašnjosti. To je parohijalan odnos prema procesima integracije koji izražava strah od upoređivanja s drugima i kompetitivnosti kao jednog od pokretača modernog društva. Upravo su zbog toga reakcije na ovaj projekat bile tako snažne, pa čak i histerične. Radi se o odbrani čitavog jednog sistema vrednosti koji je predmoderan i predemokratski i koji, s pravom, u osnovnim konceptima projekta CDRSEE vidi udarac u svoje temelje. Zbog toga predlažem CDRSEE da naš sledeći projekat bude analiza reakcija na ove knjige u svim zemljama regiona, jer mislim da se tako može bolje upoznati i teorijski analizirati matrica *main stream* diskursa. ■

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Slave u Srba

Jedan berlinski list želi da njegovim čitateljima objasnim kako stoji sa slavama u Srba. Upozoravam ih da sam iz Srbije otišao davno, pa su se onde moguće i slavljenički običaji promenili, tako mogu govoriti samo o onom što pamtim, od pre.

U vreme moga detinjstva jedan jurodivi starac hodao je Beogradom s malenim krstom u ruci, svakom prolazniku unosio se u lice šapćući: “Pokaj se, pokaj se! Dolazi Strašni sud!” Ali, već ni tada, u kraljevini jugoslovenskoj, Srbi nisu pokazivali nekakvo preterano strahopoštovanje prema Bogu ocu, ovog starca sa krstom većinom su smatrali ludakom. Pratio sam kasnije velike povorke vernika u vreme crkvenih praznika po Poljskoj ili Hrvatskoj, Srbe su kod toga uvek više interesovali događaji za slavljeničkom trpezom.

Postoji, pripovedam ja svojim Nijemcima, i danas u svakoj pravoslavnoj porodici dan posvećen pojedinom svecu, to je onaj kućni zaštitnik, kao u starom Rimu. Jer je, kako znamo, ortodoksna religija ionako pokupila mnogo toga iz predhrišćanskih vremena, Srbi su, to je valjda jasno, zapravo prikriveni pagani. Sa nemačkim čitateljstvom treba biti precizan, tako, velim, u čast sopstvenih Lara i Penata, određenog datuma, u Srba, ako baš toga časa ne vodi se tamo neki suludi rat, organizuju se neviđene gozbe. Sećam se da se prethodno pojavljivao pop u skoro svakoj kući, da poškropi zidove osvećenom vodom. To po svoj prilici događa se i danas. I danas verovatno deca ovo posmatraju kao da je došao putujući mađioničar, samo što nikome od ukučana ne vadi poladinarac iz nosa. Neko vreme mrmljao je taj svećenik nerazumljive molitve, onda je popio svoju čašicu rakije i otišao doma.

Mislim da je i ovo još uvek aktuelno: pred takve dane čitavo domaće životinjstvo zahvatala je panika, jer Srbi pred praznik kolju sve što stignu, kokoši, guske i ćurke, najviše prasad, sve po toj zemlji u jedan mah skiči i grokće, a krv nevinih životinja lije se po tržnicama gde se često ovo obavlja, nema milosti za naše životinjske sugrađane. Sećam se i oglasa u novinama: “Koljemo po kućama”. To znači da bi vam posebni ljudi mogli doći doma, da zakolju šta je već potrebno. Znam da svakako i danas kao i pre ima u to vreme pometnje u saobraćaju; po tramvajima svakako

još uvek gaću guske koje gospođe nose sa Kalenićeve pijace, iz automobila verujem i sad vire praseće glave, čija ucveljena rodbina ostala je negde u Kumodražu, svu ovu zverad očekuje vitlejemski pokolj u predvečerje nečije slave.

U mom detinjstvu naše matere, tetke i bake mnogo su se tih dana bavile mešenjem kolača, to je trajalo. Sećam se da je čitava kuća, onde na Zelenom vencu, bila okupirana ovim radovima, nigde se nije moglo proći od razvlačenja testa, od mućenja šlaga, stolovi su bili zaposednuti raznim kolačarskim spravama, modlama, vanglama i plehovima, brašno je zaprašilo svaki kut, moj otac je, prilično nervozan, pitao: "Boga mu, jel smo mi to na nekakvoj građevini!?"

Ali u Srbiji mnogi ljudi, pogotovo danas, ne znaju gde su, ovo se u vreme različitih slavlja samo pojačava. Znamo kako izgleda prizor sa Bruegelove slike, u zemlji dembeliji: svi leže po zemlji nakon neljudskog ždranja i hrču. Posle ovog neminovno je da ljudi budu u lakom mamurluku sledećih dana, samo, to je takođe stanje, inače vrlo poznato u moga naroda, nedovoljne otrežnjenosti. Nisu oni baš toliko ni skloni alkoholu kao neki drugi, ali omaglica u kojoj Srbi često žive, bilo iz razloga političkih ili ratničkih, to u danima fešte dobija neko dodatno opravdanje. Srbi su i u skupnu zemlju Jugoslovena, koja je danas prošlost, uveli najpre svoju opštu neumerenost, a onda posebno, onaj duh dugotrajnog praznovanja; sastaviti više neradnih dana u zemlji ionako niske produktivnosti bilo je skoro suludo, ali je ljudima godilo. Socijalizam je, sudeći po ovom periodu, mogao izgledati veoma veselo.

Sad je na redu da i svoje srpske čitatelje, pogotovo one mlađe, uputim u nešto što sami ne mogu pamtit. Zbog toga su i oni u položaju Nemaca, kojima sve treba potanko objasniti. U režimu, uvedenom posle 1945, događalo se još i ovo, mnogi stari praznici bili su modifikovani, tako su i Božić i Uskrs, pa otud i domaća slava u čast pojedinog sveca, bili zamenjivani prvomajskim danom rada, rođendanom vođe naroda, proslavom godišnjice osnivanja nove države. Tako je promenjena samo spoljna fasada narodnog veselja, suština je ostala ista. Trpeze su ponovo počele da se pune prekobrojnou hranom i pićem, samo sada više nismo slavili Svetog Savu ili dan Hristovog rođenja, nego dosta nesiguran datum Titovog rođenja, potom dan slavne Jugoslovenske narodne armije.

Praznik je u komunizmu uz to uvek bio povezan sa nečim iracionalnim, već samo one gomile zastava koje treba raspodeliti, okačiti na svaku banderu po jednu! Pa dok se to ne obavi, leže hrpe tih trobojnih krpa po trotoaru, gde-gde na njima leškare radnici, dok se ne dogovore gde će šta. Jedan stari film Makavejeva to najbolje objašnjava. U njemu, a zvao se "Parada", ima toliko ludih stvari, skoro neverovatnih! Pa kad je pokazao nekakvog debeljušnog oficira koji je trčao da ne zakasni na tu titovsku paradu, a mnoštvo ordenja landaralo mu je po grudima, jedan član cenzure tvrdio je da je ovog komičnog stvora sam reditelj izmislio. Tako je bilo i sa kipovima. Rogobatne glave Marksa, Engelsa, Lenjina i Tita, bile su pobacane po travnjacima, kao hrpe lubenica, kao da su svi ovi veliki umovi bili giljotinirani; te skulpture, većinom od papira

ili gipsa, takođe je trebalo rasporediti po izlozima, po fasadama, po podiumima. A kako se jedna glava najčešće ponavljala, činilo se da je gradom zavladao porodica s velikim brojem blizanaca.

Onda, nastupao je defile, na njemu se pojavljivao veliki telefon, velika kašika, veliko penkalo, sve ono što se radnom narodu obećavalo u budućnosti. Sećam se da su u hrpi sitnih ljudi vodili nesrećnog bubuljičavog mladića, žrtvu ćelijske eksplozije, imao je skoro dva i po metra! Bio je maskota društvenog napretka, a znamo kako se taj proces završio. Ovo baš i nisu izmislili koreografi prvomajskih parada u nas. Mihail Bahtin, koji pametnije od svih piše o karnevalizaciji ljudskog života, veli da su divovi bili obavezan sastavni deo repertoara narodno-prazničnih karnevalskih slika.

Tako, umesto slavskog kolača koji je nekada bio na stolu svake porodice, odjedanput se pojavljivao dadaizam ovog jadnog krakonje, futuristički načinjeni predmeti koji su oličavali budućnost, napokon golemi srp i čekić sastavljen od prolećnog cveća. Po plavom nebu leteo je avion ispod kojeg visio je atleta Dragoljub Aleksić, koji se držao zubima za jedno uže, tako je slobodnim rukama mogao mahati vođi naroda, dole, na tribini. Iz svega izlazi da je socijalizam bio jedan duboko umetnički pravac, artistički, možda otud pomalo veštački.

U mojoj porodici uvek je bilo kreativnih poriva, katkad i previše. To se tim pre očitovalo odmah posle završetka Drugog svetskog rata kada smo svi pomislili da u slobodi doći će do nekog opšteg karnevala. Tako su kućne slave pretvarane u amaterske priredbe, u dečji teatar, u domaći varijete. Tetke su užasno volele da recituju, jedna je kod toga zabacivala kosu u nazad, druga je navijala gramofon sa južnoameričkim šlagerima. Ujak je izvodio trikove sa džepnom maramicom, od ove uspevao je da napravi živog miša koji je svaki čas skočio u nečiji tanjir. Jedan moj tetak, nekadašnji oficir, bio je prilično šašav; on se uvlačio u drugu sobu, posle je odande izletao prurušen u strašnu babu sa brkovima, neko vreme igrao je oko stola, uz nečuvene krike. Mislom da je i mama imala običaj da se oblači kao Deana Durbin, iz kolorisanog američkog filma, s posebnim osvrtom na njen šešir. Deda se pitao ko su ti ljudi oko njega, više nikoga nije prepoznavao. Sve u svemu, niko nije vodio računa o svetitelju koji je bio zaštitnik našeg doma i čija ikona nalazila se u uglu. Mnogo važnija bila je sama priredba i njen eksplozivni sadržaj.

Kažem da je prve godine posle oslobođenja zemlje slavlje bilo naročito bučno, bez ikakvog ustezanja. Posebno je onaj bivši oficir ludovao svojim prurušavanjem. On se sada preodevao u Staljina, u Ruzvelta, tada bi pomalo šepao. Jedan naš rođak nikako nije razumevao pozorišnu umetnost, smatrao je da su to prave istorijske ličnosti, koje su nam došle u goste. Mora da smo bili užasno glasni dok smo u oduševljenju pomišljali da se u našem tesnom stanu odigrava sastanak na Jalti. Onda je neko zalupao na vrata, pojavio se sused sa sprata niže, bleđ kao krpa. Rekao je: "Zar vi ne znate da moja ćerka umire od tuberkuloze?" Svi smo zamukli. Samo je mama rekla: "Nemamo pojma!" Tu je bio kraj. ■

Ne zaboraviti jedinstvo Evrope

PIŠE: MILAN KUNDERA

I sama ideja jedinstva Evrope je u krizi, o praksi da se i ne govori. Krivac za to je nesposobnost evropskih nacija da svoju vlastitu kulturu vide u velikom evropskom (i svjetskom) kontekstu. Kao da se i velike i male evropske nacije i dalje koprcaju u kulturološkom provincijalizmu, nesposobne da sagledaju, prihvate i njeguju „evropski ideal“ – maksimum raznolikosti u minimumu prostora, kako je ovo najveće evropsko bogatstvo formulirao češki književnik Milan Kundera, koji već 30 godina živi u Francuskoj. Njegovim produktivnim idejama bi se moglo ponešto i prigovoriti, recimo svođenje Evrope samo na njenu zapadnu dimenziju, pa ako i uz uključivanje njenog centralnoevropskog dijela, za što snažno pledira Kundera.

U cijelini uzev, pak, radi se o podsticajnom Kunderinom eseju, objavljenom pod simboličnim naslovom „Ne zaboraviti jedinstvo Evrope“ u jednom od posljednjih brojeva švicarsko-njemačkog časopisa „Cicero“. Prenosimo ga u uvjerenju da bi mogao potaći istraživanja i naših domaćih, balkanskih, kapilarno povezanih provincijalizama. Naslov i međunaslovi su redakcijski...

„Evropski ideal“ - maksimum raznolikosti
u minimumu prostora!

Bio nacionalista ili kosmopolita, ukorijenjen ili iskorijenjen, Evropljanin je duboko određen odnosom prema svojoj domovini; nacionalna je problematika u Evropi vjerojatno kopleksnija, bremenitija nego drugdje, u svakom slučaju drugačija. Ovome pripada i jedna druga posebnost: pored velikih nacija u Evropi postoje i male nacije, među kojima je njih više kojima je uspjelo u protekla dva stoljeća ostvariti svoju političku nezavisnost (ili je ponovo pronaći). Možda sam upravo putem njihova postojanja i razumio da je kulturna raznolikost najveća evropska vrijednost. U vrijeme kada je ruski svijet htio oblikovati svoju malu zemlju po svojoj slici i prilici, formulirao sam ideal Evrope na sljedeći način: maksimum raznolikosti u minimumu prostora. Rusi ne upravljaju više mojom zemljom, ali je ovaj ideal još više u opasnosti.

Sve nacije Evrope doživljavaju istu zajedničku sudbinu, ali svaka je doživljava – na temelju njenog dosadašnjeg iskustva – drugačije. Zbog toga se i pričinjava povijest svake evropske umjetnosti (slikarstva, romana, muzike

i tako dalje) kao štafetna utrka, u kojoj različite nacije jedna drugoj predaju dalje jednu te istu palicu. Polifonija doživljava njene početke u Francuskoj, dalje se razvija u Italiji, u Nizozemskoj dostiže nevjerojatnu kompleksnost, a u Njemačkoj, u Bachovim djelima, nalazi savršenstvo; procvat engleskog romana u XVIII stoljeću prati epoha francuskog romana, zatim epoha ruskog romana, potom epoha skandinavskog romana, i tako dalje. Dinamika i dugi dah povijesti evropskih umjetnosti su nezamisliivi bez postojanja nacija, čija raznolika iskustva formiraju neiscrpljivi rezervoar inspiracija.

Mislim na Island. Tamo nastaje u XIII i XIV stoljeću literarno djelo od više tisuća stranica – „sage“ (legende). Niti Francuzi niti Englezi nisu u ta vremena stvorili na njihovim nacionalnim jezicima takvo prozno djelo. Ovo mora, molim, do u tančine biti jasno: prvo veliko prozno blago Evrope je stvoreno u njenoj najmanjoj zemlji, koja niti danas nema 300.000 stanovnika.

Ime München je postalo simbolom kapitulacije pred Hitlerom. Ali, budimo konkretniji: u Münchenu, u jesen 1938. godine, su odlučivale četiri velike sile, Njemačka, Italija, Francuska i Velika Britanija, o sudbini jedne male zemlje, kojoj su, čak, oduzeli i pravo na riječ. U jednoj sporednoj sobi morala su obojica čeških diplomata čekati cijelu noć da bi ujutro bili odvedeni duž dugih hodnika u dvoranu, u kojoj su im Chamberlain i Daladier, umorni, bljedi i zijevajući, objavili smrtnu presudu.

Veliki i mali kontekst

„Jedna daleka zemlja, o kojoj malo znamo (*a far away country of which we know little*)“: ove čuvene riječi, kojima je Chamberlain htio opravdati žrtvovanje Čehoslovačke, bile su odgovarajuće. U Evropi postoje na jednoj strani velike zemlje, a na drugoj male; postoje nacije u pregovaračkim dvoranama i one koje čitavu noć čekaju u predsobljima.

Ono što male nacije razlikuje od velikih nije samo kvantitativni kriterijum broja stanovnika; to je nešto dublje – njihova egzistencija nije niti za njih same samorazumljiva izvjesnost, nego uvijek i pitanje, izazov i rizik; one su u odnosu na povijest u defanzivi, prema njenoj snazi, koja njih same prevazilazi, koja se ne obazire na njih, pa ih i ne uzima za ozbiljno. („Samo ukoliko se suprotstavimo povijesti kao takvoj, možemo se suprotstaviti i današnjoj povijesti“, piše Gombrowitz.)

Ima točno toliko Poljaka koliko i Španjolaca. Ali, Španjolska je stara sila, koja nikada nije bila ugrožena u svojoj egzistenciji, a povijest Poljaka – nasuprot tome – poučava šta znači nepostojati. Njima su oteli državu, oni su duže od stoljeća živjeli u posmrtnoj raci. „Još Poljska nije propala“, glasi patetična prva strofa njihove nacionalne himne, a prije otprilike 50 godina je Witold Gombrowitz napisao u jednom pismu Czeslawu Miloszu rečenicu, koja nikada ne bi pala na um jednom Španjolcu: „Ako naš jezik za stotinu godinu bude još postojao...“

Pokušajmo zamisliti da su islandske legende napisane na engleskom jeziku. Imena njihovih heroja bi nam bila danas tako bliska kao Tristan ili Don Quijote; njihova

bi - između kronike i fikcije - oscilirajuća, jedinstvena estetika izazvala mnoštvo teorija; sporilo bi se o tomu da li trebaju da važe ili ne za prvi evropski roman. Neću tvrditi da se na njih zaboravilo; one se – nakon stoljeća ravnodušnosti - proučavaju na univerzitetima cijelog svijeta; ali one pripadaju “arheologiji beletristike”, ne utječući na živu literaturu. (...)

Jedno umjetničko djelo može biti uvršteno u dva činjenična konteksta: ili u povijest svoje nacije (nazovimo to malim kontekstom) ili u supranacionalnu povijest određene vrste umjetnosti (nazovimo to velikim kontekstom). Mi smo naviknuti na to da se muzika, samorazumljivo, sagledava u velikom kontekstu: za jednog muzikologa nije osobito važno znati kojim je maternjim jezikom govorio Orlando di Lasso ili Bach; nasuprot tome bit će jedan roman, jer je vezan uz njegov jezik, proučavan na svim univerzitetima svijeta u malom nacionalnom kontekstu. Evropa nije uspjela da misli svoju literaturu kao historijsku jedinicu, a ja neću nikad prestati ponavljati da u tome leži njena nepopravljiva intelektualna propast. Pri objašnjenju ostajemo na povijesti romana: Sterne reagira na Rabelaisa, a Diderot biva inspiriran Sterneom, Fielding se stalno poziva na Cervantesa, a s Fieldingom se mjeri Stendhal, Flaubertova tradicija se nastavlja u Joyceovom djelu, dok Broch razvija u svojoj refleksiji o Joyceu vlastitu poetiku romana, Kafka čini jasnim za Garcia Marqueza da je moguće iskoračiti iz tradicije i “drugачije pisati”.

Goetheova izdana oporuka

To što sam upravo kazao je bilo po prvi put formulirano od Goethea: “Nacionalna literatura neće sada imati šta mnogo toga kazati, na red je pristigla epoha svjetske literature, pa svatko mora sada sudjelovati u tome, ovu epohu ubrzati”. To je, u izvjesnu ruku, Goetheova oporuka. Još uvijek izdana oporuka. Možete otvoriti svaki raspoloživi priručnik, svaku raspoloživu antologiju, u njima se svjetska literatura uvijek predstavlja kao pregled nacionalnih literatura. Kao povijest nacionalnih literatura! Literatura, u pluralu!

Pri tomu Rabelais, kojeg su njegovi zemljaci uvijek potcjenjivali, ni od koga drugog nije bolje razumljen kao od jednog Rusa: Bachtina; Dostojevski od jednog Francuza: Gidea; Ibsen od jednog Irca: G. B. Shawa; James Joyce od jednog Austrijanca: Hermana Brocha; univerzalno značenje generacije velikih Sjeverno-amerikanaca Hemingwaya, Faulknera, Dos Passosa je prvo spoznato od strane francuskih književnika (“U Francuskoj sam otac jednog literarnog pokreta”, piše Faulkner 1946. godine, dok se istovremeno tuži na gluhoću na koju nailazi u svojoj zemlji). Ovih nekolicina primjera nisu nikakvi izvanredni izuzeci iz pravila; ne, pravilo glasi: zemljopisno odstojanje odstranjuje posmatrača iz lokalnog konteksta i dozvoljava mu sagledati veliki kontekst svjetske literature, koji je jedini u stanju artikulirati estetsku vrijednost jednog romana, naime, one do sada nepoznate aspekte egzistencije o kojoj je roman i htio ponuditi poruke, kao i novinu

forme, za koju vjeruje da ju je pronašao. (...)

Želim li ovim kazati da se ne mora bezuvjetno znati njegov originalni jezik da bi se prosudilo o jednom romanu? Naravno, točno to hoću kazati! Gide nije govorio ruski, G. B. Shaw nije znao norveški, Sartre nije čitao Dos Passosa u originalu. Da su knjige Witolda Gombrowitza i Danila Kiša bile jedino ovisne o sudu onih koji su govorili poljski i srpskohrvatski, ne bi njihove radikalne estetske novine nikada ni bile otkrivene. (A profesori inozemne literature? Nije li njihova prirodna zadaća da studiraju djela u kontekstu svjetske literature? Beznadežno. Da bi dokazali svoju kompetentnost, kao eksperti, oni se očigledno identificiraju s malim nacionalnim kontekstom literatura, koje podučavaju. Oni se čine glasnogovornicima njihova mišljenja, sklonosti i predrasuda! Beznadežno: baš na inozemnim univerzitetima je umjetničko djelo ponajdublje zapleteno u njegovu zavičajnu provinciju.)

Provincijalizam velikih i malih nacija

Kako se definira provincijalizam? Kao nesposobnost (ili opiranje) da se vlastita kultura sagleda u velikom kontekstu. Postoje dvije vrste provincijalizma: onaj velikih nacija i provincijalizam malih nacija. Velike nacije suprotstavljaju se goetheovskoj ideji svjetske literature, jer im se vlastita literatura čini dovoljno bogatom, pa zašto bi se još trebali interesirati i za to što se drugdje piše. Kazimierz Brandys piše u svojim dnevnicima, u Parizu od 1985. do 1987. godine: “Francuski student ima veće šupljine u znanju o svjetskoj kulturi nego poljski student, ali Francuz to sebi može dozvoliti, jer njegova vlastita kultura sadrži više ili manje sveukupne aspekte, sveukupne mogućnosti i faze svjetskog razvitka”.

Male nacije su rezervirane prema velikom kontekstu iz posve obrnutih razloga: one imaju veliko poštovanje za svjetsku kulturu, pa, ipak, ona im se čini malčice stranom, kao nebo iznad njihovih glava, daleko i nedostižno, idealna realnost, s kojom njihove nacionalne literature imaju malo toga zajedničkog. Mala nacija je svojem književniku izoštrila uvjerenje da on pripada samo njoj. Usmjeriti pogled preko granice zemlje, naći se sa svojim kolegama u nadnacionalnoj oblasti umjetnosti, vrijedi kao uobraženost i prezrivo prema svojemu. A pošto se male nacije često nalaze u situacijama u kojima se radi o pukom preživljavanju, uspijeva im bez mnogo muke da ovakvo držanje uspostave kao moralno opravdano. (...)

Posjednička težnja nacije prema njenim umjetnicima ispoljava se kao terorizam malog konteksta, koji cijeli smisao jednog dijela svodi na ulogu koju ono igra u vlastitoj zemlji. Otvaram stari skript kursa kompozicije Vincent d'Indyja na Schola Cantorum u Parisu, na kojoj je početkom XX stoljeća obrazovana cijela generacija francuskih muzičara. Nešto se unutra odnosi i na Smetanu i Dvoržaka, naročito na dva Smetanina “Streichquartette”. Šta učimo? Jednu jedinu, u različitim formama više puta ponovljenu tvrdnju: ova muzika u “narodnosno-tradicionalnom stilu” je “inspirirana narodnim pjesmama i narodnim plesovima”. Inače

ništa? Ništa. Opće mjesto i besmisao. Opće mjesto, jer se tragovi narodnih pjesama nalaze svuda, kod Haydna, kod Chopina, kod Liszta, kod Brahmsa; besmisao, jer su upravo ova dva Smetanina "Streichquartette" ne uopćeno, nego intimno priznanje, napisano pod šokom jedne tragedije: Smetana je izgubio sluh, njegovi (sjajni) kvarteti su, kako je sam rekao, "umiranje muzike u glavi jednog ogluvjelog čovjeka". Kako je mogao Vincent d'Indy tako pogriješiti? Vrlo vjerojatno je da on nije poznao ovu muziku i da je samo ponovio šta je čuo. Njegov sud odgovara predstavi koju je češko društvo napravilo o ovoj dvojici kompozitora. Da bi njihovu slavu politički iskoristilo (kako bi se mogao pokazati ponos "prema neprijateljskom okruženju"), društvo je iz prikupljenih folklornih niti, nađenih u njihovoj muzici, istkalo nacionalnu zastavu i okačilo je iznad njihova djela. Svijet je prihvatio jednostavno ovu uljudnu (ili malicioznu) interpretaciju, koja mu je ponuđena.

A provincijalizam velikih? Definicija ostaje ista: nesposobnost (ili opiranje) da se vlastitu kulturu sagleda u velikom kontekstu. Prije nekoliko godina, pre samog kraja prošlog stoljeća, napravila je jedna pariska novina anketu među 30 ličnosti tadašnjeg intelektualnog establišmenta – novinarima, historičarima, sociolozima, izdavačima i brojnim književnicima. Svatko je trebao utvrditi redoslijed za njega najznačajnijih knjiga čitave francuske povijesti; nakon ovih 30 lista sa po 10 knjiga uspostavljena je, pak, lista najboljih stotinu knjiga; pa ako se pitanje ("koje su knjige učinile Francusku time što jeste?") moglo različito interpretirati, posredovani rezultat je prilično točna predstava o tome šta intelektualna francuska elita u današnje vrijeme smatra važnim u literaturi svoje zemlje.

Iz ovog natjecanja su proizašli kao pobijednici "Jadnici" Victora Hugoa. To će iznenaditi inozemnog književnika. S obzirom da ovu knjigu on nikada nije smatrao posebno važnom niti za sebe niti za povijest literature, shvatit će, međutim, odmah da francuska literatura koju on voli nije ona ista koja se voli u Francuskoj. Na 11. mjestu su se našli de Gaulleovi "Memoiren 1939-1942". Knjizi jednog državnika, vojnika teško da bi se moglo pridati ovakvo značenje izvan Francuske.

Ipak, nije to iritirajuće, nego činjenica da najveća, majstorska dijela dolaze tek potom. Rabelais se pominje na 14. mjestu. Rabelais poslije de Gaullea! A propos, čitam tekst jednog značajnog francuskog profesora u kojem objašnjava kako literaturi njegove zemlje nedostaje osnivač kao Dante u Italiji, Shakespeare u Engleskoj i tako dalje. Takvo što, Rabelais nema auru osnivača u očima ovoga stanovnika Seine. Pri tomu je Rabelais u očima gotovo svih velikih romansijera našeg vremena – uz Cervantesa – utemeljitelj jedne čitave umjetnosti – umjetnosti romana.

A roman XVIII i XIX stoljeća, taj ponos i dika Francuske? "Crveno i crno" na 24. mjestu; "Madame Bovary" na 25; "Germinal" na 32; "Ljudska komedija" tek na 34. mjestu (je li to moguće? "Ljudska komedija" bez koje je nezmysliva evropska literatura); "Opasne ljubavi" na 50. mjestu; "Bouvard i Pecuchet", jadnici,

našli se kao dva loša ucenika na posljednjem mjestu. A neki majstorski romani nisu ni među stotinu izabranih knjiga: "Kartause od Parme"; "Odgoj osjećanja"; "Jacques fatalista" (i stvarno se neusporediva originalnost ovog romana može cijeliti samo u velikom kontekstu svjetske literature).

A XX stoljeće? "U potrazi za izgubljenim vremenom" na sedmom mjestu. Camusov "Stranac" na 22. I još. Gotovo ništa. Gotovo ništa od onoga što se zove moderna literatura, ništa od moderne poezije. Kao da se francuski neizmjerljivi utjecaj na modernu umjetnost nije nikada ni desio. Kao da, primjerice, Apollinaire (koji nedostaje na ovoj listi) nije inspirirao čitavu epohu evropskog pjesništva!

Još je veće iznenađenje što nedostaju Becket i Ionesco. Koliko je dramatičara prošloga stoljeća imalo njihovu snagu, njihovu izražajnost? Jedan? Dva? Više ne. Podsjećanje: emancipacija kulturnog života u komunističkoj Čehoslovačkoj povezana je sa jednim, početkom šezdesetih godina nastalim, malim teatrom. U njemu sam po prvi put vidio jedan Ionescov komad i bilo je nezaboravno; eksplozija fantazije, proboj bezrespektabilnog duha. Često sam govorio već kako je praško proljeće započelo osam godina prije 1968. godine sa inscenacijom Ionescovih komada u malom teatru Nazabradli.

Moglo bi mi se prigovoriti, ovdje citirani redoslijed manje svjedoči o provincijalizmu, a više o novijoj intelektualnoj tendenciji, po kojoj estetski kriteriji imaju sve manju težinu: oni koji su glasali za "Jadnike" nisu mislili na značenje ove knjige u povijesti romana, nego na njen enormni društveni eho u Francuskoj. To je očigledno, ali to samo dokazuje da ravnodušnost prema estetskoj vrijednosti neminovno vraća kulturu u provincijalnost. Francuska nije samo zemlja u kojoj žive Francuzi, ona je, također, zemlja na koju se drugi ugledaju i njome se inspiriraju. A stranac ocjenjuje izvan njegove zemlje nastale knjige upravo po (estetskim, filozofskim) vrijednostima. Pravilo se još jednom potvrđuje: ove vrijednosti se iz kuta malog konteksta jedva mogu spoznati, a to i jeste ponosni mali kontekst jedne velike nacije.

Neiskorijenivi mit o "slavenskom svijetu"

Sedamdesetih godina sam napustio svoju domovinu i otišao u Francusku, gdje sam iznenađen morao otkriti da sam bio "emigrant iz istočne Evrope". Za Francuze je moja domovina činjenično pripadala evropskom Orijentu. Žurio sam da posvuda objasnim stvarni skandal naše situacije: opljačkanog nacionalnog suvereniteta nismo bili samo anektirani od strane jedne druge zemlje, nego od jednog drugog svijeta, svijeta evropskog istoka, koji - ukorijenjen u antičku prošlost Bizanta - posjeduje svoju vlastitu historijsku problematiku, svoje vlastito arhitektonsko lice, svoju vlastitu religiju (otrodoksnu), svoj alfabet (iz grčkog pisma proizašlu ćirilicu) i, također, svoj vlastiti komunizam (šta bi bio srednjoevropski komunizam bez ruske vladavine, to nitko ne zna i neće

nikad ni znati, ali ni u kojem slučaju ne bi imao sličnosti s onim u kojem smo živjeli.).

Malo po malo shvatao sam da sam došao iz *“far away country of which we know little”*. Ljudi oko mene su pridavali politici veliko značenje, ali su imali oskudna zemljopisna znanja: na nas su gledali kao na one koji su “komunizirani”, a ne “anektirani”. Uostalom, ne pripadaju li Česi i od ranije istom “slavensko svijetu” kao i Rusi? Objašnjavao sam kako postoji, doduše, lingvističko jedinstvo slavenskih nacija, ali da ne postoji slavenska kultura, niti, pak, slavenski svijet. Povijest Čeha, jednako kao i Poljaka, Slovaka, Hrvata ili Slovenaca (naravno i Mađara, koji, čak, nisu ni Slaveni) je čisto zapadna: gotika, renesansa, barok, bliski kontakt s germanskim svijetom, borba katolicizma i reformacije. Sve to nema ništa zajedničko s Rusijom. (...) Uzaludna muka: ideja o jednom “slavenskom svijetu” ostaje neiskorijenjivo opće mjesto u historiografiji svijeta. (...)

Tragedija Centralne Evrope

Između globalnog velikog konteksta i nacionalnog malog konteksta može se zamisliti jedan stupanj, nazovimo ga srednji kontekst. Između Švedske i ostatka svijeta je ovaj stupanj Skandinavija. Za Kolumbiju - Latinska Amerika. A za Mađarsku, za Poljsku? U emigraciji sam pokušavao formulirati odgovor na ovo pitanje, koga dobro obuhvata naslov jednog moga tadašnjeg časopisnog teksta: “Kidnapirani Zapad ili tragedija Centralne Evrope”.

Centralna Evropa. Šta je ona, ustvari? Sveukupnost malih nacija, koje leže između dvije sile – Rusije i Njemačke. Istočni rub Zapada. Dobro, ali o kojim se nacijama radi? Pripadaju li i tri baltičke zemlje tome? A Rumunjska, od ortodoksne crkve vučena u pravcu Istoka, a od njenog romanskog jezika u pravcu Zapada? A Austrija, koja je dugo vremena oblikovala politički centar ove cijeline? Austrijski književnici se istražuju isključivo u njemačkom kontekstu i ne bi se radovali (ni ja na njihovom mjestu) da se vide raspoređenim u onom mnogojezičkom metežu, koji se zove Centralna Evropa. Uostalom, jesu li sve ove nacije iskazale jasnu, trajnu volju da oblikuju zajedničku cjelinu? Ni u kojem slučaju. Nekoliko stoljeća pripadao je najveći dio njih jednoj velikoj državi – Habsburškom carstvu, iz koga su, pak, na kraju svi samo još htjeli pobjeći.

Sve ove primjedbe relativiziraju punoću pojma Centralna Evropa, dokazuju, pak, njegov neodređeni, približavajući karakter, te ga pojašnjavaju istovremeno. Je li istinito da se granice Centralne Evrope i ne mogu nikada točno i za trajno povući? Bez sumnje! Ove nacije nisu bile nikada gospodari svojih sudbina ili svojih granica. One su rijetko bile subjekat, a gotovo uvijek objekat povijesti. Njihovo je jedinstvo bilo nenamjeravano. One nisu bile jedne drugima bliske svojom voljom ili simpatijom, ili zbog jezičkih orodnosti, nego na temelju sličnih iskustava, na temelju zajedničkih historijskih situacija, koje su ih dovodile u različitim vremenima u različite konstelacije unutar pokretljivih,

nikada konačnih granica.

Centralna Evropa se ne da reducirati na (i od mene korišten pojam) “Srednju Evropu” (“Mitteleuropa”), kako je rado zovu oni koji je samo poznaju sa bečkih prozora; Centralna Evropa je policentrična i pojavljuje se gledana iz Varšave, Budimpešte ili iz Zagreba, uvijek u drugom svijetlu. Ali, jednako iz koje perspektive gledana, uvijek se probija zajednička povijest; sa češkog prozora gledano vidim u XIV stoljeću prvi centralnoevropski univerzitet u Pragu; u XV stoljeću vidim revoluciju Jana Husa, koja najavljuje reformaciju; u XVI stoljeću vidim Habsburško carstvo koje se konstituiralo malo po malo iz Böhmen, Mađarske i Austrije; vidim ratove, koji su dva stoljeća branili Zapad od turske invazije; vidim protureformaciju s procvatom barokne umjetnosti, koja čitavoj ogromnoj oblasti, sve do zemalja na Baltiku, otiskuje arhitektonsku ujednačenost.

U XIX stoljeću je uzeo maha patriotizam kod svih ovih naroda, koji su odbili da se izjednačavaju do neprepoznatljivosti, što znači da su odbili da se ponjemče. Unatoč njihovoj povlaštenoj poziciji u carstvu nisu niti sami Austrijanci mogli odoljeti izboru između njihovog austrijskog identiteta i pripadnosti velikom njemačkom entitetu, u kojem bi ih nestalo. (...)

U XX stoljeću, nakon Prvog svjetskog rata, je iz ruina Habsburškog carstva nastalo više nezavisnih država, a sve, izuzev Austrije, su se 30 godina poslije ponovo našle zajedno pod ruskom vladavinom: to je bila nova situacija, kakve nije bilo nikada do tada u čitavoj centralnoevropskoj povijesti! Uslijedio je dugi period antisovjetskih ustanaka, u Poljskoj, s mnogo krvoprolića u Mađarskoj, potom u Čehoslovačkoj i ponovo, ustrajan i snažan ustanak u Poljskoj; ne vidim ništa više vrijednije divljenja u Evropi druge polovice XX stoljeća od ovoga zlatnog lanca revolta, koji su tijekom četiri decenije i minirali Carstvo Istoka, učinivši ga nesposobnim za upravljanje i nagovijestivši skorašnji kraj njegove vladavine. (...)

Već kroz samu svoju definiciju je koncept Centralne Evrope demaskirao jaltsku laž, tu piljarsku nagodbu trojice ratnih pobjednika, koji su tisuću godina staru granicu između Istoka i Zapada Evrope pomjerali za više stotina kilometara u pravcu Zapada.

Preveo i priredio: Mile Lasić

Kikinda: Tupa sila

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

“Jedan je prozor ostao otvoren,
jednoga od nas ovde više nema...”
(mađarska narodna pesma)

Da li da, s obzirom na neizbežnu sezonu praznika, kažemo “dragi gosti, svakako dođite”, ili, možda, “dragi gosti, ne dolazite, nikako ne dolazite, neće vam se dopasti ono što je od Kikinde postalo”? Goran Lepar (40), Kikindanin, radnik Metanolsko-sirćetnog kompleksa, brutalno je ubijen jedne večeri krajem novembra. Da, večeri: nije bilo ni 22 sata, još omladina nije krenula u pripreme za večernji izlazak, kad je Goranovo telo nađeno, nedaleko od autobuske stanice u Kikindi, sasvim blizu centra, gde je ulično osvetljenje sasvim dobro, a ima i prolaznika. Pronašle su ga dve prolaznice, videvši da neko leži u jarku, zakucale na vrata najbliže kuće, stanovnica kuće je odmah zvala hitnu pomoć, hitna pomoć je došla, odnela u bolnicu povređenog čoveka, koji je još davao znake života, ekipa Zdravstvenog centra ga je odmah operisala, ali, spasa mu nije bilo. Njegova rebra, jetra, svi unutrašnji organi, bili su jednostavno pokidani – sad, da li udarcem, ili sa mnogo udaraca, ili ga je oborilo vozilo, ko bi znao, jer sad se pričaju najrazličitije verzije. Lepar je nađen lepo odeven, jer se vraćao sa slavlja kod prijatelja; čak mu odeća, tvrde bolje obavešteni, nije bila isprljana niti pocepana; imao je kod sebe, prema naknadnim izveštajima, mobilni telefon, i novčanik, koji kasnije nisu nađeni, opet tvrde sveznajući, i otišao je u lokal u koji je i inače odlazio, ne previše redovno, gde je popio piće, platio i otišao. Dalje se ne zna šta mu se desilo; koga je sreo, ko ga je napao, ko ga je ubio – pokazaće, nadamo se, istraga. Dežurni hirurk izjavio je ono što je kasnije (istim rečima) potvrdila i obdukcija: da je Gorana Leparu ubila – tupa sila.

Nimalo ne sumnjamo da je bila vrlo tupa. I vrlo ubitačna. Poznavala sam Gorana Leparu iz vremena kad je bio dete. Portir iz jedne firme u blizini mesta gde se sve zbilo video je (sad se priča) ceo događaj – ali nije se umešao, nije ni pozvao policiju, nego je, izgleda, tek kasnije, u istrazi, rekao šta je bilo. Da je samo viknuo, da je izišao iz čuvarske kuće. . . ali, kasno

je za sva “da je” i “kad bi”. I još slučaj ubijanja Gorana Leparu nije ni izdaleka priveden kraju, a usledilo je prebijanje Saše Talijanova (30) i Dalibora Kovačevića (28), srećom bez smrtnog ishoda. Ni to se još nije ni ohladilo, a 3. decembra takođe je, na ulici, u sred bela dana, posle 15 sati, svirepo pretučen Dragan Đurić, koji je na biciklu nosio svog sina iz vrtića. Na putu kući, isprečila im se grupa – izgleda – mladih ljudi, i Đurić im je rekao da se pomere, “pa vidite da vozim dete”. Posle toga su ga napali – i prebili. A dete, dečaka predškolskog uzrasta, bacili su, zajedno sa biciklom, na tle, gde je dete vrištalo gledajući kako mu udaraju oca, i ne mogavši da se ispetlja iz onih kaiša oko dečjeg sedišta. Đurić je inače dijalizni bolesnik i dijabetičar. Od svih koji su videli *incident*, jedna sugrađanka je pozvala nadležne, telefonom, iz svoje kuće, baš preko puta od mesta gde su čoveka prebijali, a detetu naneli traume za ceo život.

Istraga je u toku.

Navodno su već iste noći prebijeni jedan taksista, koji je povezao trojicu klijenata, i momak i devojka koji su se zajedno vraćali kući, kroz kraj grada koji Kikindani zovu Mikronaselje, i koje je dobro osvetljeno, i tu je koncentracija novih zgrada sa mnogo stanova. Nekad sam živela u Mikronaselju, i mislila da dosadnijeg mesta na svetu nema. A sada? Hoćemo li početi da se međusobno koljemo zubima i noktima, za slučaj da nemamo oružja? Zar smo toliko otišli *di ne treba*? Dragi gosti, ne dolazite, može svašta da vam se desi, stara mala Kikinda je postala jako opasna varoš. A nestali iz Banatskog Aranđelova, malog mesta u opštini Novi Kneževac, Imre Kovač (67) i Katarina Uverić (72) nađeni su – u delovima, u dubrištu jednog od svojih suseda. Meštani Banatskog Aranđelova nedeljama su se, posle iznenadnog nestanka svojih suseljana, zaključavali, i mestom je vladao opšti strah, jer je u kući jednog od nestalih nađen – još neohlađen ručak! Strah se nadvio nad naša mala severnobanatska zlomračja, i polako postaje *opšte mesto*. I ko to namerno – suviše je koincidencije, tako da nema sumnje da je u pitanju *namera*, a ne loša sreća, osim loše sreće onih koji su podlegli *tupoj sili* – izaziva toliko straha u neveselim i propalim malim sredinama, gde stanovništvo nije bilo osobito poverljivo *ni prema kome* ni u ekonomski najboljim vremenima? Ko unapred – jer istraga, ako je i završena, njeni rezultati još nisu saopšteni – za sve optužuje Rome, neku još neidentifikovanu “sektu”, duševne bolesnike, ili mlade ljude? Svakako nijedna od ovih optužbi nije izrečena javno, nije nigde napisana niti objavljena, ali, širi se “proverenim kanalima”, od sagovornika do sagovornika, “svi znaju”, i ljudi, čak i oni koji sebe ne smatraju osobito velikim kukavicama, počinju da bivaju “oprezniji”, to jest, da se zatvaraju prema svima iz okoline još više nego što je bilo uobičajeno za Kikindane. Navodno, prema ovim pričama, mladi su najopasniji, najnasilniji, pa u Kikindi ima sve više sredovečnih i starijih, koji ne smeju ni po danu da prođu pored grupe mladih sugrađana, koji, recimo, idu u grupi samo zato što

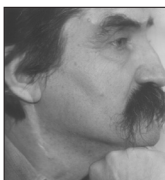
se vraćaju iz škole. Sve više sredovečnih i starijih ne sme da ode u kupovinu, u strahu da će ih mladi usput napasti, opljačkati, ko zna šta. S druge strane, mnogi mladi su dobili zabranu izlaska: roditelji ih ne puštaju uveče iz kuće, da ih neko ne bi napao ili opljačkao. *Kod nas u Kikindi* otimanje mobilnih telefona je odavno uobičajeno, stoga srednjoškolci koji imaju dobar mobilni telefon isti ne nose u školu niti u grad, jer mogu da ostanu bez njega.

A ko jedini ima koristi od ovakve atmosfere straha u gradu? Svakako ne oni koji se zalažu za prava i slobode građana, niti NVO koje promovišu toleranciju, upoznavanje drugih i širenje granica. Imaju koristi institucije, koje će, na ime pojačane *prestravljenosti* građana, moći da traže veća ovlašćenja i veći budžet – baš im trebaju nova kola, novi kompjuteri, veće plate i više radnih mesta za rođake, jer, kako inače da se bore protiv tako opasnog kriminala. Ima koristi lokalna vlast (SRS sa nešto malo udela još nekoliko crno-crnih stranaka), jer može da se ponaša kao garant sigurnosti građana, i da im nesmetano obećava da će ih zaštititi. Evo, jedna lekarka (članica SRS i rođena sestra dr Branislava Blažića, SRS predsednika opštine), iz nerazumljivih razloga jako zainteresovana za prevenciju zavisnosti (što joj nije u opisu radnog mesta), predložila je čak da se sprovede testiranje *sve dece* u kikindskim srednjim školama na drogu, ako roditelji odobre, sve u ime sigurnosti i zaštite. Roditelji naravno nisu odobrili – valjda nismo blesavi, da neko izvodi eksperimente na našoj deci, i još to da mu dozvolimo, kao da nisu dovoljni svi eksperimenti koji su izvođeni *na nama!* Radikali zauzvrat sve čine da se *umile* što većem broju glasača: čak je i predsednik opštine finansijski podržao proslavu 3. decembra, svetskog dana osoba s invaliditetom, po prvi put za svog četvorogodišnjeg mandata, nema sumnje da se bliže izbori. Predsednik je pristao na sve zahteve organizacija ljudi s invaliditetom, koje tokom ove četiri godine nije pristao ni da primi, a kamoli saslušati. Zašto i ne bi – možda uskoro neće više ni biti na tom položaju, pa će mu biti potpuno svejedno šta je obećao, jer će s tim problemima imati da se *bakće* neko sasvim drugi. Kao i sa svim ostalim problemima. Mi sada imamo u Kikindi problem – fizičkog opstanka. Koliko možemo da računamo da će proći do sledećeg ubistva, napada, nasilja? Grad je po danu pun policije, pozornici patroliraju centrom, što pešice, što kolima; ali strah ne jenjava. Za sada se nijedna politička stranka nije oglasila nekim saopštenjem povodom pogibije jednog od sugrađana niti povodom premlaćivanja drugih sugrađana. Možda će saopštenja učestati kad počne predizborna kampanja.

Kad se suočimo s činjenicom da je neko zauvek nestao iz našeg okruženja, onda sve ostalo izgleda tako banalno, i tako rešivo. Međutim, vreme prolazi, a ništa se ne rešava. Imena nasilnika, ubica, onih koji su vozeći prebrzo osakatili ili ubili čoveka nekako ostaju nepoznata, dok su imena na partama itekako poznata. I već sutra ili danas može na njima osvanuti

još neko poznato ime. A gde je zaštita ljudi? Ima li, možda, nekog ko je plaćen da o sigurnosti sugrađana vodi računa, da nešto preduzme? Letos je Kikinda bila predmet ismejavanja u mnogim dnevnim medijima, jer *nam* je, u kanalu u sistemu Dunav -Tisa - Dunav, nedaleko od grada, nedeljama ležala uginula krava, i *niko nije bio nadležan* da to ukloni iz kanala! Posle se vodila polemika, da li je uginula životinja od 600 kila bila krava ili bik (?!?), i nije ni utvrđeno čija je krivica bila što leš nije uklonjen. Sada se mediji oglašavaju s respektom kad pominju Kikindu: postali smo *zdravo opasno mesto*, iz koga svakog časa može da stigne ekskluzivna vest o novom ubistvu ili nasilju.

“Bio jednom u Kikindi, još davnih osamdesetih, jedan surov momak, koji je radio kao izbacivač na ulazu u kikindski kulturni klub ‘Delfin’. Kad je u disko pokušala da uđe grupa devojaka iz obližnjeg sela, on ih je zaustavio, jer je jedna od njih imala na vratu – krstić. Otrgnuo joj je krstić sa lančićem s vrata, i bacio ga u Jezero. Samo osam godina kasnije, isti lik, samo iskićen sa nekoliko krstova, brojanica i ostalog dekora, *klaio* je po slavonskom ratištu, barem tako se sam hvalio; ja nikad nisam bio ni na kakvom ratištu, pa ne znam. I sad da tom čoveku kažeš da je u svoje vreme bacio krst u Jezero – možda bi te ubio na mestu! Pre je mrzeo krst, sad mrzi one koji ga ne nose: koliko da bude jasno da nije stvar u krstu, nego u mržnji, koja je uvek ista. Mržnje nikad ne *fali*”, kaže rezignirano bivši kikindski roker i dugogodišnji mirovni aktivista. Da, od svega i posle svega, još je mržnja ostala u neizmenjenom obliku, i samo čeka priliku da se ispolji i pokaže. Možda dođe do toga povodom događaja na Kosovu, koga većina Kikindana u životu ni videla nije, osim u tv-programu. Jer, lelekanje o Kosovu, uz dalje promocije književnih remek nedela aktuelnog predsednika SRS, ne prestaje ni u mirnoj Kikindi. Čuje se mnogo glasnije od apela za zaštitu *nas odavde*. O tom problemu niko ni da zine: kao da se ništa nije dogodilo. Ko ubijen? Ko prebijen? Ko koga pozvao na odgovornost? Niko – nikoga. Grad je uredno – još 20. novembra! – okićen onim svetlucavim stvarčicama koje se stavljaju na ulice za Novu godinu, i to blista li blista, kao da je sve u redu, i svi se i dalje prave da nam nije ništa... nije ništa. ■■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Teškoće

To bi mogao da bude naslov ovog broja u ovom ciklusu “umesto eseja” u ovom broju pretežno političkog magazina, a svako od vas zna da politika i političko nije esej, nego upravo ovo “umesto eseja”, ovo zagonetno “umesto eseja”, veoma zagonetno. O kakvim teškoćama je reč? Slika prva. Olga i ja vraćamo se od lekara. Autobus gradskog prevoza broj četrdeset i tri, prepun “ugojenih” ljudi, jer zbog hladnoće ljudi iznenada zbog odeće postaju “debeli”, naročito ako su stari ili siromašni, ili i jedno i drugo, što je najčešće slučaj, ako je to slučaj, a jeste. U prepunom autobusu mali Rom, veoma mali, počinje da peva ili da se dere, dere ili peva, svejedno. Ljudi se okreću. Njegova “arija” traje kratko, zatim skida kapu očekujući nagradu za svoju predstavu, ili tako nekako. U prvi mah sam upotrebio, ili mislio da upotrebim reč “bakšiš”, ali ona je neodgovarajuća, iako je i prostor autobusa javni prostor kao i kafana ili kafina, koja je manja od kafane. Poneko ubaci neki sitniš. Dete izlazi na istoj stanici; betonska ograda i dubre, autobus skreće prema Kotežu. Sunčana subota oko podne, ili tako nekako. Ja nisam novinar niti je ovaj događaj žurnalistička priča. Pitam dečaka kako se zove. Milan, odgovara Milan. Koliko imaš godina? Deset, kaže on. Niskog je rasta. Ideš li u školu? Idem, odgovara. Pomazim ga po glavi ili kapi svejedno. Gde stanuješ? U Mirjevu, odgovara dečak. Stvarno sam zatečen. zašto onda ideš u Borču? Radi se! odgovara samouvereno veliki Rom, Rom kažu znači čovek.

Nisam patetičan. Mali dečak održao je lekciju, odraslom i bolesnom čoveku, na pragu starosti, lekciju iz života ili umesto eseja. Čoveku koji se “usrao od straha”. Ovo “usrao od straha”, ustvari, “usrao sam se od straha” su reči mog prijatelja kome se dogodilo isto, ili nešto slično posle operacije na srcu. U prvoj verziji sam dalje pisao o svom strahu, u ovoj odustajem od toga i kažem, sada doista patetično, plakaću sutra. Pored toga, nastojim koliko mogu, da vas oslobodim svojih privatnih teškoća, uostalom svi mi plaćemo ako plaćemo ili smejemo, ako se smejemo. Hoću da kažem da sam promenio temu, kao da želim ili nastojim da promenim život, pošto je pisanje uvek i terapija, kao što je u jednom od razgovora rekao Danilo Kiš, čiji su razgovori prvi put sakupljeni u petnaestoj knjizi njegovih sabranih dela koju je priredila Mirjana Miočinović pod naslovom “Gorki talog iskustva”. Ne znam da li je to bio Kišov naslov a možda i jeste: “gorki talog iskustva”. Jer, doista ima nešto gorko kao

talog ovih razgovora, nešto veoma ozbiljno i teško. Teškoće, kao što sam rekao. Možda i živo, realistično i istovremeno formalno i uobličavajuće, pošto su Kiša optuživali za formalizam. Nisam odviše čitao njegove romane, a trebalo je, jer je on odbijao da izmišlja. Vi ovde vidite kako se slažu ova dva-tri principa: realizam, forma i ironija, kao naša jedina zaštita pred užasom egzistencije, kao što je rekao, ili napisao Danilo Kiš. Kao čitalac bio sam iznenađen težinom Kišovog životnog iskustva. Od detinjstva. Eto, to sam hteo da pitam. Koja je uloga “dela” u tim životnim teškoćama, pomaže li pisanje; knjige ipak nečemu služe, kaže Kiš, ponavljajući Sartra. Zato je njegov stav prema pisanju i delu tako izbiljan: “... čuvajte se, mladi prijatelju, pisaca koji ne znaju šta su napisali, i zašto su to napisali...” Moram da priznam da mi je ta izjava ili njen deo, u prvi mah, zvučala neprihvatljivo. Ali, sada pošto sam odmakao u čitanju ovih Kišovih razgovora, ona dobija drugi, neprepotentan smisao. Pisanje je možda nojeva barka, pošto je svaki život, pa i život pisca teškoća, ili užas, teret i teškoća, makar pisac bio i Nabokov, ili Žak Derida. Ako je delo ovo barka, ili pojas za spasavanje; malo je vedrine u ovom svetu, život je ozbiljan posao, kako bi onda pisanje moglo da bude nešto neozbiljno. Kao što sam se nedavno izjasnio o “ozbiljnosti same filozofije” u jednom eseju, insistirajući na ovoj distanci i znacima navoda. Čak sam napisao da nikada nisam uzimao za “ozbiljno” sebe kao filozofa, ja, postfilozof. Ali i Kiš je to znao. I on ovde govori o tome da je vreme filozofema prošlo, da je tzv. “Gutenbergova galaksija” na umoru, a da niko ko piše nije stigao do zvezda. Da nas umetnost uči sumnji. Da je “Peščanik” savršena pukotina. Da želi da kaže neke stvari o današnjem ljudskom senzibilitetu i traži kategorički imperativ slobode u mehanizmu u kome nema slučaja i slobode. Ali, da nije od onih ko suviše veruje svojim teorijama i završava u buncanju. Ko je lud a ko lucidan, dokument ili rekonstrukcija jedne strukture, pisac je čovek koji razmišlja o formi...

Kako onda ne biti ozbiljan? Možda je njegov cilj bio “Kabala”, knjiga o kojoj je Borhes zapisao: “Knjiga u kojoj nema mesta slučaju, mehanizam s beskonačnim brojem planova, s nepogrešivim varijacijama, s višeslojnim posvetljenjem, čije nam otkrivanje predstoji, knjiga, dakle, koja se da ispitivati do apsurda, do numeričkog beskraj...” To je ogroman zahtev, ova knjiga koja miri nužnost, mehanizam i slobodu. To je zaista ozbiljno. Dakle, gutenberskova galaksija nije zapravo nikada ljudski, ni božanski zasijala. To kaže Kiš. Učinak literature je nevidljiv, neproračunljiv, dalekosežan i ništavan istovremeno. Velika izdaja književnika i fariseja... To dovodi do tragičnih nesporazuma. Literatura je pak nešto drugo; ona je sloboda po sebi, kategorija duha koji u kompleksu civilizacije i kulture ima prvorazrednu ulogu kao kategorički imperativ slobode. Za literaturu sasvim dovoljno, za pojedinca koji traži učinak, i lovi neposredni utisak literarnog dela, sasvim nedovoljno. Da bi se pisalo treba živeti od iluzija. Verujem *guia absurdum est. Credo guia absurdum est*. To je rekao Kiš koji i sumnja i veruje istovremeno, piše i čuti. ■■

Par lepih reči za Havijera Klementea

PIŠE: IVAN MRĐEN

Način na koji se ovdašnja, ne samo sportska javnost oprostila od selektora fudbalske reprezentacije Srbije Havijera Klementea više govori o sredini u kojoj se obreo ovaj stručnjak evropskog formata, nego o njemu, njegovom radu i rezultatima.

Prvo da objasnim ovo „evropskog formata“: Havijer Klemente Lazaro (Javier Clemente Lazaro), rođen 12. marta 1950. godine u Barakaldu (Baskija), kao igrač je za Atletik Bilbao odigrao 47 utakmica u španskom prvenstvu i u periodu od 1968. do 1971. godine postigao šest golova. Bio je član Atletika kad je osvojio „Kopa del Generalísimo“ 1968. godine (danas „Kopa del Reja“). Igračka karijera mu je prerano prekinuta zbog povrede. Kao prvi trener, u tri navrata je vodio Atletik Bilbao (prvi put pre 26 godina, kad je u dve sezone zaredom osvojio prvenstvo i duplu krunu), a sedeo je i na klupi Espanjola (dva puta), Atletiko Madrida, Betisa, Real Sosijedada, Tenerifa i Olimpika iz Marselja. Selektor Španije bio je od 1992. do 1998. godine, a u periodu od septembra 1994. do januara 1998. ostvario je sa „Crvenom furijom“ skor od 31 utakmice bez poraza.

Sve je to bilo isticano kao dovoljan razlog da Havijer Klemente 21. jula 2006. godine postane prvi selektor reprezentacije Srbije i ujedno prvi stranac na toj funkciji u istoriji srpskog fudbala. Na klupi Srbije je debitovao 16. avgusta iste godine u pobedi 3:1 u gostima protiv reprezentacije Češke. Ostalo je „istorija bolesti“: Srbija je kvalifikacije za Evropsko fudbalsko prvenstvo 2008. godine završila na trećem mestu u grupi, nakon iznenađujuće loših rezultata protiv objektivno slabijih suparnika, pa je Fudbalski savez Srbije 6. decembra 2007. godine raskinuo ugovor sa Klementeom.

Uz rizik svrstavanja u „nervozni deo javnosti“ koji i dalje tvrdi da je Klemente odličan trener, te da bi, upravo zbog toga, valjalo da nastavi svoju misiju, malo više pažnje treba posvetiti komentarima dobrog dela više nego nervoznih propagandista u sportskim listovima, redakcijama i rubrikama, koji sada ističu da je potpuno nebitno to kakav je Klemente (bio) trener. Kao osnovna „matrica“ takvog načina razmišljanja veoma dobro može da posluži tekst Miloša Šaranovića, postavljen krajem novembra na njegovom blogu na B92:

„Treneri imaju iza sebe rezultat ili ga nemaju, ‘stvaraju igrače’, ‘postavljaju sistem igre’ ili se na neki drugi fudbalski način izraze. I onda se kaže da su dobri i uspešni, relativno dobri i uspešni ili neuspešni. Rezultata nema, jedna pobeda i pet remija u duelima sa Portugalijom, Poljskom i Finskom, pristojan učinak, još dva puta tri boda sa Azerbejdžancima, četiri u duelima

sa Jermenima, po tri sa selekcijama Kazahstana i Belgije. Nije to malo, nije sramno, šest pobeda, šest nerešenih, dva poraza, treće mesto u grupi. Klemente nije doveden da bi bio solidan treći u grupi nego da bi reprezentacija Srbije igrala na Evropskom prvenstvu 2008. godine i taj posao nije obavio!”

Svako vraćanje priče na početak računa na ovdašnje kratko pamćenje („dugo dva tv-dnevnika“, kako se govorilo u vreme Slobodana Miloševića), jer se kao „nulta tačka“ uzima euforično raspoloženje iz perioda početnih uspeha „crvenih orlova“ pod rukovodstvom „Malog Napoleona“ (što je, inače, Klementeov nadimak u Španiji), a ne tužna priča koju je ovdašnji fudbal (istina, pod firmom reprezentacije Srbije i Crne Gore) ispričao na Svetskom šampionatu u Nemačkoj samo dva i po meseca pre toga. Ta blamaža, i po rezultatima (Holandija 0:1, Argentina 0:6, Obala Slonovače 2:3), i po igri, i po ponašanju selektora Ilije Petkovića i većine njegovih „zvezda“ – mogla je da se „zatrpa“ samo potpuno novom pričom, koja će da podgreje iluziju u sopstvenoj veličini. Zato se tih dana više govorilo o novom selektoru, novim dresovima i novoj himni (koju, uzgred, i dalje ne pevaju reprezentativci Srbije), nego o novoj selekciji, novom pristupu igri i obavezama, novom shvatanju protivnika...

Tome je, ruku na srce, dosta kumovao i sam „Mali Napoleon“, koji je dozvolio da predugo traje period uzajamnog deljenja komplimenata između njega i samoproklamovanog „sukcesorskog“ establišmenta srpskog fudbala, na čelu sa, najblaže rečeno, spornim predsednikom Zvezdanom Terzićem. „U Terzićevoj ponudi prepoznao sam sve što jedan trener može da poželi: ambicije, mlad tim i dobru atmosferu za rad“ – ponavljao je Klemente po medijima, sve negde do kraja proleća ove godine. Porazi od za bolji plasman nezainteresovane selekcije Belgije i za istorijski uspeh napaljene reprezentacije Kazahstana, koji su praktično eliminisali Srbiju iz evropske elite, došli su kasnije, a sa njima i prve sumnje u sva tri „stuba“ početne priče. Odjednom je isplivalo na površinu da nisu svi u fudbalskoj organizaciji podjednako zainteresovani da Terzićeva garnitura ostvari svoje ambicije, podmlađivanje reprezentacije je tretirano kao „prirodan“ a ne kao „osmišljen“ proces, a o „dobroj atmosferi za rad“ više nisu govorili ni najveći čankolisci.

U tom smislu posebno je ilustrativan ovaj Šaranovićev citat: „Branislav Ivanović, Miloš Krasić, Antonio Rukavina, Vladimir Stojković, Boško Janković, Duško Tošić, Milan Smiljanić, Zoran Tošić... nije njih Klemente smislio nego oni imaju po 22 ili 23 godine, naigrali su se za mladu reprezentaciju i neki drugi ljudi su ih doveli do ‘A’ tima. Klemente ih je pozvao jer su se Savo Milošević, Dragoslav Jevrić i Predrag Đorđević povukli, jer Saša Ilić i Zvonimir Vukić muku muče u svojim klubovima, a sa Matejom Kežmanom su se neki (pre)uticajni ljudi posvađali. Nije Klemente vizionar i spasilac nego je sklopio reprezentaciju od igrača koje ima. Iste bi, uglavnom, zvao i svaki drugi trener.”

Kad se tako postave stvari, onda sledi i logičan

(Šaranovićev) zaključak da je „glupo tvrditi da nas je Klemente udaljio od evropskog vrha kojem pripadamo, jer nije tako“. „Mi nismo deo vrha, mi smo isto što i Bugari, Turci, Norvežani, Ukrajinci ili Rumuni. Prevedeno na nivo nacionalnih takmičenja, dobri drugoligaši, neredovni prvoligaši, polufinalisti Kupa jednom u dvadesetak godina, povremeni učesnici Kupa UEFA, svejedno. Ništa više od toga. Krivi smo, dakle, i sami, što uporno verujemo u to da smo najbolji i da je sramota kad to ne može da se pokaže na terenu. Ne može da se pokaže, jer tako nije” – piše Šaranović.

Razmišljanja u sličnom tonu mogla su se još tu i tamo čuti ili pročitati, da bi početkom decembra počela gotovo orkestrirana kampanja sa dve osnovne intonacije: „Mali Napoleon je kriv za sve, ko umesto njega“. Na taj način se, ustvari, pod tepih gurao drugi, daleko značajniji problem, odgovornost. U pravu je Miloš Šaranović (ali zato i prilično usamljen) kad kaže: „Klemente nije došao sam, sa puškom u ruci, i zauzeo mesto selektora. Razmišljalo se, tražio se pravi čovek i, očigledno, nije nađen. Zbog čega i pod kakvim okolnostima morao bi da odgovori predsednik Saveza, Terzić. Samo da kaže o čemu je razmišljao, šta je od Klementea tražio, sa kim se konsultovao i kako mu se čini ishod akcije. Da kaže da je zadovoljan i objasni zbog čega ili da kaže da je pogrešio. I objasni šta je sledeći korak, koji su kriterijum za izbor selektora i koji se cilj pred njega postavlja.”

Pošto se ništa od toga nije dogodilo, novoizabrani selektor Miroslav Đukić je, a da ni sam toga nije svestan, već zakoračio na Klementovu stazu. Čitamo ovih dana o njegovim igračkim i trenerskim uspesima, govori se o njegovim zaslugama za „smenu generacija“, podiže se „ukupna atmosfera“ oko reprezentacije, tako što se unapred otpisuju naši konkurenti u kvalifikacijama za predstojeće Svetsko prvenstvo 2010. godine u Južnoj Africi (podsmevamo se Farskim Ostrvima, Austriji i Litvaniji, sa Rumunima se uzdamo u tradiciju, a sa Francuzima u inat)... Kad se tako raspali mašta, ko uopšte sme i da zucne da je Klemente neosporno bio i bolji stručnjak, i veći autoritet od Đukića ili da uopšte pomisli da je ova praznična atmosfera možda i prilika da se ipak kaže nekoliko lepih reči i o čoveku koji je u istoriji već zapisan kao „prvi selektor Srbije“.

Vrste naselja u vreme Turaka

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Na našem području postojale su sve vrste naselja koje poznaje turska, tačnije, osmanska civilizacija.

Najpre treba reći da su se naselja delila u dve grupe: seoska i gradska.

Glavnu kategoriju seoskih naselja predstavljala su sela. A selom se nazivalo naselje čiji su se stanovnici bavili isključivo ili pretežno seoskom privredom, znači, zemljoradnjom, stočarstvom i ribolovom. Selo je imalo svoju teritoriju, atar i granice. Veća sela mogla su se deliti na zaseoke odnosno mahale. A ukoliko stanovništvo sela nije bilo iste vere, ono je moglo biti podeljeno po verskoj pripadnosti na dva ili više džemata odnosno grupa (ova podela bila je uslovljena fiskalnim razlozima).

Gradska naselja, pak, delila su se na otvorena i utvrđena mesta, a otvoreno gradsko naselje zvalo se varoš, kasaba ili šeher. Mađaraska reč *varoš* ušla je u turski iz našeg jezika. I u sva tri znači, pre svega, podgrađe, suburbium jednog grada, tvrđave i otvoreno gradsko naselje uopšte. U osmanskoj civilizaciji, međutim, varoš je označavala naselje gradskog tipa koje je isključivo ili pretežno bilo naseljeno hrišćanskim stanovništvom i koje se isključivo ili pretežno bavilo gradskom privredom, rudarskom proizvodnjom ili nekim drugim specijalnim zanimanjem; bez obzira na to kada je naselje nastalo, ko ga je osnovao i da li ima tvrđavu. Drugim rečima, bez obzira na to da li predstavlja podgrađe nekog grada odnosno tvrđave - kao varoš Smederevo ili varoš Beograd - ili je reč samo o otvorenom gradskom naselju, kao varoš Priboj, Nova Varoš i druga.

Uz zatečena, Turci su osnivali i nova naselja koja su naseljavali hrišćanskim stanovništvom i nazivali ih varošima. Ako bi, tokom vremena, u varoši preovladalo muslimansko stanovništvo ona je postajala kasaba, dok se naziv varoš koristio samo za jednu ili više hrišćanskih mahala u takvim mestima.

Otuda u turskoj administraciji varoš znači još i onu četvrt u kojoj stanuju hrišćani - hrišćansku mahalalu.

Na balkanskim prostorima ovi nazivi su se održali do kraja turske vladavine.

Opšti naziv za otvoreno muslimansko naselje čije se stanovništvo isključivo ili pretežno bavilo gradskom privredom, pre svega zanatstvom i trgovinom, bila je *kasaba*. Mogla je predstavljati i novo otvoreno naselje. A da bi jedno naselje dobilo status kasabe moralo je, osim navedenog, imati svoje granice, teritoriju i bar jednu džamiju, mekteb (školu), eventualno hamam, han ili karavansaraj, niz dućana (čaršiju) i druge ustanove koje mu daju muslimansko obeležje.

Veće, otvoreno gradsko mesto naseljeno isključivo ili pretežno muslimanskim stanovništvom nazivalo se *šeher* (tur. *şehir*). Ono je moralo imati više džamija - bar četiri - i druge ustanove koje karakterišu jedno veće muslimansko naselje, a to znači mektebe, medrese (vrsta srednjih i visokih škola), tekije, hamame, karavansaraje, pre svega. Ovaj status imali su Beograd, Sarajevo, Užice, Skoplje, Mostar, da pomenemo najznačajnije.

Na Balkanu se svaki šeher razvio iz kasabe.

Otvorena gradska naselja delila su se po verama na džemate (opštine), a oni na mahale odnosno na gradske četvrti.

Utvrđenih mesta bilo je tri kategorije: kala, hisar i palanka.

Kala (tur. *ka'la* - tvrđava, grad) je veća tvrđava sagrađena od tvrdog materijala - kamena i cigle - snabdevena kulama i opasana bedemima.

Takva utvrđenja predstavljala su, na primer, Beograd i Avala (Havala).

Hisar (arap. hisar) u osmanskoj administraciji znači, doslovno, utvrda, grad, tvrđava. U pitanju je obično manje utvrđenje sagrađeno od tvrdog materijala (kamena i cigle) s jednom ili bez ijedne kule, ali svakako bez bedema. Još manje takvo utvrđenje nazivano je *hisardžik* (tur. dem. od hisar). Takvo jedno utvrđenje bilo je podignuto u selu Grocka, pa se, otuda, u turskim izvorima redovno pominje kao Hisardžik. A sadašnji naziv Grocka možda je nastao od našeg prideva gradska.

Treba, ipak, istaći da se termini kala i hisar često upotrebljavaju i kao sinonimi.

Palanka je bila manje utvrđenje izgrađeno od drveta, zemlje i drugog slabijeg materijala. Ako je, pak, bila ograđena nasipom nazivala se *šarampov*. Palanke su obično podizane na važnijim komunikacijama a radi zaštite putnika. Zato ih je na području Srbije bilo najviše na Carigradskom drumu. Čak neke od njih svoj nastanak duguju upravo Turcima, kao današnja Smederevska Palanka (prvobitno Bela Crkva i Hasan-pašina palanka) i Bela Palanka (Musa-pašina palanka).

Bezmalto svako utvrđeno mesto imalo je svoje podgrade koje je, shodno svom karakteru, imalo status varoši, kasabe ili šehera. Takva naselja su, međutim, nosila samo jedan atribut, onaj po kome su bila značajnija. Beograd je, tako, primerice, bio kala i šeher, ali je redovno nosio samo atribut kala, dok je Sarajevo, iako je imalo svoj grad, a kasnije bilo opasano i bedemom, uvek imalo atribut šehera.

U ovako utvrđenim naseljima imenom kala nazivana je samo tvrđava ili još i onaj deo grada koji je bio opasan bedemom, dok se pod imenom varoš, kasaba ili šeher podrazumevao samo deo naselja koji se nalazio izvan gradskih bedema. U krugu gradskih bedema stanovala su, u prvom redu, vojna lica odnosno posada. Ali su tu mogle postojati i mahale u kojima je živelo civilno stanovništvo.

Bilo je, razume se, i odstupanja od ove osnovne podele, pa se tako na području današnjeg Srema (Sremski sandžak) najpre javlja naziv selo-varoš, obično za veća naselja kao što su bili Varadin, Slankamen, Mitrovica, Zemun. Kasnije će ga zameniti nazivi kasaba odnosno varoš.

Osmanska terminologija preživela je, na balkanskim prostorima, Turke. Pa i danas imamo, u zvaničnoj i nezvaničnoj upotrebi, naziv mahala za gradske četvrti (Čerkeska mala u Novom Pazaru), kao i za delove sela odnosno zaseoke. Tu su i palanke (Smederevska Palanka), kao i brojni topografski nazivi: Kalemegdan, Kale, Kaljaja, Kalesija, Hisar i Hisarlik.

Najzad, reč palanka ovde i dalje služi još i kao nezamenljiva metafora za određeno stanje duha.

Literatura:

H. Šabanović, *Turski izvori za istoriju Beograda, 1, 1, Katastarski popisi Beograda i okoline 1476-1566*. Beograd, 1964.

Olga Zirojrević, *Tursko vojno uređenje u Srbiji (1459-1683)*, Beograd, 1974. ■■

Sudbina Nemaca u Jugoslaviji

PIŠE: BRANKO PAVLICA

Andreas Birgemajer, predsednik nemačkog udruženja "Donau" u Novom Sadu, u izlaganju na konferenciji "Tranzicija i položaj manjina" (8-9. XI 2001, Beograd) ističe: "Kao što znate, pre Drugog svetskog rata, ovde je bilo oko 530.000 Nemaca, sada naša zajednica broji možda oko 3-4.000 pripadnika. Sudbina Nemaca... vezana je za AVNOJ i njegove odluke kojima se Nemcima, samo zbog njihove pripadnosti, oduzimaju sva kolektivna prava i imovina. Sem nemačke nacionalnosti, nikakav drugi razlog za to nije postojao"... "Stav nemačke zajednice je da se obavezno imenuju sve nacionalne manjine, a posebno nemačka, zbog njenog veoma teškog istorijskog iskustva. U Avnojevim odlukama jedino su Nemci imenovani, nijedna druga nacionalna manjina nije imenovana. Ukoliko se u zakonu poimenično ne nabroje nacionalne manjine, onda za mene takav zakon neće ni postojati..."¹

Istovetne stavove, u intervjuu NIN početkom 2002. godine iznosi i predsednik Nemačkog narodnog saveza u Subotici, Rudolf Vajs.

1. Folksdojčeri u Jugoslaviji 1920-1941.

Početkom XVII veka Nemci se naseljavaju u Podunavlju. Najveći migracioni talas usledio je tokom druge polovine XVIII veka. Bečki dvor je planski naseljavao Nemce u Ugarskoj pružajući im znatne privilegije. "Terani iz domovine raznim nevoljama, a i sistematski primamljivani, nagnule su proteklih decenija iz Virtemberga, Badena, Nasaua, Hasena, Falačke, Elzasa, pa i rajnskih provincija, hiljade i hiljade porodica u ove krajeve, između 1763. i 1787. godine, naselilo se u Bačku i Banat 19.000 porodica sa 80.000 osoba. Bez obzira na njihovo plemensko poreklo, zvali su ih bez razlika "Švabama" (H. Wendel). I tokom XIX veka u ove krajeve dolaze Nemci. Recimo, Viljem II, naslednik Bizmarkov, ovako navodi potrebe (prioritete) Nemačke: tropske kolonije, sigurna tržišta za nemačku indistriju, osiguran uvoz sirovina i životnih namirnica i po mogućnosti zemlje za naseljavanje nemačke zemljoradnikom. Nemačka spoljnopolitička doktrina ovo obrazlaže: "Podloga spoljne politike Rajha je (i) nacionalno-jezička i ekonomska dijaspora, tj. sistematski razmeštaj nemačkih naseobina..." (Lamprecht).²

Doista, bio je to "važan momenat u političkoj bilansiji, da stopa po stopa zemlje, čas kod Banjaluke, čas kod Indije ili Vršca, pa onda na Kosovu ili u Baranji, kod Budima i na Primorju prelazi u nemačke ruke. Dižu se dimnjaci nemačkih tvornica između Segedina, Trsta,

Sarajeva i Niša... Desetinama postaju srpske opštine po svom majoritetno – zvaničnom jeziku nemačkom” (dr M. Kosić). Stoga, može se zaključiti, da su folksdojčeri u Kraljevini SHS (najveći deo od blizu 500.000), neposredni potomci ovih nemačkih doseljenika, koje su ovde naselili Karlo VI, Marija Terezija i Josif II. Ovo potvrđuju i sami Nemci – G. Grasl, J. Menart, čelinci “Kulturbunda”, kada, prilikom njegovog osnivanja 1920. godine, u Novom Sadu, svečano izjavljuju, da su se njihovi preci ovde naselili pre 200 godina.

Aktivnost folksdojčera i njihov stav (odnos) prema Kraljevini Jugoslaviji, čiji su državljani, može se pratiti i kroz najraznovrsnije oblike delovanja “Kulturbunda”. Oficijelno, ova kulturno-prosvetna organizacija jugoslovenskih Nemaca, legalnim putem nastoji da obezbedi kulturni, prosvetni i privredni prosperitet svojih članova. Međutim, iako dobijaju pravo da formiraju političku stranku – Partija Nemaca u Jugoslaviji, “Kulturbund”, zbog političkog delovanja biva dva puta zabranjivan (1924. i 1929. godine), da bi 1931, donošenjem “Statuta Švapsko-Nemačkog Prosvetnog Saveza”, ponovo otpočela sa radom.

Postojanjem nemačkih manjinskih škola, pravom na versku organizovanost i slobodu veroispovesti na maternjem jeziku, bogatom izdavačkom delatnošću (štampa, knjige, periodične publikacije), radom 866 raznih društava i udruženja – kulturnih, prosvetnih, dobrotvornih i sportskih (1938. godine) i delovanjem Kulturbunda (koji ima 256 mesnih grupa), omogućen je slobodan kulturni razvoj nemačke manjine. Deutschtum in Jugoslawien “odlično stoji i kulturno i ekonomski” (I. Andrić).

Folksdojčeri su predstavljali snažan oslonac za nemačku politiku prema Jugoslaviji. kao najbrojnija i ekonomski najснаžnija manjina u Jugoslaviji. Kao najbrojnija i ekonomski najснаžnija manjina u Jugoslaviji uživala je privilegije, koje su bile, pak, u korelaciji sa zaštitom Trećeg Rajha. Upravo, privredno snaženje i vojnopolitičko jačanje Nemačke, kao i sve razvijenija privredni i diplomatko-politički odnosi sa Jugoslavijom, bili su garancija njihovog privilegovanog (ne samo manjinskog) položaja. Ali, zadojeni nacističkom ideologijom, ohrabrivani nemačkim ratnim osvajanjima, pripadnici ove manjine organizuju jedinstveni folksdojčerski front. Svojom antijugoslovenskom delatnošću i obaveštajnim radom postaju glavno uporište Trećeg Rajha u Jugoslaviji. Pobedom “nacional-socijalističke struje, tzv. obnovitelja u “Kulturbundu” (novi vođa J. Sepp), nemačka manjina – pronemački opredeljena i sa neprijateljskim odnosom prema Kraljevini, postaje najснаžnija i najorganizovanija peta kolona. “Politički pragmatizam Trećeg Rajha, to jest njegovi planovi da se Jugoslavija privede u ‘novi poredak’ bez rata, nailazio je na nezadovoljstvo najradikalnijih pripadnika ‘Kulturbunda’ koji su jedna čekali nestanak postojeće države i ustanovljava vladavine Trećeg Rajha. Stoga i ne začuđuje njihovo ponašanje uoči aprilskog rata, u samom ratu i nakon njegovog završetka, kada su se svi, bez izuzetka, deklarirali kao nemački državljani i stupili u Vermaht, SS jedinice i lokalne policijske stanice” (Dr B.

Petranović).

Krajnji politički cilj podunavskih Švaba bio je stvaranje vlastite “podunavske države”. Praktično, sudbina jugoslovenskih Nemaca posle Drugog svetskog rata bila je već predodređena ovakvim njihovim neprijateljskim ponašanjem u godinama uoči i tokom rata.

2. Treći rajh, Kraljevina Jugoslavija i folksdojčeri

U nastojanju da ostvari globalni strategijski interes (da Jugoistok postane dopunsko privredno područje Nemačkog Rajha) nemačka spoljnopolitička doktrina u periodu 1933-1941. godine sve to obrazlaže postojanjem privrednih, geografskih, istorijskih, duhovnih, političkih i etničkih veza.³ Nacistička Nemačka, veštom diplomatskom aktivnošću, političkim pritiskom, ekonomskom penetracijom (klirinškim načinom plaćanja, političkim uslovljavanjem izvoza naoružanja), špijunskom i terorističkom delatnošću folksdojčera, a od 1938. godine i ratnim osvajanjima, “po prostoru strane sile” taj strategijski interes praktično i ostvaruje.⁴ “Drang nach Osten” (radi stvaranja privredno prostora srednje i jugoistočne Evrope – područje između Crnog, Egejskog i Jadranskog mora) bio je, dakle, dugoročni strategijski interes Nemačkog Rajha. Obezbeđenje sirovina i poljoprivrednih proizvoda postavljalo se kao imperativ.⁵ Otuda teza o korisnosti saradnje sa privredama jugoistočne Evrope, i to uprkos tome što su bile na nižem stepenu razvoja. Takva saradnja nametnuta je i Kraljevini Jugoslaviji, potpisivanjem Ugovora o trgovini i plovidbi 1. 5. 1934. godine. Doduše, i u periodu do 1933. Nemačka je, na primer, kupovala bakar, čija je vrednost predstavljala gotovo polovinu ukupnog jugoslovenskog izvoza u Rajh. Totine 1930. vrednost izvoza jugoslovenskog bakra u Nemačku iznosila je 18.169 tona, odnosno 368.909.000 dinara; 1931. godine – 20.365 tona, odnosno 261.118.000 dinara; 1932. godine – 15.950 tona, tj. 151.821.000 dinara.⁶

Geografsku vezu sa Jugoistokom nemački teoretičari su objašnjavali jedinstvenim pojmom: Podunavlje. Samom svojom geografskom situiranosti Srednja Evropa (u kojoj žive Nemci) i jugoistočna Evropa smatrani su jedinstvenim područjem. Dunav, kao reka “koja povezuje narode”, predstavlja prirodnu, geografsku spojnicu.⁷ Posle “Anschlussa” Austrije, u Nemačkoj se naročito naglašava značaj Jugoslavije kao suseda.⁸

Istorijska veza Nemačke sa Jugoslavijom obrazlagala se njenim doprinosom “razvitku jugoistočne Evrope kroz vekove...” Jer, “nemstvo... (je) igralo važnu ulogu u kulturnom životu naroda na Jugoistoku”.⁹ “Onoliko dugo koliko postoji nemački narod, toliko će u njemu živeti želja za pokretom ka istoku...” Sredstva kojima se ova težnja ostvaruje kroz istoriju jesu, “Schwert, Glaube und Kultur” (mač, vera i kultura).¹⁰ Tradicija habsburških odnosa sa jugoistokom, s jedne strane, i priključenje Austrije, odnosno njenog nemačkog plemena, s druge strane, daju Nemačkom Rajhu isorijsko pravo da se bavi jugoistočnom Evropom.

Etničku vezu Nemačke sa Jugoistočnom Evropom

čine folksdojčeri "rasejani širom srednjeg Podunavlja". U tom pogledu, nemački teoretičari su isticali: "Nemačka poljoprivreda je dala većini zemalja Jugoistoka mnogo od najdragocenijih svojih rezervi, izričito kazano, mnoge hiljade nemačkih seljačkih familija, seljaštvo je osnovi stub jednog naroda. Ukoliko postoji zdravo seljaštvo, onda su prevazilazivi svi udarci sudbine, kaže veliki vođa nemačkog naroda Adolf Hitler".¹¹ Folksdojčeri su presadili "radinost, marljivost, štedljivost i pojam rada". Oni, u Jugoslaviji, Mađarskoj i Rumuniji, i kao saplemenici i kao prenosioци nemačke kulture, imaju, istorijski gledano, izuzetan značaj u politici Nemačkog Rajha prema tim zemljama.

Jer, "cela istorija naseljavanja Švaba – p A. Damannu – predstavlja neprekidan lanac pokušaja da se privlačenjem marljivijih, vrednijih, pravno svesnih i ako je moguće bogatijih ljudi, da državnom krvotoku svežija i zdravija krv u cilju ojačanja njegove ekonomske moći".¹² Nemačka poljoprivreda je "dala većini zemalja jugoistoka: obrazovanje poljoprivrednih stručnjaka na nemačkim školama, praktična iskustva stečena po nemačkim poljoprivrednim dobrima, način obrade zemlje, postupak sa letinom, dubrenje, uređenje vodenog sistema, negovanje livada i pašnjaka"...¹³

Od polovine XIX veka nemačke visoke škole postaju cilj stranih studenata. Bilo je i Amerikanaca, kasnije i Rusa ("od koji dve trećine Jevreje")... Njihov broj je od 1886/87. do 1911/12. godine u ulaznoj liniji. Walter Hoffmann navodi i neke konkretne podatke: "Bugara od 17 na 140; Srba od 15 na 78; Austro-Mađara od 288 na 712. Učešće ove četiri zemlje u ukupnom broju stranih studenata bilo je 1911/12. školske godine oko 25 odsto".¹⁴

"Deutschtum in Jugoslawien" privlači izuzetnu pažnju nemačkih teoretičara posle Prvog svetskog rata. Pošto su Nemci u Sloveniji bili u podređenijem položaju nego Švabe u Vojvodini, mnogi autori – C. Morocutti, W. Hoffmann, G. Grassl, A. Lenz, H. Wendel, G. Gessemann, A. Dammang, J. Chmelar, i dr – kritikuju ponašanje slovenačkih vlasti, nastojeći da se njihovim sunarodnicima obezbede optimalni uslovi radi očuvanja nacionalnog, kulturnog i jezičkog identiteta.

Tako W. Hofmann ističe da su velike grupe Nemaca, naročito Švaba u Vojvodini, još pod mađarskom vladavinom bile podvrgnute jakom procesu denacionalizacije. Jugoslavija je imala svoju manjinsku politiku... ali započinje borbu protiv manjina... Beogradski režim obećava u početku prijateljski odnos kao protivtežu mađarskoj iredenti. Razvijanje nemstva tada je bilo veoma povoljno. Kasnije dolazi do prevrata: poništava se sve što je u kratkom vremenu izgrađeno. Škole se podržavaju, "Kulturbund" šikanira i zabranjuje. Doduše obnova njegovog rada je dozvoljena, tako da "Kulturbund" službenom odlukom od pre kratkog vremena može da počne sa radom. Slično se događa s anemačkim kolonistima u Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni. U najtežem položaju je nemstvo u Sloveniji. Tamo se prema njihovim udruženjima sprovodi nasilna, ugnjetačka politika. Škole su zatvorene, društva zabranjena i rasformirana... Nemački jezik se zabranjuje, sve nemačko mora iščeznuti.

Vlasnicima trogovina u nemačkim područjima Slovenije nasilno se odstranjuju natpisi firmi na nemačkom jeziku... Ali u januaru 1931. godine, Ministarstvo prosvete je donelo odluku oko nastave. Može se očekivati nova era u razvoju manjinskih prava.¹⁵ Poput Hoffmanna, id rugi autori slično objašnjavaju položaj Nemaca.

C. Morocutti navodi i slučajeve teoretičkih akata koji su izvršeni protiv Nemaca: 27.01.1919. godine, na glavnom trgu u Maribori: bilo je 8 mrtvih i 52 teško povredena; 13.10.1920. godine, nemačka gostionica i privatna kuća u Mariboru su demolirane, kao i niz rugih terorističkih akata protiv pripadnika nemačke manjine u Sloveniji (u periodu 1923-1927. godine).¹⁶

Stoga, konstatuje da se kolonizacija nemačkog posednutog područja u južnoj Štajerskoj podudara sa slovenačkom... koja se u prvim posleratnim godinama planski ostvaruje.¹⁷

Nemački autor ističe i posledice "slovenizacije" (denacionalizacije): po popisu iz 1910. godine, na području današnje Slovenije bilo je 106.377 Nemaca; posle popisa jugoslovenskog stanovništva 1921. godine, ima nešto više od 39.631 Nemaca. U Mariboru je 1910. bilo 22.653 Nemaca, a 1921. samo 6.512. Pozivajući se na statističke podatke G. Gesemanna i W. Winklera, S. Morocutti konstatuje da je u pitanju nacilno sloveniziranje i iseljavanje Nemaca, Jer, u Mariboru je 1919. godine bilo 3.346 Slovenaca, a danas je "20.929 Slovenaca", "2.540 Serbokroaten" i "33 Arnauta".¹⁸

"Upotreba nemačkog jezika u javnom saobraćaju je sasvim zabranjena".¹⁹ Zabranjena je i upotreba starih nemačkih imena („Johan wird zu Ivan, Fridrich zu Miroslav, Franz zu Franjo, Karl zu Dragotin usw.")²⁰. G. Grasl u tom kontekstu navodi zanimljivu ilustraciju: nemačko dete, držeći u rukama udžbenik (Serbische Gramatik fur die zweite Klasse der Gymnasien. Von Ljubomor Stojanović, Verlag von Geza Kon in Belgrad, 1924, s. 6) može pročitati: „Es ist besser, dass dich der Turke mit dem Sabel bedrangt, als der Deutsche mit der Feder" („Bolje je da te tera Turčin sa sabljom nego Švabo sa perom").²¹

I nemačke novine se zabranjuju. Dok je 1912. godine u današnjoj Sloveniji bilo 110 slovenačkih novina i časopisa (1904-43), danas (1928. godine) u Sloveniji, na nemačkom jeziku izlaze „male nedeljne novine" „Cillier Zeitung" i mesečni „Gotscheer-Zeitung".²²

Valja napomenuti da su slovenački političari i lokalni organi vlasti, u godinama posle stvaranja Kraljevine SHS, nastojali da uzvrate Nemcima za sve ono što su pretrpeli u okviru procesa surove germanizacije u prethodnom periodu, kada su „Nemci bili gospodari". No, ipak, nemačka manjina u Sloveniji imala je svoju štampu, škole na maternjem jeziku, političku partiju do 1929. godine. „Kulturbund", koji je dvaput zabranjivan (1934. i 1936) nesmetano je nastavljao sa radom i u Sloveniji. Dosta kasnije, J. Wuescht, baš o tome piše: „Nekompetentni autori na obe strane doprinose, sledećih godina, sa svojim tendencioznim i neargumentovanim napisima u štampi, časopisima i knjigama... zaoštavanju odnosa između Slovenaca i male, politički nevažne i nejake, nemačke

manjinske grupe. Zato ne treba uopštavati njihov položaj sa položajem najvećeg dela nemačke manjine u Kraljevini Jugoslaviji“.²³

C. Morocutti, u nastojanju da dokaže nemačku kulturnu orijentaciju Slovenaca, ističe činjenicu o broju knjiga na stranim jezicima u biblioteci St. Jakobs u Leibachu (Ljubljana): postoji preko 8500 slovenačkih, 1100 srpskohrvatskih, 533 čeških, 285 ruskih, 46 poljskih, 613 francuskih, 455 italijanskih, 248 engleskih i 12.000 nemačkih knjiga.²⁴ Kao krucijalnu činjenicu iznosi da se današnja Slovenija, istorijski gledano, u svom privrednom i kulturnom razvoju oslanjala na nemačku kulturu i rad. Navodeći i druge činjenice u tom kontekstu, nemački autor, zapravo, apeluje na promenu slovenačke manjinske politike. Jer, „Alpski Sloveni pripadaju germanskoj kulturi i životnom krugu“.²⁵

Otuda Nemačka ima legitimno pravo da jedina zastupa interese svojih sunarodnika. Ovako shvaćeno „prirodno“ („organsko“) savezništvo nemačkog Rajha sa jugoističnom Evropom dobija svoju potvrdu u antijugoslovenskoj aktivnosti folksdojčera u Kraljevini Jugoslaviji, odnosno u njihovoj ulozi pete kolone tokom rata.

Pošto su Nemci (rajhsdojčeri u nemačkom Rajhu i folksdojčeri u državama jugoistične Evrope), kako zaključuje prof. A. Mitrović, „bez obzira gde su nastanjeni, deo jedne zajednice, koju, opet, legitimno i jedino zastupa nemačka država, tj. Treći Rajh, postavljena je dalje teza da nemačke nacionalne grupe u Podunavlju daju Nemačkoj dvostruko pravo na vezivanje Jugoistoka za sebe i kao saplemenici i kao prenosioci nemačke kulture. Isticanje etničke veze omogućavalo je korišćenje i elemenata nacionalnog prava, koje u XX veku ima veliku političku, ideološku i propagandnu vrednost. Uporedo, reč je i o sugestiji Nemcima, tadašnjim državljanima Mađarske, Jugoslavije i Rumunije, da oni imaju ulogu i odgovornost u politici Rajha prema jugoističnoj Evropi“.²⁶

S tim ciljem jugoslovenski Nemci nastoje da „svim shodnim sredstvima ožive zamrlu nemačku svest“.²⁷ Svojim „Kulturbundom“ i radom nekoliko stotina društava i udruženja na maternjem jeziku, svojom manjinskom partijom, širokom mrežom manjinskih škola, štampe, izdavačkih kuća, verskih organizacija, nemačka manjina ostvaruje slobodan nacionalni, privredni i kulturni razvoj. Ali, agitovanjem za Hitlera i Treći Rajh, agresivnim političkim radom „Kulturbunda“, jačanjem nemačkog nacionalističkog duha (težnja da iskažu svoja nacionalna osećanja – prpadništvo Nemačkom Rajhu), a uoči rata otvorenom špijunskom, terorističkom, jednom rečju, antijugoslovenskom delatnošću, većina pripadnika nemačke manjine iskazuje nelojalnost i neprijateljski odnos prema domicilnoj državi.

Stoga, Hitler napominje jugoslovenskom p redsedniku vlade M. Stojadinoviću još u januaru 1938. godine: „Jugoslovenske granice ostaće nepovredive, kao što je italijanska na Brenneru („reče svečanim i ubedljivim tonom“). Uostalom, za Jugoslaviju je, u odnosu na Nemačku, najbolja zaštita: dobro tretiranje nemačke manjine, koja tamo živi i za koju znam da je lojalna prema

jugoslovenskoj državi. Nemci su vojnički narod, ali ne militaristički. Oni ne vole ništa više nego mir i red i u tom pogledu su slični Englezima“.²⁸

U kontekstu imperijalističke politike nemačkog autoritarnog nacionalizma – Drang nach Osten/Sudosten, *Erganzungswirtschaft* – Treći Rajh „u stv aranju od Jugoslavije okućnice Nemačke“ koristi, dakle, i folksdojčere. Ovi, iako u odnosu na druge nacionalne manjine imaju najpovoljnije materijalne uslove života i rada i najpovlašćeniji položaj, na poziv Hitlera i Trećeg Rajha, sistematskim radom nacističke obaveštajne službe i pod okriljem „Kulturbunda“, postaju „organski“ deo nemačkog bića.

Prilikom osnivanja „Kulturbunda“ (20. juna 1920) čelnici navode lozinku: „Državi i narodu verni“, šalju telegrame odanosti Regentu i Vladi da bi višegodišnjim radom obaveštajnih službi nacističke Nemačke, vredni i marljivi folksdojčerski seljak, postao nelojalni građanin Kraljevine Jugoslavije. Štaviše, uoči rata, otvorenom antijugoslovenskom delatnošću (agitovanjem za Hitlera i Nemačku, špijunskom i diverzantsko-terorističkom aktivnošću) i pod okriljem „Kulturbunda“ (u martu 1941. godine, imao je 402 mesne organizacije sa 450.000 članova) ovi jugoslovenski državljani nemačkog maternjeg jezika – stavljeni pod komandu „Organizacije Jupiter“ – postaju peta kolona u okupiranoj Jugoslaviji tokom Drugog svetskog rata.

Tako su: nacistička politika Nemačke prema Jugoslaviji (politički pritisak, uslovljavanje privrednih odnosa, klirinški način plaćanja, izvoz oružja i kapitala), profašističkapolitika M. Stojadinovića i svih jugoslovenskih vlada do rata, tolerisanje mera i akcija folksdojčera, a uoči rata i njihove otvorene antijugoslovenske delatnosti, etnička povezanost Nemačke sa folksdojčerima (nemačka obaveštajna služba je od folksdojčera stvorila „sastavni deo nemačkog nacionalnog organizma“), i „Kulturbund“, praktično, u političko-organizacionom pogledu, pripremili nemačku manjinu u Jugoslaviji da odigra ulogu pete kolone.

Napomene:

1 A. Birgermajer, „Imenovati manjine“, u: „Manjine i tranzicija“, Helsinške sveske, Beograd, 2002, str. 64.

2 Pripadnici nemačke nacionalne manjine živeli su u mnogim evropskim zemljama. Uoči Prvog svetskog rata, kako ističe C. Morocutti, njihov broj, u pojedinim zemljama je sledeći: u Francuskoj je bilo 1.700.000 (čak 27 odsto); u Rumuniji – 1.100.000 (6,1 odsto), u Čehoslovačkoj – 3.700.000 (čak 27 odsto); u Jugoslaviji – 650.000 (5,1 odsto); u Belgiji – 110.000 (1,4 odsto); u Mađarskoj – 560.000 (7,4 odsto); u danskoj – 100.000 (3 odsto); u Litvaniji – 100.000 (3,2 odsto); u Letoniji – 100.000 (7 odsto); i u Estoniji je bilo 50.000 Nemaca (5 odsto). S. Morocutti, „Europa und die Volksischen Minderheiten“, Jena, 1925, s. 56-60.

3 Dr Andrej Mitrović, „*Erganzungswirtschaft*. O teoriji jedinstvenog privrednog područja Trećeg Rajha i jugoistične Evrope (1933-1941)“, JIC, 1974, str. 24-26.

- 4 A. Mitrović, nav. delo, str. 25.
- 5 W. Hoffmann, "Donauraum Volkerschicksal", Leipzig, 1939, s. 166., R. Dammert, "Deutschlands Nachbarn in Sudosten", 1938, s. 2; W. Lochmuller, "Unsere Zukunft auf dem Balkan. Afrikanische oder europische Politik?", Leipzig, 1915, s. 1.
- 6 B. Đorđević, "Pregled ugovorne trgovinske politike od osnivanja države Srba, Hrvata i Slovenaca do rata 1941", Zagreb, 1941. str. 138.
- 7 W. Hoffmann, navedeno delo, str. 100.
- 8 R. Dammert, nav. delo, str. 22-23., W. Hoffmann, "Grossdeutschland in Donauraum", Berlin 1939, s. 3.
- 9 W. Hoffmann, nav. delo, str. 31.
- 10 W. Schneefuss, "Deutschtum in Sud-Ost-Europa", Leipzig, 1939, s. 3.
- 11 W. Hoffmann, "Donauraum Volkerschicksal", Leipzig, 1939, s. 166.
- 12 A. Damann, "Die deutsche Landwirtschaft in Banat und Batschka", Munchen, 1931, s. 33.
- 13 W. Hoffmann, nav. delo, str. 140.
- 14 W. Hoffmann, nav. delo, str. 137.
- 15 W. Hofmann, "Sudost-Euroča: Bulgarien, Jugoslawien, Rumaninen", Munchen, 1934, s. 61-62.
- 16 C. Morocutti, "Gross-Deutschland, Gross-Sudslawien", Wien, Leipzig, 1928, s. 43.
- 17 C. Morocutti, navedeno delo, s. 44.
- 18 Isto, str. 44.
- 19 A. Lenz, „Die Deutsche Minderheit in Slowenian“, Graz, 1923, s. 61.
- 20 A. Lenz, nav. Delo, s. 61.
- 21 G. Grassl, „Das Schulwesen der Deutschen in Sudslawien“, W. Braunmuller, 1928, s. 12.
- 22 C. Morocutti, op. Cit. Str, 50.
- 23 J. Wuescht, „Jugoslawien und Dritte Reich“, Stuttgart, 1969, s. 257.
- 24 C. Morocutti, „Gross-Deutschland. Gross-Sudslawien“, Wien, Leipzig, 1928, s. 89.
- 25 C. Morocutti, nav. Delo, str. 92.
- 26 A. Mitrović, nav. Delo, str. 27.
- 27 U uvodnom članku „Deutsches Volksblatt“, uoči osnivačke skupštine Kulturbunda, Nemci su isticali: „Posle dvesta godina teškog robovanja ovoj postojbinskoj grudi – Mi smo se dvostruko preporodili. Mi smo našli svoju otadžbinu i mi smo kao narod našli samo sebe. – Slom austrougarske monarhije doneo je nama Nemcima neko vreme najteže iskušenje... jer Nemač nije lakomislen, nego teške (guste) krvi, ali veran kao zlato, i što on jednom svom dušom obujmi, to je gotov i krvlju svog srca da brani. Tako stojimo mi danas prema svojoj otadžbini, i mi smo uvereni da će utemeljivačka glavna skupština Prosvetnog Saveza naći prave reči, da našim otadžbinskim osećajima dade izraza. Prave reči, kojima će zatim slediti prava dela.“ „Deutsches Volksblatt“, 1920, br. 191, s. 1.
- 28 Cit."Po: M. Stojadinović, „Ni rat ni pakt“, Rijeka, 1970, str. 456. ■

Fašizam/nacizam - šta je to

PIŠE: RADE VUKOSAV

I nakon 62 godine pobjede antihitlerovske koalicije nad nacifašizmom u Evropi i nad japanskim militarizmom u Aziji, koji su stravična zla nanijeli čovječanstvu, opet se suočavamo sa opakim neofašizmom-neonacizmom u svijetu i ovdje kod nas. Nakon burnih historijskih zbivanja i ratova "...naša shvatanja prošlosti pretvorena su u skladište toksičkog otpada prepunog otrovnog etničkog nacionalizma, koji je duboko zatrovao svijest ljudi. Rasčišćavanje ovog otpada najveći je izazov sa kojim se današnji istoričari suočavaju" (Patrik Geri, istoričar, "Danas", Beograd, 26. X 2007., str. 31.).

Nacifašizam nastupa u nastajanju kriza u nekim društvima, a najčešće, nakon iscrpljujućih i izgubljenih ratova koji uzrokuju frustraciju, osjećaj poniženja, bijedu, siromaštvo i beznađe. Metodi nacifašizma su militantno nasilno nastupanje, fizičko nasilje, bukačke manifestacije i demonstracije, a kada zauzmu vlast uspostavljaju diktaturu i spremaju ratove za širenje granica i teritorija "živitnog prostora", misleći da to ide u korist "svoje" nacije, ali krajnji efektivni rezultati donose poraze, štetu i sramotu upravo "svojoj" naciji. Oni, svojim postupcima, pripadnicima drugih nacija, religija, rasa, posebno manjinama u svojim sredinama, daju do znanja da nisu poželjni u njihovoj sredini, državi. Fašizam je dvadesetih godina XX vijeka nastao u Italiji, čiji je osnivač i vođa ("duče") bio Benito Musolini. Nastupali su bukački i fizičkim nasiljem, a vlast u Italiji su nasilno zauzeli "Maršem na Rim", 28. oktobra 1922. godine, sa 40.000 fašista. Kralj Vitorio Emanuele III Musoliniju daje mandat za sastav vlade i time fašisti dobivaju vlast. Već 1924. godine je Musolini dobio većinu u parlamentu. "Slijedite me, vratiti vam slavu staroga Rima!" urlao je pred raspaljenom masom On, 1935. godine, okupira Etiopiju, 1936, godine sa Hitlerom i njegovom nacističkom partijom sklapa vojni pakt nazvan "Osovina Rim - Berlin". Musolini i Hitler od 1936. do 1939. godine, dobro opremljenom oružanom silom pomažu pobunjenom španskom generalu Francisku Franku u gušenju Španske Republike, koju je narod većinom glasova izborio. Republikanskoj vojsci pomažu dobrovoljačke internacionalne brigade iz mnogih zemalja, pa i Jugoslavije. Nadmoćne fašističke snage, uz velika razaranja i ubijanja, pobjeđuju i Franko uzima vlast. Musolini je okupirao Albaniju i napao Grčku, koju nije mogao uzeti zbog junačkog otpora Grka. Nakon toga, Hitler i Musolini, sa japanskim militaristima osnivaju vojni savez "Osovina Rim – Berlin – Tokio".

Prije toga, Hitler, tridesetih godina XX vijeka, već ima formiranu nacističku partiju, naci-rasističkog smijera. Na vlast u Njemaljoj dolazi 1933. godine. Program i projekat su mu nacističko-rasistička ideologija. Priprema i vrši

likvidaciju Jevreja, osvajanje Evrope i SSSR, sve u cilju stvaranja "životnog prostora za njemačku arijevsku rasu". Prvo silom pripaja Austriju Njemačkoj (anšlus), okupira Čehoslovačku, a 1939. napada i munjevitim ratom osvaja Poljsku, dijeleći je sa Staljinom (onako kako su Milošević i Tuđman, nedavno dijelili Bosnu i Hercegovinu). Hitler 1940. osvaja Francusku i veći dio Evrope i žestoko bombarduje Veliku Britaniju sa ciljem da je osvoji, ali to nije učinio. Potom 1941. okupira Jugoslaviju i Grčku, te napada SSSR. Komunistička partija Jugoslavije, na čelu sa Josipom Brozom Titom, u okupiranoj Jugoslaviji, 1941. godine, organizuje i podiže narodni partizanski ustanak koji prerasta u snažnu oružanu silu, jedinu snagu koja se kod nas borila protiv fašizma. Kvalitet partizanske borbe je bio u zajedništvu svih nacionalnosti koje su postojale u Jugoslaviji, i u prisustvu u partizanskim redovima i drugih nacionalnosti kao što su Nijemci, Mađari, Slovaci, Česi, Rumuni, Talijani, Rusi, Poljaci, Azerbejžanci, Turkmeni, Kazahstanci i drugi. Četnici su igrali samo na srpsku kartu, a ustaše na hrvatsku.

Japanski militaristi, već od ranih tridesetih godina prošlog vijeka, vode krvave osvajačke ratove u Kini i u drugim zemljama Azije i na Pacifiku, stravično sijajući masovne pogibije, nasilja i nevidena razaranja. Poslije napada Japanaca, 7. decembra 1941. godine, na pacifičku pomorsku bazu SAD, Perl Harbur, SAD ulaze u rat sa Japanom, a nakon toga i na strani Antihitlerovske koalicije. Odbrambeni ratovi protiv fašizma, nacizma i japanskih militarista se završavaju pobjedom antifašističkih snaga 1945. godine, kojoj su uveliko pridonijeli i jugoslavenski partizani, vezujući svojom borbom za sebe jake fašističke snage koje okupatori nisu mogli odvojiti na druge frontove van Jugoslavije. Oslobođili su Jugoslaviju od okupatora i njegovih saradnika. Drugi svjetski rat, koji su povelili naci-fašisti i japanski militaristi, odnio je desetina miliona ljudskih života i toliko invalida, uzrokovao velike patnje čovječanstva, bolesti, nevidena razaranja i krajnje siromaštvo. Njemački nacisti su u Austriji, Njemačkoj i Poljskoj organizovali logore smrti u kojima je mučeno i ubijeno 6 miliona ljudi, žena i djece – pretežno Jevreja. Na sjeveru Norveške su postojali logori za Jugoslavene, iz kojih se malo ko vratio. Nepotrebnih žrtava je bilo i od strane partizana, što pošteno treba priznati, ali neuporedivo manje nego od strane fašista.

Na prostorima bivše Jugoslavije su fašističko-nacističke metode praktikovali u Hrvatskoj ustaše Ante Pavelića, Ljotićevci, a zdušno su to radili nedićevci i četnici Draže Mihailovića. Ustaše su, po uzoru na njemačke naciste, napravili koncentracione logore za ubijanje Jasenovac, Gradišku, Jadovno i druge u kojima su masovno mučili i ubijali Srbe, njima nepodobne Hrvate, Jevreje, Bošnjake, Rome i druge. U Srbiji su Nijemci i Nedićev režim imali takve logore za mučenja i masovno ubijanja na Banjici, na Sajmištu, Smederevskoj Palanci i drugdje. Većinu tih nesretnika, koje su Nijemci poubijali, su "otkrivali" i privodili nedićevci, Ljotićevci, pa, u saradnji, i četnici Draže Mihailovića. Začudo, u Srbiji se malo sada o tim gubilištima piše i govori, a o Jasenovcu

se trubi.

U Drugom svjetskom ratu su svi nacifašisti i militaristi bili u savezu, dok su kod nas četnici i ustaše bili kao protivnici, ali se nisu oružano sukobljavali. Bili su u savezu protiv NOV Jugoslavije. Četnici su u bitkama štitili Nijemce, Talijane i ustaše od partizana, kako oružjem tako i obavještavanjem o partizanskim kretanjima i o njihovu prisustvu, a sada se propagiraju antifašistima. Najviše partizanskih ranjenika i bolesnika upravo su poubijali četnici. Progonili su i ubijali članove partizanskih porodica i druge koje su im bili nepodobni, palili im kuće i pljačkali. Daleko je to od antifašizma. Naši partizani, Narodnooslobodilačkom borbom (NOB), su priznati kao saveznici od strane antihitlerovske koalicije, tj. od saveznika V. Britanije, SSSR i SAD. Četnici su na kraju, od strane saveznika, zbog saradnje sa okupatorima, odbačeni pa čak i javno i službeno, od strane ondašnjeg kralja Jugoslavije u izbjeglištvu, Petra II Karadorđevića. U okupiranoj Evropi, Hitlerovoj "evropskoj tvrđavi", kako ju je Hitler nazivao, naši su borci već 1941. godine borbom privremeno stvorili Užičku Republiku, a potom u BiH su godinama imali slobodne teritorije na kojima su boravili savezničke vojne misije V. Britanije, SSSR i SAD, pa čak i sin Vinstona Čerčila, Randolf Čerčil. Bile su to jedine slobodne teritorije u porobljenoj Evropi. Partizanska vojska u Jugoslaviji je, do kraja rata, prerasla u jaku oružanu silu sa 58 divizija i bila treća oružana sila u Evropi, iza sovjetske armije i armije V. Britanije, a četvrta na svijetu, poslije armije SAD. Naša NOB u Drugom svjetskom ratu je uzor borbe protiv fašizma, kako kod nas, tako i u svijetu. Ono što su generali i Milošević, devedesetih godina, napravili od vojske privatnu svojinu i dalje je nazivali Jugoslavenskom narodnom armijom (JNA), što ona više nije bila, koja je već bila pretvorena u patvorinu, falsifikat i sramotno su je nacionalisti počeli i dokusurili. Nažalost, kod nas u Srbiji NOB omalovažavaju, a četnike proglašavaju antifašistima, što niko drugi u Evropi nije učinio.

Nacifašisti su uvijek mobilni, drski i jako ekstremni. Svojom ideologijom gaje i potiču vjersku, nacionalnu i rasnu mržnju. Osnovna ideološka podloga im je nacionalizam, rasizam i mržnje prema drugima. Mržnja je najotrovnija i najpogubnija bolest čovječanstva, koja izaziva netrpeljivost, zazor, sukobe i na kraju krvave ratove sa etničkim čišćenjima. Odnosi više ljudskih života nego ma koja druga bolest. Naši domaći firerici i firerovci se manifestuju u istome ruhu i sa istim metodama, što su, nažalost, već i imali prilike da više puta ispolje. Čudno je da u Srbiji nisu zakonom zabranjeni, a u bivšim fašističkim državama Italiji i Njemačkoj jesu.

(Izlaganje održano 9. novembra 2007. u Bačkoj Palanci na Okruglom stolu, na godišnjicu "Kristalne noći" u Njemačkoj 1938. godine, kada je izvršen masovni pogrom nad Jevrejima i njihovom imovinom. Organizator, Društvo za toleranciju, Bačka Palanka) ■■